

इन्विट लोक पुन्हा एकदा मुत्तु लावेत अशी माझी इच्छा आहे

तमुसी क्रयूमाळ (१९१४ - १९९३) हातंवे अत्मवरित्र

प्रैचमधूज मराठीत भाषांतर - जयंत शिवराम शुपकर

तामुसी क्र्यूमाक

(१९१४-१९९३)

इन्विट लोक परत एकदा मुक्त व्हावेत अशी माझी इच्छा आहे आत्मचरित्र

*Je veux que les Inuits soient libres de nouveau
autobiographie de Taamusi Qumaq
(1914-1993)*

लावाल विद्यापीठ, केबेकमधील प्राध्यापक लुई – झाक दोरे ह्यांची ‘प्रस्तावना आणि
कालानुक्रमा’ सहित.

फ्रेंचमधून मराठीत भाषांतर
जयंत शिवराम धुपकर

ह्या प्रकल्पाचे समायोजन माँट्रियल येथील केबेक विद्यापीठातील प्राध्यापक दान्येल शार्टे
आणि मुंबई विद्यापीठातील फ्रेंच भाषेच्या प्राध्यापिका आणि युरोपीय अभ्यास केंद्राच्या
प्रभारी निदेशिका डॉ. विद्या वेंकटेशन ह्यांनी केले.

युरोपीय अभ्यास केंद्र प्रकाशन
मुंबई विद्यापीठ

२०१९

Centre for European Studies
University of Mumbai Publication
2019

आभार प्रदर्शन

तामूसी क्यूमाक ह्या केबेक (कॅनडा)मधील इन्विट लेखकाच्या ' Je veux que les Inuits soient libres de nouveau, Autobiographie (1914 -1993)' ह्या आत्मचरित्राच्या मराठीतील भाषांतराचे प्रकाशन, मुंबई विद्यापीठातील प्राध्यापिका विद्या वैकटेशन आणि भौरआलच्या केबेक विद्यापीठातील प्राध्यापक दान्येल शात्ये ह्यांनी निदेशित, 'केबेकची उत्तरप्रदेशीयता, थंड प्रदेशाची सांस्कृतिकता आणि केबेकमधील इन्विट संस्कृति '(La Nordicité québécoise, hivernité culturelle et culture inuite du Québec) ह्या प्रकल्पाचा भाग आहे. त्याला केबेकच्या आंतरराष्ट्रीय संबंध आणि फ्रांकोफोनीच्या मंत्रालयाचे आर्थिक सहकार्य आणि उत्तरीय, थंड प्रदेशातील आणि आक्टिकचे कल्पनाविश संशोधन अध्यासन', केबेक विद्यापीठ प्रकाशन, आणि आवाताक सांस्कृतिक संस्थान यांचे सहकार्य लाभले.

ह्या प्रकाशनासाठी, आम्ही ' Je veux que les Inuits soient libres de nouveau, Autobiographie (1914-1993)' चे लेखक, तामूसी क्यूमाक, तसेच प्रस्तावना, टीपा आणि कालानुक्रमासाठी लुई झाक दोरे ह्यांचे, छायाचित्रांसाठी रोबर्ट फ्रेशेत ह्यांचे आभारी आहोत. मुंबई विद्यापीठाचे कुलगुरु प्राध्यापक सुहास पेडणेकर ह्यांच्या मार्गदर्शन आणि पाठिंबाशिवाय हे काम पूर्ण होऊ शकले नसते. आम्ही त्यांचे अत्यंत आभारी आहोत. पुस्तकाचे फ्रेंचमधून मराठीत भाषांतर केल्याबद्दल आम्ही प्राध्यापक जयंत शिवराम धुपकर (इंग्रजी आणि परदेशी भाषा विद्यापीठ, हैद्राबाद) ह्यांचे आभारी आहोत. भाषांतराची मुद्रिते वाचून त्यात सुधारणा सुचवल्या ह्याबद्दल आम्ही डॉक्टर उज्जला जोगलेकर (सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे) आणि डॉक्टर नीना गोगटे (स्वामी रामानंद तीर्थ विद्यापीठ, नांदेड) ह्यांचंही आभारी आहोत.

क्यूमाक, 'इन्विट लोक पुन्हा एकदा मुक्त व्हावेत अशी माझी इच्छा आहे', लुई झाक दोरे ह्यांच्या प्रस्तावना, टीपा आणि कालानुक्रमासह (मराठीत भाषांतरित). युरोपीय अभ्यास केंद्र, मुंबई विद्यापीठ, २०१९.

मूल्य : २०० रुपये (रुपये दोनशे फक्त)

ISBN : 978-2-923385-32-7

La publication de cette traduction en marathi de "Je veux que les Inuits soient libres de nouveau", autobiographie de Taamusi Qumaq (1914-1993) s'inscrit dans le cadre d'un projet intitulé « La nordicité québécoise: hivernité culturelle et culture inuite du Québec », financé par le Ministère des Relations internationales et de la Francophonie du Québec et dirigé par Vidya Vencatesan, professeure et directrice, Centre d'études européennes, Université de Mumbai et Daniel Chartier, professeur à l'Université du Québec à Montréal. Ce projet est soutenu par la Chaire de recherche sur l'imaginaire du Nord, de l'hiver et de l'Arctique, les Presses de l'Université du Québec et l'Institut culturel Avataq, que nous remercions.

Pour cette publication, nous remercions l'auteur Taamusi Qumaq et son ayant-droit, ainsi que le photographe Robert Fréchette de leur aimable collaboration. Nous sommes également reconnaissants envers Mme Ujjwala Joglekar de l'Université Savitribai Phule, Pune et Mme Nina Gogate de l'Université Swami Ramanand Thirth Marathiwada, Nanded, d'avoir revu et corrigé les épreuves. Nous sommes aussi reconnaissants envers M. Jayant Shivaram Dhupkar, pour sa traduction en marathi.

Taamusi Qumaq, Autobiographie. Je veux que les Inuits soient libres de nouveau (1914-1993), avec un mot de bienvenue de Vidya Vencatesan, une préface de Daniel Chartier et une introduction de Louis-Jacques Dorais; traduit en marathi par Jayant Shivaram Dhupkar; avec des photographies de Robert Fréchette, Mumbai, Université de Mumbai, 2019.

JE VEUX QUE LES INUITS SOIENT LIBRES DE NOUVEAU

AUTOBIOGRAPHIE

Taamusi Qumaq

1914-1993

TABLE DES MATIERES (Marathi)

TABLE DES MATIERES (French)

Remerciements

केल्याने देशाटन – Vidya Vencatesan

Invitation au voyage - Vidya Vencatesan

Préface - Daniel Chartier

INTRODUCTION - Louis- Jacques Dorais

Une personnalité attachante

Une oeuvre unique

L'autobiographie

JE VEUX QUE LES INUITS SOIENT LIBRES DE NOUVEAU

Première partie

Deuxième partie

Troisième partie

Quatrième partie

Cinquième partie

Chronologie

इन्विट लोक परत एकदा मुक्त व्हावेत अशी माझी इच्छा आहे
आत्मचरित्र
तामुसी क्रूमाक
(१९१४-१९९३)

अनुक्रमणिका (मराठी)
अनुक्रमणिका (फ्रेंच)

आभारप्रदर्शन

केल्याने देशाटन - विद्या वैकटेशन
Invitation au voyage -विद्या वैकटेशन

प्रासादाविक - दान्येल शार्टे

प्रस्तावना - लुई-झाक दोरे

एक मायालू व्यक्ती

अद्वितीय कलाकृती

आत्मचरित्र

इन्विट लोक परत एकदा मुक्त व्हावेत अशी माझी इच्छा आहे.

पहिला भाग

दुसरा भाग

तिसरा भाग

चौथा भाग

पाचवा भाग

कालानुक्रम

Invitation au voyage dans le Grand Nord

Le Centre d'études européennes de l'université de Mumbai est ravi d'ouvrir une fenêtre sur la culture inuite. Vous connaissez déjà notre publication de la traduction marathi et hindi du premier roman inuit, *Le harpon du chasseur*, शिकाज्याचा भाला et शिकारी का हार्पून. Cette écriture dépouillée, cet arrière-plan d'une nature déchaînée, la furie des vents, cette neige implacable qui tombe dans un silence velouté, cette faune qui est chasseur et gibier nous plongent dans un monde dangereux, tourmenté... lointain. Et pourtant ces personnages si dignes, mus par un sentiment d'honneur, attachés à leur devoir en tant que membres du clan, nous parlent, leurs sentiments résonnent en nous, leurs déceptions nous émeuvent, leurs angoisses nous saisissent aux tripes.

Tout petit marathe (habitant du Maharashtra), assis au bord de la mer d'Oman, avec le soleil qui veille sur lui toute l'année, rencontre ces habitants de la région polaire en cours de géographie. Ce sont des personnages souriants, aux capuchons bordés de fourrure et accompagnés de leurs fidèles huskies. Il imagine que l'ours blanc erre dans ce désert de neige comme les vaches dans nos rues. Le phoque qu'il connaît sous la forme d'une peluche mignonne se prête à des caresses, le lion de mer n'est qu'un personnage de dessin animé tendre et dodu. Mais le sacrilège n'est pas là. Ces habitants de la région circumpolaire ne s'appellent pas les Inuits mais les Eskimos. Eskimo dans la langue inuite signifie « Mangeurs de viande crue ». Inuit signifie “les humains”. C'est aussi scandaleux que d'appeler un Mumbaikar « vada paav » ou un habitant de Chennai « masala dosa ».

Mais grâce à notre projet de traduction vers le marathi, le lecteur marathe entreprendra un voyage virtuel, il se confrontera avec la réalité des Inuits, il considérera leur point de vue. L'Inuit prendra la parole et tout le Maharashtra l'écouterá.

Le Centre des études européennes à l'université de Mumbai a pour mission de construire des ponts, forger des liens, faciliter le dialogue entre les cultures. L'entente Québec-Maharashtra permet des collaborations fructueuses, le Pr Chartier et le Pr Dhupkar apportent chacun sa pierre à l'édifice. Je leur en suis bien reconnaissante.

Bienvenu(e), chère lectrice, cher lecteur, à bord du tapis volant. Vous y rencontrerez Taamusi Qumaq, un fascinant écrivain qui a vécu au Nunavik (ce qui signifie dans la langue inuktitut, « l'endroit où vivre ») dans le Nord du Québec. De son petit village du Grand Nord, il a un point de vue unique sur le monde.

Vous êtes invité(e) à vous libérer de tous vos préjugés, à vous munir de l'intelligence cordiale et à prendre l'envol vers ces contrées lointaines pour y découvrir une autre humanité.

केत्यन्ने देशाटन ...

मराठी वाचकांनो !

उत्तर शुवाभोवती वसलेल्या इन्विट संस्कृतीची एक नवीन झलक तुम्हात्तरा उपलब्ध करून देताना मुंबई विद्यापीठाच्या युसोपीय अभ्यास केंद्रात्तरा खूपच आजंद होत आहे. अराणि प्रकाशित क्लेटेली 'Le Harpon du Chasseur' ह्या पहिल्या इन्विट काढबरीची मराठी अराणि हिंदीत क्लेटेली अनुक्रमे 'शिकान्याचा भाला' आणि 'शिकारी का हार्पॉन' ही भाषांतरे तुमच्या परिचयाची आहेतच. बेभान सुटलेल्या निसरांच्या, खवळलेल्या वाच्याच्या, निःशब्द शांततेजे भासलेल्या, निर्ममतेच्या भावनेच्या बर्फाच्या पार्थमूरीवर जेव्हा प्राणी शिकारच नक्हे तर शिकारीही बनतात अशा घटनांचं वर्णन करणाऱ्या त्या काढबरीतील अगदी नितल, साथी सरळ भाषा, अपल्यात्तरा जीव थोक्यात टाकणाऱ्या, पार भेदव्यव टाकणाऱ्या खूप दूरवरच्या जगत थेऊन जाते. अराणि तरीही समाजावे घटक म्हणून आपल्यावर असलेल्या कर्तव्यबुद्धीचा मनावर विलक्षण पण्डा बसलेली, स्वाभिमानाच्या भावक्लेने प्रेरित झालेली त्यातली पात्र इतकी भव्य-दिव्य आहेत की त्या असलुश जणतील त्यांचा एक-एक शब्द, त्यांच्या भावना आपल्या मनात घर करून राहातात, त्यांच्या अपेक्षाभंगांनी आपण खिळ होतो, त्यांच्या उद्गेजने आपल्या आतड्यांना यील घडतरे.

अख्यांसमुदाचा किनारा, बाराही महिने सूर्याच्या किरणांचा आजंद उपभोगणाऱ्या मराठी माणसात्तरा उत्तर शुवावरच्या माणसांची ओळख भूगोलाच्या पुस्तकातच होते. मालकांवर जीव टाकणाऱ्या हसकी कुत्र्यांनी घेरलेली, केसाळ कातज्यांची टोपडी घातलेली ही माणसं सदा हसतमुख्य असतात. आपल्या रस्त्यातून जशा गायी भटक्त असतात तशीच पांढरी अस्वलं ह्या बर्फाच्या प्रदेशात हिंडत असतील, कुरवळायचा मोह पडावा असे (बर्फाच्या) समुद्रातील सिंह म्हणवते जाणारे सील मासे, रंगीत चित्रकथांमधील पात्रांसारखे प्रेमल अराणि गुबगुबीत असतील असं मराठी माणसात्तरा वाटतं. हा जोंथळ अगदीच क्षुलक आहे. उत्तर शुवाभोवतातील राहणाऱ्या ह्या लोकांना 'इन्विट' नक्हे, तर 'एस्किमो' म्हणून ओळखलं जातं हे फार गंभीर आहे. इन्विट भाषेत 'एस्किमो' ह्या शब्दाचा अर्थ 'कचं मास खाणारे' असा आहे, तर 'इन्विट' ह्या शब्दाचा अर्थ 'मालव' 'असा आहे. मुंबईकरांना 'वडापाव' किंवा चेज्ञाईकरांना 'मसात्ता डोसा' 'खाणारे' म्हणावं इतका हा निषेधाह प्रकार आहे.

यण आता विविध संस्कृतीची पुस्तकं मराठीत भाषांतर करण्याच्या आमच्या प्रकल्पामार्फत मराठी वाचकात्तरा जगभर कल्यानेने प्रवास करायची, इन्विट लोकांचे वास्तव जवळून पाहायची, इन्विट लोकांना काळ म्हणायचं आहे हे प्रत्यक्ष जाणून घ्यायची सांधी मिळत आहे. एक इन्विट माणूस आता आपली कहाणी सांगत आहे अराणि सारा महाराष्ट्र ऐकत आहे.

विविध संस्कृतीमध्ये असे संबंध , दुये निर्माण करण्यासाठी, संवाद प्रस्थापित करण्यासाठी मुंबई विद्यापीठाचे यूरोपीय अभ्यास केंद्र कटिबद्ध आहे. केबेक आणि महाराष्ट्रातील हा सुसंवादातच फळ आपण पाहातच आहोत. प्राध्यापक दान्येत शात्र्ये आणि प्राध्यापक जवऱ्यांनी शिवराम धुपकर हांगांनी आपल्या परीक्षेत त्याला हातभार लावला आहे. मी त्यांची मनःपूर्वक आभासी आहे.

चला तर , प्रिय वाचक हो! निघू या केबेकच्या प्रवासात्तरा ! उत्तर शुद्धवरच्या उत्तर केबेकमध्यल्या नजाविकला (हा गावाच्या नावाचा अर्थच 'जिथे जगायचे ते गाव' असा आहे.) जायला ! तामुसी क्यूमाकांच्या भेटीला ! अफाट यसरलेल्या उत्तर शुद्धवरच्या आपल्या छोट्याशा गावातून ते सास्या जगाबद्धत एक वेगळीच भूमिका मांडत आहेत.

डॉक्टर विद्या वैकटेशन

प्राध्यापक, फ्रॅच विभाग
प्रभारी संचालक, युरोपीय अभ्यास केंद्र
मुंबई विद्यापीठ

प्रस्तावना

उत्तर श्रुतवच्चा विश्वापर्यंत जाण्याच्चा महामार्ग

परिशुद्धीय म्हणजे उत्तर श्रुतवाभोवतालच्चा प्रदेशात राहाणान्या जमातींपैकी इन्विट सगळ्यात महत्त्वाची असण्याचे मुख्य कारण म्हणजे त्या जमातीचे लोक सायबेरिचा ते श्रीनलंड हांच्या दसम्यान पसरलेल्या अत्यंत विस्तृत प्रदेशात वस्ती कस्तूर आहेत. त्यांचा वावर असलेला प्रदेश आज कॅनडात नूनालुट, केबेकमधील नुनाविक आणि नूनास्तिवुत ह्या प्रदेशांना व्यापूल आहे. खूप पूर्वीपासून, सर्वसामान्य लोकांच्या मनात असलेली इन्विट लोकांची प्रतिमा म्हणजे जिथलं तपमान बन्याचदा ४० डिश्रीहून कमी असतं, जिथे कोणत्याही प्रकारच्या वनस्पतीचाच काय झाडाळुडायांचाही पूर्ण अभाव असतो, जिथे प्राणीही अत्यंत अल्प प्रमाणातच अगढळतात, अशा अत्यंत थंड आणि प्रतिकूल उत्तर श्रुतीय वातावरणातील, जीवंदेण्या निसर्गांश्चरेबर झगडणारे लोक ह्या स्वस्पपात आहे. इन्विट मानवाचा हिकमती स्वभाव वाच्याणांयासासास्त्रा आहे. अतीशय थंड किंवा सर्वसामान्य अशा देवंदेवण्या प्रकारच्या बर्फांच्या मुलखात, वाटत यदाकदाचित अगढळणान्या प्राण्यांच्या आणि वनस्पतींच्या मदतीने तो मृत्युवर मात करतो, आणि तेही साधनांचा संग्रहच नक्हे तर आपला वावर असलेल्या जमिनीवर हळ्ळाचे कोणतेही चिन्ह प्रस्थापित न करता! युरोपीय माणसाला इन्विट माणूस हा स्वाभाविकच आदर्श वाटत आला आहे आणि सांस्कृतिक रित्या त्याच्या पातळीला प्येहाचण्यासाठी तपस्येच्याच मार्गाने भौतिक वस्तूंचा परित्याग करण्याच्या मार्गांचा त्याने अवलंब केला! वास्तवात मात्र, इन्विट ख्री-पुरुषांचं जीवन कथीही आरामदायी नक्हतं : संकटावर मात करण्यासाठी कायम दक्ष राहता राहता जगायचं त्यांचे आव्याप्त, त्यांचे कष्ट मानवी जीवनाचा एक मूलगामी अलुभव आणि बन्याच जणांना मार्गदर्शक ठरत आहे.

किती तरी काळ, इन्विट लोकांद्वारा बोलण्यासाठी, युवकांना उद्देशून लिहिलेल्या पुस्तकांतून त्यांची प्रतिमा साकार करताना वापरलेले शब्दच वापरले जायचे : इंग्लू म्हणजे बर्फाने बनवलेली त्यांची घरं, केसाळ कातड्यांपासून बनवलेले त्यांचे कपडे, त्यांच्या असरपास अगढळणारे प्राणी : पांढरी अस्वलं, सीत मासे, उत्तर श्रुतवावरचे कोल्हे, तथापि, इन्विट लोकांची ही प्रतिमा खूपदा इतरांनी म्हणजे ज्यांना ते (म्हणजे इन्विट लोक)

इनुविट्टुट किंवा कालून्नात म्हणतात त्यांनी निर्माण केलेली असायची. हे परके लोक बहुतांशी पाश्चिमात्य लोक असत, अत्यंकाळासाठी उत्तर श्रुत्यावर विभिन्न कारणांस्तव ते अलेले असत: उदा. काही संशोधन प्रकल्प, शास्त्रीय किंवा शैक्षणिक प्रयोग, तर काहीजण शास्त्रीय कारणासाठी !

जेली काही वर्षंच इन्विट लोकांनी स्वतः लिखाण करायला सुखात केली आहे ज्यामुळे अपल्याला त्यांच्या स्वतःच्या नजरेतून, त्यांच्या दृष्टिकोणामधून आणि त्यांच्या अराशाजरपेक्षांमधून उत्तर श्रुत्यावरच्या जगतात प्रवेश करता येतो आहे. हा बदल फार महत्त्वाचा आहे कारण त्यामुळे आजपर्यंत इंग्रजीत ज्याला ओँज्जेवट म्हणता येईल असे अभ्यासविषय असलेल्या इन्विट लोकांचे आता दृष्टिकोणाच्या कर्तेयणात म्हणजे इंग्रजीत सांगायचं तर सञ्जेकटमध्ये रूपांतर होते आहे, त्याचबरोबर पूर्णपणे निर्मलूष्य अश्या, उत्तरेकडच्या अफाट मुलखाच्या, बफाच्या पांढऱ्या शुभ्र जगताचं त्यांचं रोमांटिक स्वप्नही अराता संपुष्टात येतं आहे. 'अराता ते इन्विट लोकांचं जग बनतं आहे. सामान्य लोकांना थंड वाटावा आणि बहुतेक सगळ्या परकीयांना प्रतिकूल वाटावा असा हा देश, येथील लोकांच्या म्हणजे इन्विटांच्या मात्र दृष्टीने नूना असतो : नूना ही परिकल्पनाच आगळीवेगळी आहे : तिच्यात स्थल- संस्कृति- चालीरीती- भाषा- उदरभरणाच्या, स्वास्थ्यासंबंधीच्या त्याच्यप्रमाणे जीवनमानाच्या पद्धतींचा समावेश होतो.

मुंबई विद्यापीठ आणि मॉट्रोउल विद्यापीठ ह्यांच्या सहकार्याच्या प्रकल्पामार्फत काही वर्षांपूर्वी मार्कूझी हा लेखकांच्या शिकायताचा भरता ह्या काढबरीनंतर नूनाविक (केबेक)मधीलच तामुसी क्यूमाक हा इन्विट लेखकाच्या पुस्तकाचे हे मराठी भाषांतर आम्ही प्रकाशित करत आहेत. हारेलचे हे पुस्तक आत्मचरित्र आहे. क्यूमाक हे उत्तर श्रुत्याचे रहिवासी असून व्यवसायाने शिकारी तसेच मूलगामी विचारस्वंत आहेत. हडसन-बेमधील अपल्या एडेच्याच्या दृष्टिकोणातून संपूर्ण विसाव्या शतकभर झालेल्या रूपांतराचं त्यांनी अत्यंत वेथक तितक्याच सुगम रीतीने वर्णन केलं आहे. त्यांचे विचार वैधिक पातळीवर पोहोचतात आणि कोणत्याही प्रकारचा आडपडान न ठेवता ते अपल्याला त्यांच्या जगत्त प्रवेश करू देतात. त्या जगत्त अत्यंत वेगाने बदल घडत गेले आणि तामुसी

क्यूमाक आणि त्यांच्या कुटुंबियांना त्या बदलांना मोठचा चपलतेने आणि ताकतीने तोंड घावे लागले. त्यांचा हा अलुभव कालातीत आहे.

तामुळी क्यूमाक हांच्या अस्तमचरित्राच्या अगोदर इनिवेट भाषेचे गाढे पंडित लुई झाक दोरे हांची अस्तमचरित्रावर प्रकाश टाकणारी उद्बोधक प्रस्तावना आहे.

दान्येल शात्यें, प्राध्यापक

उत्तर श्रुत आणि थंड प्रदेशांतील लोकांच्या कल्याणाविश्वाच्या अभ्यासाचे अष्ट्यासन

मांट्रोअल येथील केलेक विद्यारीठ

रॉबर्ट जे. फ्लाहेर्टी हांनी 'उत्तरेकडील नाळूक' ह्या चिक्रपटाच्या चित्रोंकरणाच्या वेळी १९२०-२१ मध्ये घेतलेला फोटो.
(आवाताक सांस्कृतिक इंस्टिट्यूट, रॉबर्ट जे. फ्लाहेर्टी संग्रह, A-REV-1139
फोटोग्राफर : रॉबर्ट जे. फ्लाहेर्टी. (१९२०-२१)

१९५०च्या सुमारास पुढीनिरुक्ता. डावोकदूज उजवीकडे : तामुसी क्र्यूमाक, आलो क्रासाक, इसा पाप्यालुक,
मात्युसी आमारोआलिक, इसा सिव्वारापिक, इसापिक पीओवी, नुंगाक काङ्गानाक वर्तमानपत्रे वाचत आहेत.
(आवाताक सांस्कृतिक इंस्टिट्यूट, पीटर मर्डॉक संग्रह, IND-PMUR-0195
फोटोग्राफर पीटर मर्डॉक. (१९५०)

तामुसी क्र्युमाक आणि त्यांचा भाऊ दाविद्यापिक नुवालिंगाक पुरिनिर्तुक मध्ये १९५८ मध्ये.
(आवाताक सांस्कृतिक इंस्टिट्यूट, फ्रेडेरिका नाईट संग्रह, IND-FK-034 फोटोग्राफर -फ्रेडेरिका नाईट. १९५८)

तामुसी क्र्युमाक पुरिनिर्तुकला. (आवाताक सांस्कृतिक इंस्टिट्यूट, पीटर मर्डॉक संग्रह,. IND-PMUR0203
फोटोग्राफर पीटर मर्डॉक. (१९५०).

१९६६ साली पुरिनिर्मितकला सहकारी दुकानासमोर तीन तस्लाण इन्विट उभे अरहेत.
(आवाताक संस्कृतिक इस्टट्यूट, एने प्यूमोलो, IND-FUM- R--21. फोटोग्राफर एने प्यूमोलो. १९६६)

तामुसरी क्षयमालक ल्यूसिल मर्डांकबरोबर शिल्पकृती पाठवण्यासाठी तयार करताना.
पुरिनिर्मितकमध्ये १९५०च्या आसपास. आवाताक संस्कृतिक संस्था, पीटर मर्डाक, IND-PMUR -0253
फोटो : पीटर मर्डाक (१९५०)

इन्विट लोक पुन्हा एकदा मुत्तु व्हावेत अशी माझी इच्छा आहे

प्रस्तावना

तामुसी क्रूमाक हे बहुआयासी असामान्य व्यक्तिमत्त्व आहे, ते शिकारी, मच्छिमार, केसाळ प्राण्यांच्या कातडचांचे विक्रेते, कुच्चांच्या घसरगाडचांचे चालक तर होतेच पण त्याचबरोबर हडसन उपसागर कंपनीचे आणि सहकारी संघटनांचे कर्मचारी, पुढिरितुक हा जमतीच्या नूतनाविकच्या (आर्किटक केबेक)सलगार मंडळाचे अध्यक्ष, राजकारणीही होते. याहीशिवाय ते एक अतिशय बहुश्रुत, सखोल विचारवत आणि फार उच्च पातळीवरचे सांकेतिक कार्यकर्तेही होते. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाची ही विविध अंग आहेत. परी, कुटुंबपुस्त्र आणि स्वतःच्या समाजाच्या म्हणजे २०व्या शतकातील इन्विट लोकांच्या सर्व प्रश्नांबद्दल जागरूक असलेला नागरीक हा त्यांनी पार पाडलेल्या भूमिकांच्या विचारही त्या अंगांत समाविष्ट आहे. उत्तर कॅनडाच्या संशोधनाविषयाच्या पारितोषिकासारखे कॅनडाच्या सरकारने स्थापित केलेल्या, इंडियन लोक आणि उत्तरेकडच्या प्रश्नांच्या मंत्रालयांकडून आर्किटक प्रदेशाच्या ज्येष्ठ अभ्यासकांना मिळणारे सन्मान त्यांना मिळाले आहेत. सन्माननीय डॉक्टरेटच्या पातळीच्या असलेल्या पदवीवदारे केबेक विद्यार्थीठांने त्यांचा सन्मान केला आहे आणि हे सारे त्यांनी, शाळेत पाऊल कधीही न टाकता, केवळ इन्झुक्टिटुट ही त्यांची मातृभाषा बोलून, वाचून आणि तिच्यातच तिच्याण करून मिळवलं आहे.

जानेवारी १९१४मध्ये, उत्तर ध्रुवावरीत हिवाळा पार भराता असता असताना हडसन उपसागराच्या पूर्वकडच्या किनाऱ्यावर इनुकज्वाकच्या जवळ असलेल्या शिकारीच्या एका लहानशा तळावर तामुसी क्रूमाक हांचा जन्म झाला. त्यांच्या जन्माच्या अणोदर, दोन एक वर्षांपूर्वीच तो नुतनाविक प्रांत केबेकचा हिस्सा बनला होता. तसं पाहित तर १९१२पर्यंत, केबेकचे आर्किटक आणि सबआर्किटकचे मुलुख वायव्येच्या प्रांतातच गणले जात होते. हडसन उपसागर कंपनीच्या (सी.बी.एच.) मालकीच्या जिमिनी कॅनडाच्या सरकारच्या स्वाधीन करताना मध्यवर्ति सरकारने ‘वायव्येचे प्रांत’ ही १८७०साली शासकीय संरचना निर्माण केली. अर्थातच १९१४मध्ये हा मुलख ‘केबेकच्या ताब्यात आहे की नाही’ हा प्रश्नाचं उत्तर हे केवळ तात्त्विक पातळीवरच होतं. सरगळचा देशाचं निदेशन आणि अनुशासन केसाळ कातडचांची खरेदीविकी करणाऱ्या, ‘सी.बी.एच.रेविच्यॉ बंधू’ सारख्या खासणी कंपन्या करत होत्या. त्यांच्या आॅफिसांना अदूनमधून आंगिलकन सिव्हशन धर्मोपदेशक, जांदार्मसी रोयात दू कानादा (कॅनडाचे संरक्षण दल) हात्ये सदस्य आणि अगदी क्वचितच अन्य मध्यवर्ति सत्तेचे प्रतिनिधी भेट घायचे.

इन्विट लोक आणि त्यांच्या मुलखातचा क्षेकच्या आणि कॅनडाच्या सामाजिक आणि राजकीय वास्तवात हळूहळू समावेश कसा होत जेता हे क्यूमाक ह्यांची आत्मकथा वाचताना तक्षात येईत. (इन्विट प्रथेनुसार क्यूमाक हे त्यांना जन्माच्या वेळी दिलेत नाव आहे, तेच नंतर त्यांचं आडनावही बनेत. तामुसी - म्हणजेच तॉमस हे त्यांचं स्थित्यन नामकरण विधी करताना दिलेत नाव आहे). तस्रण असताना, त्यांच्यावर अप्रत्यक्षरित्या परिणाम करणाऱ्या घटना घडत असतानाही (मग ते प्रसंग क्यूमाक ह्यांच्या आईने ज्याच्या चिक्रीकरणात भाग घेतला होता तो रॉबर्ट फ्लाहेरी ह्यांचा 'उत्तरेकडीत नामुक जमात' हा चित्रपट असू ठिकावा दुसऱ्या जागतिक महायुद्धासारखा बाहेरीत प्रसंग असू), तेच्याकाळे कधीही स्वतःच्या वांशिक किंवा राष्ट्रीय लागेबांध्यांचा विचार केला नव्हता. क्यूमाक केवळ एक इनुक (मानवच) होते, ते इनुकिटुट बोतायचे आणि इतर मानवांबरोबर (इन्विट लोकांबरोबर) आपल्या मुलखात, त्या खडतर वातावरणात आपल्या कुटुंबीयांना जिवंत ठेवण्यासाठी आवश्यक ती - म्हणजे मास्स, मासे आणि केसाळ कातडचा मिळवण्यासाठी आवश्यक ती - थडपड करत होते. संकटावर मात करत आपल्या कुटुंबीयांना जिवंत राखण्याच्या प्रयत्नांना येणारं यश, क्यूमाक आणि त्यांच्या सहकाऱ्यांनी शिकार करून मिळवतेल्या प्राण्यांवर प्रत्यक्ष रित्या किंवा सील मासे किंवा कोल्हांच्या कातडच्यांच्या, सी.बी.एच. किंवा रेविट्यों बंधूंच्या सारख्या फ्रेंच कंपनींबरोबर केलेल्या अदलाबदतीवर अप्रत्यक्ष रित्या अवलंबून असायच.

ह्या विनिमयाच्या माध्यमाने आयात केलेल्या जिनसा विक्रत घेऊ शकणे ही घटना तसेच केसाळ कातडींचे विक्रेते परदेशी होते हे वास्तव, इन्विट लोकांचा आंतरराष्ट्रीय आर्थिक व्यवस्थेत समावेश होण्याकडे पडलेले पहिले पाऊल होते. यण ह्या समावेशाचे खरेखुरे राजकीय परिणाम अजून काही नीट जाणवते नव्हते. दुसऱ्या महायुद्धामुळे - जेव्हा इन्विट लोकांना नाझी जमरीबद्दल इतर देशांच्या मनात निर्माण झालेल्या व्देशबद्दल ऐकायता मिळाले - आणि विशेषत: जेव्हा १९४०च्या दशकाच्या शेवटी कॅनडाच्या सरकारने आर्किटकमध्ये प्रत्यक्ष हस्तक्षेप करायचा निर्णय घेतला तेव्हाच, ह्यापुढे आपलं जीवन, ज्यावर आपला काहीही ताबा नाही अशा - प्रथम मध्यवर्ती आणि नंतर प्रादेशिक - शासनाच्या लहरीवर अवलंबून असणार आहे हे उत्तर क्षेकच्या रहिवाशांना सर्वीग्रथम उमजत. त्यानंतर आपल्या जमिनीच्याच नव्हे, तर अगदी आपल्या अस्तित्वाच्या रक्षणासाठी, क्यूमाक ह्यांच्याप्रमाणेच त्यांच्याच अनेक नागरीक बांधवांना, कॅनडा आणि क्षेकच्या सर्तेबरोबरच नव्हे तर ज्यांना तोपर्यंत ते सहकारी मानायचे अश्या इतर काही इन्विट नेत्यांबरोबर लपाछपी ख्रेल्यां शिकावं लागणार होतं.

एक मायालू व्यत्ती

१९६९च्या उन्हाळ्यात मी तामुसी क्यूमाकना पहिल्यांदा भेटले. इन्विट लोकांच्या वंशपरंपरांच्या एका संशोधनाच्या प्रकल्पात मी पुरिविनिरुक्तला भेट देत होतो आणि कुणीतरी मला सहकारी चळवळीत आणि स्वतः राहत असतलेल्या वसाहतीच्या निंदेशनात पार बुडून जेतेल्या आणि काही अत्यंत नवनवीन कल्पना सुचवणाऱ्या, ह्या गृहस्थांना भेटायची सूचना केली.’ ज्याप्रमाणे केबेकच्या प्रत्येक रहिवाशात्ता कॅनडापासून स्वातंत्र्य मिळवण्याचा हक्क होता त्याप्रमाणे इन्विट लोकांनादेखील मानव म्हणून त्यांच्या भवितव्याचा निर्णय घ्यायचा हक्क आहे’असं अगदी पहिल्या भेटीतच घोषित करणाऱ्या आणि सोडा चम्मा आणि सरळ नारळ असतलेल्या ह्या खुज्याशा माणसाने मझे कुतुहल ताबडतोबच जागसूक केले. मला त्यांचे मुद्दे तार्किक आणि पूर्णपणे बुद्धिप्रामाण्याने भरलेले वाटले आणि सांचा इन्विट मुलखात इतर कुणीही माझ्याशी असल्या शब्दांत कसं बोलत नव्हतं ह्याचं मला आश्चर्य वाटायला लागलं.

त्यानंतर पंधरा एक वर्ष जेती आणि मी परत क्यूमाकना भेटले. मध्यल्या काळात, त्यांनी नुनारिकच्या इनुकिंटदुटच्या व्याख्यांचा शब्दकोश तयार करण्याचा प्रकल्प हाती घेतला होता आणि मीही स्वतः, खास कसून इन्विट लोकांची भाषा, समाज आणि त्यांचे व्यक्तिमत्त्व ह्यांच्यातील परस्परसंबंधांबद्दल स्वारस्य असलेता, भाषेचा मानववंशशास्त्रज्ञ झाल्ये होते. १९८४च्या वसंत क्रतूत मी त्यांना एक जरासं बडेजाव मारणारंच पत्र पाठवतं होतं आणि त्यात ‘मी भाषाशास्त्रज्ञ (‘शब्दांबद्दल विचार करणारा’) आहे आणि तुम्हीही भाषाशास्त्रज्ञ आहात: म्हणून आपण दोघांनी एकमेकांना भेटणं महत्वाचं आहे’ अशा अर्थाचं काहीतरी लिहिलं होतं. त्यांच्याकडून होकारार्थी उत्तर आल्यावर त्यांची काम करायची पद्धत जाणण्यासाठी, मी काही दिवस पुरिविनिरुक्तला घालवण्यासाठी जुलै महिन्यात जेला.

त्यांच्या कामाची पद्धत विलक्षणच कठोर होती. त्यांच्या अभ्यासिकेच्या मिंतींवर हजारे चिरुठचा अक्षरांच्या क्रमाते लावतेल्या होत्या. तेच्यनपद्धतीचा हा एकमेव आकृतिबद्ध तेच्यकाला माहित आहे. (तो ते घरीच शिकले.) शब्दांच्या सुरवातीता येऊ शकणारे सर्व अक्षरबद्ध त्या चिरुठांचावर दाखवते होते. त्यांच्याकडे पाहून क्यूमाकना त्या प्रत्येक अक्षरबद्धांने सुरु होणारे शब्द सांगता यायचे. इनुकिंटदुटमध्यल्या व्याख्येसकट पहिल्यांदा हाताने, नंतर मशीनने प्रत्येक शब्द लिहिण्यात त्यांनी कितीतरी वर्ष घालवली होती. मी त्यांना भेटायला जेतो त्यावेळी सरकारी अलुदानामुळे त्यांना एक सचिव नेमणे शक्य झाले होते आणि ती सचिव तो शब्दकोष संगणकावर लिपिबद्ध करीत होती.

नंतरच्या काळात मला क्यूमाक ह्यांच्या कामाशी अधिकच संबंधित होण्याची संधी प्राप्त झाली. एक तर मी त्यांनी लिहितेलं, इन्विट लोकांच्या जीवनशैलीवरील ऐतिहासिक

आणि वंशशास्त्रीय विश्वकोषच असलेलं, ‘आमच्या पूर्वजांच्या पुरातन परंपरा’ हे एक जुनं हस्तलिखित वाचून त्यातील तिस्रित भाषा प्रमाणबद्ध करण्यासाठी वाचायचं मान्य केलं. ते पुस्तक १९८८मध्ये सिलॉबिक अक्षरांत प्रकाशित करण्यात आलं पण ते अद्यापि इंग्रजी किंवा फ्रेंचमध्ये भाषांतरित झालेलं नाही. नंतर मी त्यांच्या शब्दकोशाचे हस्तलिखित परत वाचून त्याची भाषा प्रमाणबद्ध करण्याच्या कामाता लागलो. तो शब्दकोश १९९१मध्ये ‘इन्विट लोकांची खरीखुरी बोली’ ह्या नावाखाती प्रसिद्ध झाला. त्यांच्या ह्या सर्वश्रेष्ठ कृतीच्या प्रकाशनानंतर दोन वर्षांनी क्यूमाक १९९३च्या जुलैमध्ये मरण पावते.

त्यांच्याबाबेकर आलेल्या ह्या संपर्कमुळे मला क्यूमाक ही व्यक्ती अधिक चांगली समजून घेता आली. तामसी क्यूमाक हे मितव्ययी होते. त्याचा आहार अल्पच होता- ते जो गरीबीचा काळ जगते होते त्या काळात त्यांच्या अंगवळणी पडलेली ही सवय असणार - आणि ते ना चहा, ना कॉफी, ना दास्त प्यायचे. केवळ पाणीच प्यायचे. त्या उल्ट ते धूप्रापन मात्र भरपूर करायचे. जेरार मँकऱ्झींनी १९८१मध्ये घेतलेल्या आणि ‘सिद्धांतियुक्त विद्युनित्यकांगित’ मध्ये प्रकाशित झालेल्या एका फोटोत ते त्यांच्या टायपरायटरजवळ बसतेले आणि हातात सिगारेट धरतेले उसे दिसतात.

ह्या मितव्ययतेचा त्यांच्या आगळ्यावेगळ्या विनोदबुद्धीवर मात्र विपरीत परिणाम होत नसायचा. १९८८मध्ये मी पुरिनितुक्ता शब्दकोशाच्या आवृत्तीच्या करारावर स्वाक्षरी घेण्यासाठी जेतो होतो आणि त्यांच्या घरी राहत होतो. एके दिवशी संध्याकाळी ते मला म्हणाले: ‘आज माझा स्वैप्याक करायचा मूड नाहीये. चत, आपण माझ्या पुतण्याकडे जेवायता जाऊ या.’ तो पुतण्या घरी नव्हता, पण त्यांच्या पत्नीनं आमचं स्वागत केलं. ती संमिश्र कुंदुंबातून अली होती हे तिच्या चेहन्यावरच तिहिलेल होत. तिनं आम्हाता जेवायता वाढते. आम्हा तिथांतील संभाषण इन्कुटिटुटमध्येच चालतं होतं. अचाळक, त्या स्त्रीच्या मुलीने आपल्या अईला विचारलं, ‘अमुक अमुक शब्दाचा नक्की अर्थ काय?’ तिच्या अईनं उत्तर दिलं : ‘मला ते नीट माहिती नाही. तू लुह्तात्र विचार. त्याचं इन्कुटिटट माझ्यापेक्षा चांगलं आहे.’ मी गोंधळातच पडलो. ही इन्कुक बाईं तिची मातृभाषा इतकी चांगली बोलत असताना, आपल्या मुलीता त्या प्रश्नाचं उत्तर मला विचारायता का सांगत आहे? तो संशय माझ्या मनात अचाळक उभा राहिला आणि मी तिला विचारलं: ‘तुझं गाव कुठलं?’ तिनं उत्तर दिलं, ‘स्लॅ-नोरंदा!’ म्हणजे ती अजिबातच इन्कुक नाही हे माझ्या लक्षात आलं. तिची मातृभाषा फ्रेंच होती आणि खूप वर्षांपासून ती केबेकमध्ये पुरिनितुक्ता राहत होती. तिथेच ती इन्कुटिटुट शिकती होती आणि तिचं लग्न झालं होतं. उत्तरेकडे राहणाऱ्या गोऱ्या लोकांमध्ये क्वचितच आढळणारं हे वागणं होतं. हे सारं घडत असताना, क्यूमाकच्या चेहन्यावर एक थड्डेखोरे स्मित झळाळत होतं. घरातून बाहेर पडताना त्यांनी मला विचारलं, ‘तू दचकलास काय?’ वरकरणी इन्कुक वाटणाऱ्या ह्या त्यांच्या सूनेला भेटून माझा संशयी स्वभाव जागा होईल हे माहिती असल्यानं त्यांनी आमचा छानव योपट केला होता.

मितव्यार्थी आणि टवाळरबोर स्वभावाचे तामुसी क्यूमाक ज्ञानासाठी तेवढेच हपापतलेले असत. त्यांना प्रत्येक गोष्टीबद्दल कुठूहल असायचं आणि त्यापायी ते कधी कधी असे काही प्रश्न विचारायचे जे इतर बन्याच जणांना अडचणीत टाकत: ‘तुझ्या घराची किंमत किती?’ ‘तुझी वार्षिक मिळकृत किती आहे?’ १९९०च्या वसंत ऋतू अोका इथे घडलेल्या संघर्षाच्या वेळेता त्यांनी मत्ता पुरिविनुतुक्हन फोन केला आणि तिथे घडत असलेल्या प्रत्येक गोष्टीचा उहायेह केला. त्यांना जरी फ्रेंच किंवा इंग्रजी बोलता येत नसलं तरीही ते रेहिऊयेवरच्या इंग्रजीतील बातम्या ऐकत असत आणि हडसन उपसागर कंपनीमधील आणि उत्तरेकडील इंग्रजी बोलणाऱ्याकर दीर्घ काळ संबंधात असल्याने त्या बातम्यांतील छोट्यामरेठाचा गोष्टींचं त्यांना आकलन होत असे.

क्यूमाक स्वभावाने चिवट होते आणि उखलेली ध्येय प्राप्त करण्यासाठी प्रयत्नशील असत. वर्षांनुवर्षे कष्ट करून आणि विविध संकटांवर मात करून त्यांनी लिहिलेलं विश्वकोश आणि शब्दकोश प्रकाशित झाले हे त्याचाच पुरावा आहेत. आपली भाषा आणि संस्कृती तस्लण इन्विट तस्लणांपर्यंत पोहोचवती जावी असं त्यांना वाटायचं आणि त्याच्यासाठी हवं तितकं काम करायला ते तयार होते. आपल्या लोकांच्या वर्तमानकाळाबद्दल आणि भवितव्याबद्दल आपल्याता काय वाटत हेही ‘कालुनात लोकांना’ म्हणजे इन्विटांच्येरीज इतर जमातींना माहिती करून घायची त्यांना इच्छा होती. ह्यासाठी आपल्या लेखांच्या इंग्रजी आणि फ्रेंच भाषांतरांना ते महत्व देत असत. क्यूमाक ह्यांचा चिवट स्वभाव राजकीय क्षेत्रातही दिसत होता. केबेक पक्षाचे ते सभासद होते. त्या काळी त्या पक्षाचे ते एकमेव इन्विट सभासद होते. एके दिवशी त्यांनी त्या पक्षाच्या राष्ट्रीय बैठकीमध्ये भाज घायचा आणि त्यात इन्विट लोकांवर एक घोषणा करायचा निर्णय घेतला. दक्षिण केबेकला जाण्यासाठी आवश्यक तेवढे पैसे गोळा करण्याबरोबरच, त्यांनी त्या संमेलनातील आपल्या भाषणात भाषांतर करू शकेल असा दुभाषी मिळवण्यात आणि त्या दुभाष्यामार्फत इतर वक्त्यांबरोबर संपर्क प्रस्थापित करण्यात त्यांनी यश मिळवलं. इन्विट लोकांच्या स्वराज्याच्या गरजेबद्दलच्या स्वतःच्या कल्पना त्यांनी कधीच का सोडल्या नाहीत हे आपल्याता त्यांच्या राजकारणातील ह्या चिवटपणापेटीच समजू शकतं.

असामान्य कृती

तसं पाहिलं तर तामुसी क्यूमाकनी लिहायला उशीरा सुरवात केली. कुटुंबाचे पालनपोषण करून झाल्यावर, जेम्स उपसागरचा मुलुख्र आणि उत्तर केबेकमधील करारावर सहा होतानाचा सामाजिक असंतोष काहीशचा प्रमाणात शांत झाल्यावर, वयाची साठी उलटल्यावर, आपली संस्कृती आणि इन्विट भाषा ह्यासंबंधीची आपल्याजवळची माहिती कागदावर उत्तरवणे आवश्यक आहे असं त्यांना वाटायला लागलं. काळ बदलतो आहे हे त्यांच्या लक्षात आले. शिकारीची, मासे मारायची, फासे लावायची, शिवणकामाची

हत्यारं आणि दलणवळणाची साधनं बनवायची, इग्लू बांधायची तंत्रं, नैसर्गिक परिसरात अगढलणाऱ्या चिन्हांचा लावायचा अन्वयार्थ, सागरी आणि खुष्कीचा परिसर, हवामान, प्राणी आणि पक्षी, नात्यांची बंधनं, जमातीतील उंतर्गत आणि वेगवेगळ्या जमातींमधील संबंध, नैतिक वर्तन, आधिभौतिक जगताशी असलेले संबंध, नैसर्गिक संकटांवर मात करायला जे जे काही अत्यावश्यक होतं ते सगळं वाडवडिल आणि समाजातील इतर सदस्यांकडून त्यांना जसं शिकायता मिळाले होते तसे नव्या पिढीता मिळत नव्हते - परकीयांनी तादलेल्या, फिरंग्यांच्याच ताब्यात असलेल्या आणि परकीयांच्या झानाचाच प्रसार करण्यासाठी निर्माण झालेल्या शाळेने पारंपारिक झानाची जागा घेतली होती. इन्विट लोकांनी कमावलेल्या झानाचा आणि सद्य परिस्थितीता आवश्यक माहितीचा सर्जनशील असा संयोग पसरावा म्हणून शिक्षणसंस्थेवरच इन्विट लोकांना संपूर्ण ताबा मिळेस्तोवर हे सर्व झान लेखनामार्फत सुरक्षित ठेवणं आवश्यक होतं.

शाळेतील भाषा ही विद्यार्थ्यांची मातृभाषा नव्हती हे दुसरं एक भीषण अंज होतं. बालवाडी आणि प्राथमिक शाळेची अगदी पहिली पहिली वर्ष सोडली तर शिक्षण इंग्रजी किंवा फ्रेंचमधूनच दिलं जात असे. त्यामुळे तस्रण लोकांचा कल अगदीच मर्यादित शब्दांचं, बालबोध इनुकिटुट बोलण्याकडे असायचा. झानापतिकडेदेशीत, भाषेचं संरक्षण करण्यासाठी कष्ट करावे लागणार आहेत हे क्यूमाकना उमजतं. त्यामुळे पुरिनिर्तुक आणि आसपासच्या प्रदेशात वापरल्या जाणाऱ्या १५००० इन्विट शब्दांच्या नोंदी आणि त्यांच्या अगदी परिपूर्ण व्याख्या सांगणाऱ्या शब्दकोशाच्या निर्मितीत त्यांनी स्वतःता अगदी झोकून दिले.

आत्ता आपण ज्याच्यावर लक्ष केंद्रित करत आहोत त्या आत्मचरित्रासह, पारंपारिक जीवनपद्धतीचा विश्वकोश आणि व्याख्यांचा शब्दकोश ही पुस्तके तामुसी क्यूमाक हाच्या कृतींचा गाभा ठरतात. त्यातच राजकीय प्रसंगांवर, नैसर्गिक परिस्थितीवर, संस्कृती आणि भाषा हायांवर त्यांनी तिहिलेल्या काही लेखांची भर पडते. ह्या लेखांचं इंग्रजी आणि फ्रेंचमध्ये भाषांतर झाले आहे, पण त्यांच्या मोठचा दोन ग्रंथांबद्दल ते म्हणता येत नाही. ‘आमच्या पूर्वजांच्या प्राचीन परंपरा’ ह्या पुस्तकामध्ये पूर्वीच्या काळी वडिलधान्या लोकांकडून पुढच्या पिढीता हस्तांतरित केलं जाणारं झान ४६ प्रकरणांतून मांडले आहे: पारंपारिक इन्विट रेतीरिवाज, (घरं, खाण्यापिण्याच्या प्रथा, सांस्कृतिक जिनसा, नाती, धर्म वर्गे). आणि नुनाविकमधील प्राणी(मासे, गोगतगाई, कालवांसासरखे मूढु शरीराचे प्राणी, सागरी आणि जमिनीवरील सस्तन प्राणी, पक्षी आणि किडे). पण एक लक्षात घ्या : पुस्तकाच्या नावातील ‘प्राचीन’ ह्या शब्दाचा अर्थ ‘अपचतित’ असा नाही. मूळ इन्विट शब्दातल्या ‘तूकाक’ ह्या प्रत्ययाने त्या विशेषणाचा अर्थ स्पष्ट केला आहे : त्याचा अर्थ ‘फार पूर्वीच्या काळापासून अस्तित्वात असलेली पण अजही जिची प्रसंगोचितता शबूत आहे’ असा आहे.

‘शब्दकोशाबद्दल बोलायचं झालं तर, क्यूमाकना त्याता’ इन्विट लोकांचे पुरातन शब्द’ असं नाव यायचं होतं. ते बदलावं असा मीच त्यांना सहा दिला. तो कदाचित चुकीचा असू शकेल, पण माझ्या मते ज्या तस्ऱ्या वाचकांसाठी हे पुस्तक तिहितं जेल आहे त्यांपैकी काही लोकांना, पुरातन ही कल्पना व्यक्त करणारा ‘तुकाक’ हा प्रत्यय परावृत्त करण्याची शक्यता होती. त्यामुळे आम्ही त्याचं नाव ‘इन्विट लोकांचे खरेस्वरुरे शब्द’ असं ठेवायचं ठरवत.

क्यूमाकांच्या कामाचं वैशिष्ट्य असं आहे की ते ‘एका तळागळाच्या बुद्धिवाद्या’कडून आले आहे. ह्या लेखकाता शालेय शिक्षण मिळालेले नाही. त्यांची मातृभाषा इन्हुकिंटुट आणि अत्यंत मर्यादित आणि कार्यशील नसलेले इग्रजीचे झाल सोडते तर दुसरी भाषा त्यांना अवगत नाही. ते सकस आणि सढळ तिहीत होते हे त्यांनी निर्माण केलेली पुस्तकं पाहिती तर लक्षात येतं, फक्त ते त्यांच्या मातृभाषेतच होतं आणि उच्चारानुसारी लिपीत तिहीलेलं होतं. जिच्यात प्रत्येक स्वर आणि व्यंजने वेणवेगळे न दाखवता, संपूर्ण उच्चारलेला शब्दावयवच दर्शवणारी ही तिच्याणाची पद्धती (पि, पु, पा, तु, ता, वर्गैरै वर्गैरै), १८४०साली विनियेण तत्त्वावच्या उत्तरेला, नार्वे हाऊसला राहणाऱ्या, जेम्स इवान्स ह्या मेथोडिस्ट पंथाच्या धर्मांपदेशकांच्या मार्गदर्शनाखाली काम करणाऱ्या अरेजिन्वे आणि क्री भाषेवर काम करणाऱ्या संशोधकांच्या एका समूहाने शेधून काढली होती. त्यात १८५५साली इन्हुकिंटुटच्या स्वनशास्त्राता धर्सन बदल केला जेला आणि १८७० साली आंग्लिकन धर्मांपदेशकांनी नुनाविकमध्ये त्याची ओळख करून दिली. तेहापासून (लॉब्रेडर प्रांत सोडता तर) कॅनडाच्या पौर्वात्म्य आर्किटक मुलखामध्ये परस्रन हीच लेखनपद्धती अतिशय वेणाने परस्परातील लेखी संबंधांचे प्रमुख साधन बनली. आता ती शाळेत शिकवली जाते, पण क्यूमाकांच्या काळात ती कुटुंबातल्या, जमातीतल्या एका व्यक्तिकडूनच दुसऱ्याता हस्तांतरीत केली जायची.

केवळ मातृभाषाच वाचू शकत असल्याने आणि त्यामुळे तिसित ज्ञानस्वोतांशी अगदीच मामुली संपर्क असल्याने - बायबल सोडतं तर त्याकाळात इन्विट लिपीत इतर काहीच प्रकाशित केलं गेलं नव्हत-क्यूमाक ह्यांनी आपलं सारं झान तोंडी माहितीने आणि इन्हुकिंटुटच्याच मार्जे प्राप्त केलं. जरी त्यांनी स्विश्वन धर्म स्वीकारला असला आणि बाजार अर्थगणातीत त्यांचा समावेश झाला असला तरी, त्यांच्या झानात आणि विचारात, पूर्णपणे पारंपारिक विश्वातच वाढलेल्या आणि ज्या वेळी कॅनडाच्या आणि केबेकच्या सामाजिक, राजकीय आणि सांस्कृतिक आकृतिबंधात समावेश होत असल्याने पार मुळापासून रूपांतर होत होत त्या विश्वाचे, त्या वेळी परिपक्वतेला पोहोचलेल्या इन्हुकच्या बौद्धिक सामग्रीचेच प्रतिबंब दिसते. अश्या रीतीने क्यूमाक ह्यांचे लिच्याण एकाच वेळी इन्विट विचारपद्धती आणि तात्कालीन वैचारिक पद्धतीतून निर्माण झाले आहे असे दिसते. तथापि त्यांची विचारस्परणी ही सगळ्या इन्विट लोकांच्या

विचारसरणीसारखीच आहे असं म्हणता येणार नाही. उत्तरेकडे तसेच अन्यत्र, प्रत्येकाची दृष्टी आणि विचार मांडण्याची पद्धती अलग असते.

नुनाविकच्या उत्तरेला वसलेल्या कांगिर्सुर्ज्याकच्या काढबरोकार आणि विश्वकोषकार श्रीमती मित्यार्जुक ह्यांच्या प्रमाणेच, एकमात्र भाषा जाणणाऱ्या आणि शालेय शिक्षणाशी संबंध नसलेल्या इतर दुर्मिळ लेखकांच्या लिखाणप्रमाणे क्यूमाक ह्यांच्या लिखाणात्याही, इन्विट लोकांच्या झाजविश्वाची आणि वैचारिक जगताची काहीशी झलक दाखवण्याचे श्रेय घावे तागेल. त्वास करून त्यांनी केलेला शब्दकोश, कुणीही इन्विट त्याच्या भेवताती असलेलं जग कोणत्या प्रकारे पाहातो आणि आत्मसात करतो हे जाणून घ्यायला मदत करतो. क्यूमाकांनी केलेल्या व्याख्या त्यांच्या असास्पास असलेल्या वस्तूबद्दलच्या त्यांच्या कल्पना व्यक्त करतात आणि तेही व्यवस्थित(कदाचित अंतिरेकी प्रमाणात) रेखीवपद्धतीने. उदा. कियापदे बहुतेक वेळा, त्यांच्या काळाप्रमाणे आणि पुस्तकप्रमाणे त्यांची रूपे येतात त्याप्रमाणे वेगळी मांडली आहेत: (पाहा: उदा. शब्दकोशाच्या पान॑ ११वर. ‘त्या(वस्तू) आणायला(एकटा) जा, त्या(दोन वस्तू) आणायला जा, ती वस्तू आणायला जा’. वर्णे. वर्णे. हा प्रत्येक शब्द म्हणजे शब्दकोशात वेगवेगळी नोंद आहे.)

शब्दांचा कीस काढण्याच्या ह्या प्रवृत्तीपत्रीकडे, हा शब्दकोष शब्दांच्या अर्थांच्या दृष्टीने माहितीचा एक खजिनाच आहे. ‘तो/ती बोलतो/ते’ ह्या नोंदीची व्याख्या उदाहरणादाखल प्रस्तुत करावी अशीच आहे. ‘आपण खरे सांगत आहोत’ असं म्हणणारी व्यक्ती, तिच्या कल्पनेखेरीज इतर काहीही सांगत नसल्याने’ काहीतरी चांगतं किंवा वाईट सांगत असते.’ तामुसी क्यूमाक ह्यांच्यासाठी, बोलाणं ह्या किंवेचा अर्थ नेतिकरेने भरलेला आहे. ‘कुणीही बोलते’ ह्याचा अर्थ ‘ती व्यक्ती खरं बोलत असते’ म्हणजेच त्या व्यक्तीने खरे बोलावं असेच गृहीत धरलेले असते. खेटं बोलण्यामुळे बोलण्याच्या किंवेच्या सत्त्वापासूनच ती पार दूरवली जाते. बोलाणं ह्याचा अर्थक शोलणाऱ्याने आपण जो काही खररोखर विचार करत असतो तोच कळवणे होय, मग तो विचार चांगला असो की वाईट असो. माझ्या माहितीनुसार, इन्विट लोकांच्या वैचारिक विश्वाचे दर्शन घडवण्याच्या प्रयत्नाता क्यूमाक सोडले तर इतर कुणीही हात घातलेला नाही.

आत्मचरित्र

शब्दकोश आणि विश्वकोशप्रमाणेच, तामुसी क्यूमाकांचे आत्मचरित्रदेखील नुनाविक येथील इन्विटांच्या विचारांच्या, संस्कृतीच्या आणि तात्कालीन इतिहासाची एक वैशेष्यपूर्ण तोंडओळख आहे असं म्हणता येईल. ते त्यार करताना, लेखकाने आपल्या वाचकांसमोर उत्तर केबेकच्या रहिवाशयांना कोणत्या आहवानाना तोंड घावं लागते होते ह्याचं एक जिवंत उदाहरण ठेवायचे एवढेच धयेय ठेवले होते. १९८५-८६मध्ये हे आत्मचरित्र तिहिले जेते आणि ते आवाताक सांस्कृतिक केंद्राच्या ‘आमच्या पाऊलखुणा’ ह्या

नियतकालिकात, क्रमाक्रमाने - इनुकिटटुट, इंग्रजी आणि फ्रेंचमध्ये, १९९५ ते १९९८मध्ये (म्हणजेच लेखकांच्या मृत्यूनंतर) प्रकाशित केले गेले. त्यातही आपल्याला इतर दोन पुस्तकांत आढळणारी खेळीव विचारपद्धती आढळते. क्यूमाक वर्षांनुक्रमप्रमाणे त्यांच्या आयुष्यातील घटनांची नोंद करत आहेत आणि त्या कोणत्या परिस्थितीत घडल्या हाचे वर्णन करत आहेत. ते आपल्याला कोणती माहिती कुठून, कशी मिळाली? आपण स्वतः ते प्रसंग पाहिले की नाही? हे सांगतात आणि त्या स्थेताचे खरेखाटेपण्ही तपासतात. अमुक माहिती अमुक एका नेहमीच विश्वासाह असतेल्या माणसाकडून, प्राप्त झाली, त्यामुळे त्या माहितीवर आपण विश्वास ठेवू शकतो. ही प्रवृत्ती इन्विट लोकांतर सापडते. नेहमीच 'खरे सांगण्याचा' प्रयास केला जात असल्याने, आपल्या समोरच्या व्यक्तिला नेहमीच आपण सांगत असतेली माहिती स्वतःच्या झाल्याने माहिती झाली आहे - म्हणजे आपण ती अनुभवती आहे की आपण ती कुणाकडून तरी, कुणाच्या तरी तोंडून ऐकली आहे हे स्पष्ट सांगितत जात.

त्यांच्या विश्वकोशप्रमाणेच क्यूमाकना त्यांचं आत्मचित्रही नैतिकतेचे धडे देणारे आणि चित्रित घडवाणारं असावं असं वाटतः त्या अत्मचित्राचे उद्दिष्ट 'शिकवणं आणि नीतीमत्ता घडवणं' हे आहे. म्हणूनच त्यात जीवनाविषयीच्या अनेक अंगांवर वंशशास्त्रीय, तसेच पुरिनिर्तुक आणि नुनाविकच्या प्रांतातील इतिहासाबद्दल बन्याच नोंदी आढळतात. आत्मचित्राच्या कथनातही समाजात कसे चांगल्या रीतीने वागावे हायविश्वायी खूपसे नैतिक सद्देही दितेले आढळतात. वेगवेगळ्या काळांतल्या जीवनमानाच्या खरचाच्याही भरपूर नोंदी त्यात दिल्या आहेत. आपल्या सान्या कारकीर्दीत, तेखकाने आपल्या कमाईची, केसाळ कातड्यांच्या विक्रीची आणि त्याच्या मुलखात निर्माण होणाऱ्या इतर वस्तूंच्या किंमतीची त्याचप्रमाणे नेहमी उपयोगात आणल्या जाणाऱ्या वस्तूंच्या किंमतींची नोंद तेजी स्वरूपात किंवा मनातल्या मनात ठेवलेली दिसते. हडसन उपसागर कंपनीच्या दुकानात दीर्घ काळापर्यंत काम केलेल्या आणि नंतर पुरिनिर्तुकच्या सहकारी दुकानाच्या निदेशनात भाग घेतलेल्या माणसांचं ते चिन्ह आहे.

आपल्या आयुष्यातील घटनांचे तामुसी क्यूमाकांनी केलेले कथन काही इन्विट मिथकांची आठवण करून देते: एक अन्नाथ मुलगा (त्यांचे वडिल ते तस्ण असतल्याच मरण पावले), शारीरिक दृष्ट्या अशक्त आणि आर्थिक दृष्ट्या गरीब (वडिलांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या कुटुंबाला इतरांच्या मदतीवर अवलंबून राहावे लागले), अकुशल शिकारी आणि बेतास बात असा कारगीर (इग्लु बनवायला शिकायता त्यांना खूपच उशीर लागला) असे तामुसी आपल्या तास्पण्यात त्यांच्या वाटचाला आतेल्या दुर्दैवी प्रसंगावर मात करतात. कषांनी आणि निश्चयाने - पण त्याचबरोबर जमातीने दिलेल्या मदतीने - ते कुटुंबाची स्थापना करतात, शिकार करून किंवा फिरंग्यांकडे नोकरी करून कुटुंबाचं उत्तम रित्या पालनपोषण करतात. इन्विट साहित्याच्या प्रमुख अभ्यासक, रॉबिन जेदातोफ मँक्ग्राथ आपल्या 'कॅनेडियन इन्विट लिटरेचर : द डेवलपमेंट ऑव् अ ट्रॉडिशन' ह्या

पुस्तकात म्हणतात : 'इन्विट लोकांनी तिहिलेती आत्मचरित्रे बहुतांशी पुढील मूलभूत आकृतिबंधानुसार बनलेली असतात: एक अनाथ मुलगा आपल्या शत्रूवर विजय मिळवून अधिकाराच्या जागेवर येऊन पोहोचतो. क्यूमाक ह्यांचं पुस्तकही हात्त उत्तम रित्या प्रस्थापित साहित्यप्रकारांमध्ये गणते जाते.'

उत्तरेकडच्या प्रदेशाच्या विकासाच्या अधिक विस्तृत पार्श्वभूमीच्या संदर्भात क्यूमाक ह्यांचे आत्मचरित्र हे इन्विट लोकांनी व्यापलेल्या मुलखात दिसणारा राजकीय आणि आर्थिक आगळावेगळा दृष्टिकोण स्पष्टपणे मांडते. तेथील आदिवासी जनतेसाठी एकाधिकाराचे कालखंड धोकादायक ठरतात असे त्या कथनातून स्पष्ट सांगितले आहे. ऐविड्यांचे बृद्धच्या फ्रेंच कंपनीला तिच्या प्रतिस्पर्धी हडसन उपसागर कंपनीने १९३६ मध्ये गिळळकृत केले. त्यानंतरच्या दुष्काळाच्या प्रसंगांचा लेखकाने निर्देश केला आहे. लेखक स्वतः रेविट्यांचा ग्राहक होते आणि फ्रेंचांची विक्रीकेंद्रे बंद झाल्यावर, ख्रास करून शिकार करून मारायच्या प्राण्यांच्या तुटवड्याने अझाची कमतरता झाल्यावर, लेखकाच्या नातेवाईकांना जीवनावश्यक वस्तू उधारीने घायला हडसन उपसागर कंपनीने नकार दिल्याने लेखकाता व्यक्तिशः त्रास भोगावा लागता. बहुतेक इन्विट लोक केवळ मध्यवर्ती सरकाराच्या अधिकाऱ्यांवर विश्वास ठेवत असताना, क्यूमाक ह्यांना मात्र अगदी सुरक्षातीपासूनच केवळ सरकारबदल, ख्रास करून रक्जे लवेक ह्यांच्या बदल वाटणारं प्रेम, त्यांना आणि त्यांच्या कुटुंबियांना फ्रेंचांशी संबंध राखणाऱ्या लोकांबदल वाटणाऱ्या आत्मीयतामुळेच स्पष्ट होते.

१९३९मध्ये बाफिन् ट्रेडिंग कंपनी प्रस्थापित झाल्याने हडसन उपसागर कंपनीचा एकाधिकार - आणि त्यामुळे निर्माण झालेले दुःप्रसंग- संपुष्टात आले. तेच पुन्हा एकदा १९४९मध्ये, जेव्हा बाफिन् ट्रेडिंग कंपनी बंद पडली तेव्हा घडतं. १९३६ते १९३९च्या दरम्यान, तसेच १९४०च्या दशकाच्या शेवटी क्यूमाकांनी लोकांना भूकबळी होताना पाहिलं होतं. खरं तर अझाच्या कमतरतेपेटी मृत्युशी झगडणं १९५५च्या आसपासच थांबतं असं म्हणावं लागेल आणि त्यांचं कारण हडसन उपसागर कंपनीचे निर्देशक म्हणून पुरिनितुकता पीटर मर्डॉक आले हे होतं. इन्विट लोकांच्या हिताची त्यांना आस होती. त्यानंतर स्थानिक सहकारी चळवळीचा पाया घालणारे फादर आंदे स्टाइनमान अरे. एम्. आय. आले.

सहकारी चळवळीच्या आगमनानं हडसन उपसागर कंपनीचा एकाधिकार जरी अधिकच कमकुवत झाला असला तरीही १९५८मध्ये त्याच्या पाठीपाठच मध्यवर्ती सरकाराचीही राजकीय एकाधिकार निर्माण झाला होता. त्यानं इन्विट लोकांना त्यांचं मत अजिबात न विचारताच, शाळा आणि शासकीय आधिसचन्ना निर्माण केल्या होत्या. ह्या नव्या एकाधिकाराचा भंग करण्यासाठी आता सामाजिक आणि राजकीय पातळीवर संघर्ष घायला पाहिजे हे क्यूमाक ह्यांच्या लक्षातआले. १९५०च्या आसपास त्यांच्यात बदल

घडला: ते सहकारी चळवळीचे कार्यकर्ता बनते (त्यासाठी आपल्या आत्मचिन्ताच्या शेवटी ते तीन प्रमुख व्यक्तींचे आभार मानतात), नंतर एक स्थानिक नेता बनते, नुनाविकच्या शासनात केबेकचाही सहभाग असावा ह्या भूमिकेचा पाठपुरावा करत आणि पुरिनिर्तुकच्या जमातीच्या सळगागर मंडळाचे अध्यक्ष म्हणून निवडून आले. सरतेशेवटी इन्विट लोकांच्या स्वायत्तेसाठी आणि बे जेम्सच्या कराराच्या विरोधात ते झगडते कारण त्यांच्या मते बे जेम्सच्या करारानेच नुनाविकच्या जनतेला अंधारात ठेवत, फिरंगी जमीनदारांना नुनाविकचा ताबा दिला होता.

क्यूमाकांनी आयटोएन् ('धरती: इन्विट लोकांचा पाया') ह्या चळवळीचा पाया घातला. बे जेम्सच्या करारावर सह्या करण्याअगोदर त्याची नीट माहिती करून घ्या असं लोकमत तयार करण्याचा ह्या चळवळीचा प्रयत्न होता. जरी त्या करारावर सह्या झाल्या असल्या तरीही आयटोएन् च्या प्रभावात्राली पुरिनिर्तुक आणि इवुजिविक ह्या गावांनी त्या करारामुळे निर्माण झालेल्या संस्थाना मान्यता घायला नकार दिला आणि स्वतःच्या शाळा आणि स्वास्थ्य सेवा प्रस्थापित करायचा हक्क मिळवता. त्यांच्या ह्या वेगळ्या भूमिकेमुळेच वाटाघाटी क्हायला मोठ्या प्रमाणात वाव मिळाला आणि त्यातूनच 2007 मध्ये नुनाविकच्या स्वायत्तेबद्दलच्या करारावर तात्किंवरीत रीत्या मतैक्य होऊन सही झाली. ह्या कालखंडाच्या शेवटी तामुसी क्यूमाक आपल्या भाषेच्या आणि संस्कृतीच्या सुरक्षेता वाहून घेतलेला बुद्धिवादी बनते.

सद्यपरिस्थितीतील नुनाविकच्या विकासातील एका प्रमुख भागीदाराच्या जीवनात ह्या संस्कृतीत, त्याचप्रमाणे हे जीवन ज्या ऐतिहासिक काळाच्या चौकटीत घडते तिच्यात चंचुप्रवेश करू पाहाणाऱ्या कोणासाठीही, क्यूमाकांच्या विश्वकोश आणि शब्दकोशप्रमाणेच, हे आत्मचिन्त्रही एक महत्त्वाचीच नव्हे तर अटळ भूमिका बजावते.

लुई जाक दोरे
तावाल विद्यापीठ

नूनाविकल्पा शिकारी समुद्रात मारतेता सीत मासा अरेदून जेत आहे
फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

पांढरे अस्वल. नूनाविकल्पा गोठलेल्या बर्फातून बाहेर येते आहे. पांढरी अस्वले भवानक प्राणी असतात .
ते जसे दमदार रित्या पळतात तसेच पोहतातही. अग्निकिंवद्या प्रदेशाचे ते प्रतीक आहेत.
फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

इन्विट लोक परत स्वतंत्र व्हावेत अशी माझी इच्छा आहे

तमुसी क्यूमारक (१९१४ - १९१३) हांचे अत्मचरित्र

भाग पहिला

१९१४

माझ्या आईवडिलांच्या म्हणण्यानुसार माझा जन्म १९१४साती जानेवारी महिन्यात झाला. माझ्या वडिलांनी माझ्या जन्माची वेळ नोंदून ठेवली होती. म्हणून मी इनुक्याकच्या थोडंसं उत्तरेल्या एका बेटावर जन्माला आलो हे मला माहित आहे.त्या मुलख्यात भरपूर सील मासे सापडतात.त्या बेटाचं नावच मुळी 'नाटिस्टुर्लिंक' आहे.त्याचा अर्थ 'जिथे सील मासे भरपूर प्रमाणात सापडतात अशी जागा' असा आहे.

माझ्या वडिलांचं नाव जुसुआ नुवालिंगाक आणि माझ्या आईचं नाव अलासि किंगालिक. माझ्या वडिलांच्या वडिलांचं नाव कॉन्जाक आणि आईचं नाव, तालितुक. माझ्या आईच्या वडिलांचं नाव नौजा आणि आईचं नाव मामुकाक.

माझ्या आई-वडिलांच्या, दोन्ही बाजूंच्या पणजोबा-खापरपणजोबांचं नाव मला माहीत नाही याचा मला खेद होतो. मला ती माहिती असती तर मी ती माझ्या मुलांना नक्कीच सांगितली असती. पण मला ते माहीत नाही. आपल्या पूर्वजांची माहिती नसणं खरंच खटकणारी गोष्ट आहे.

१९१५साती मी एकच वर्षाचा होता. त्या वर्षीच्या काही गोष्टी लक्षात ठेवायला मी फारच लहान होतो.

मी अगदी लहान होतो तेव्हाच माझ्या वडिलांच्या आई-वडिलांच्या घरी मला पाठवलं जेत. ते दोयेही कालौद्यात बृद्धापकाळाने आणि यथावकाश मरण पावल्यावरच मी माझ्या आईवडिलांकडे परत आलो. माझे आईवडील माझ्या आजोबाआर्जीपेक्षा इतके वेगळे होते की सुरवातीसुरवातीता मला माझ्या आईवडिलांनी दत्तकच येतलं असावं इतकं मला अगदी परका असल्यासारखं वाटायचं सुदैवानं लवकरच ही परिस्थिती बदलली.

माझे आजोबा कॉन्जाक यांच्या मृत्यूनंतरच मला पहिल्यांदा माणसं मस्त शकतात ह्याची जाणीव झाली. त्यानंतर माझ्या प्रत्यक्ष परिचयाची किंवा मला ऐकून माहीत असलेली इतकी माणसं मरण पावली आहेत की त्यांनी एक गावच भरलं जाईल. थोडक्यात सांगायचं तर असं म्हणता येईल की मीदेखील खूप दीर्घ आयुष्य जगलोय.

१९१४पासून, म्हणजे मी जन्मला आल्यापासूनचे काही प्रसंग मी सांगणार आहे. १९१४ ते १९१७पर्यंत मी फारच लहान असल्यानं मला त्याकाळातील काही फारश्या स्पष्ट आठवणी नाहीत. पण त्या काळातील काही गोष्टीबद्दल नक्की बोलू शकतो कारण लोकांनी मला त्याबद्दल खूपदा बोलत आहे. १९१४ पासून १९८६पर्यंतच्या काळात घडतेल्या सगळ्या महत्वाच्या घटनांबद्दल मी बोलायचा प्रयत्न करणार आहे.

काळाजाकची मुलगी मैना मिळूर्तुक नुवातिंगाक, जी पुढे माझी पत्ती बनली १९१६ मध्ये जन्मली. तास्तण्यासकट साऱ्या आयुष्यभर तिनं मला आधार दिला.

माझी बहिण, मैना मिरित्याकचा जन्म १९१७ मध्ये झाला. मी तेहा खूपच लहान होतो आणि माझ्या आजोली राहात होतो. त्यावेळी माझे आईबाबा, उत्तरेकडच्या इतर इन्विट लोकांबरोबर, ह्या पुढे नोंदतेल्या जागापैकी कुरेकुरेतरी राहात असत: किंवितज्ज्वाक बेट (कॅप स्मिथ बेट), आकुलित्यिकजवळ न्युकुंगुट आणि पुविनिर्तुकच्या जवळपास कुण्गुलक आणि कुताक, इन्कुज्ज्वाकजवळ पौतिगार्विक आणि इन्कुज्ज्वाकच्या दक्षिणेकडच्या भागात. शरद क्रतुच्या शेवटी, तळी बफानं झाकती गेल्यावर, बरेचसे लोक वृद्ध माणसांना मागे सोडून दक्षिणेकडे, कुज्जुरापिकचा रस्ता धरत. किंत्येक घोळके कुज्जुरापिकच्या दिशेनं जायला नियत कारण तिथे काहीतरी काम मिळायचं. धर्मोपदेशकांचं प्रवचन कानावर पडाव म्हणून किंवा मुलांना बासिसमा करायला म्हणून किंवा विवाहाच्या पवित्र बंधनाच्या उद्देशाने तिथे जायची प्रथा होती. त्या काळात इन्विट लोकांनी स्थिरशन धर्म स्वीकारता होता.

इन्विट लोकांनी स्थिरशन धर्मोपदेशकाला आजुकिसित्विकालाक असं नाव दिलं होतं. आजुकिसित्विकालाकनेच मला २७ एप्रिल १९१७ला बासिसमा दिला होता. डब्ल्यू. जी. वॅट्सन नावाचे दुसरे एक धर्मोपदेशक होते. इन्विट लोक त्यांना उकात्यूसित्क म्हणत. त्यांची धार्मिक प्रवचनं ऐकायला इन्विट लोक यायचे. त्या काळात तेच काय ते एकटे इन्विट लोकांना स्थिरशन धर्माची दीक्षा यायचे. साधारणपणे सगळे इन्विट स्थिरशन झाले होते, फक्त काही जणांनी अद्याप धर्मातर करायला नकार दिला होता. अगदी आजही खूपसे इन्विट धर्मातर करायला नकार देत आहेत. धर्मोपदेशकांनी सांगिततेल्या भविष्यवाणी खून्या ठरल्या आहेत आणि अगदी आजही खून्या ठरत आहेत.

२७ एप्रिल १९१७ला धर्मोपदेशक वॅट्सन यांनी मला स्थिरस्ती धर्माची दीक्षा दिली. बरीचशी इन्विट कुटुंबं कुज्जुरापिकमध्ये राहाण्यासाठी सारा हिवाळाभर प्रवास करत असत आणि आपल्या तळावर केवळ वसंत क्रतू लाणायच्या वेळीच परत यायची, कारण त्या काळात, पुरिनिर्तुक आणि इन्कुज्ज्वाकच्याआसपासच लोक तळ ठोकून राहात असत. त्याकाळी एकही मोठं असं गाव नव्हतं. सगळे इन्विट आपापल्या कुटुंबांबरोबर तळ टाकून राहायचे आणि प्रत्येक तळाचे प्रमुख आपापल्या कामात तरवेज होते. सगळे तपशील आठवावेत इतका काही मी मोठा नव्हतो पण तळावरचं जीवन कसं होतं हे मला आठवतं.

१९१८

त्या वर्षी माझे आईवडिल मला आजोबांबरोबर सोडून, कुजुरापिकता निघून गेते. ते जेव्हा परत आले तेव्हा त्यांनी जांगी आंशुतिशुलुक पीओवी नावाच्या मुलाला दत्तक घेतलं होतं. माझा जन्म १९१४सालचा होता, त्याचा जन्म १९१०चा होता आणि ते ८ वर्षांचा होता. आम्ही भावांभावांसारखे एकत्रच वाढले. तो सारं आयुष्यभर, अगदी महातारा होईस्तोवर, आमच्या घरातच राहिला.

१९१९

म्हणतात की हडसन के कंपनीची छावणी इनुक्ज्वाकला ह्या साली प्रस्थापित करण्यात आली. त्या प्रसंगाची मला अगदीच धूसर अठवण आहे. मी खूपच त्यांना होतो. खोल प्रदेशात राहाणारे इन्विट लोक इनुक्ज्वाक नदीलगत प्रवास करून तिथे आले होते. ते जेव्हा इनुक्ज्वाकला येऊन पोहोचले, तेव्हा तिथे घरं बांधली जाताना पाहून त्यांना अश्वर्यच वाटलं काऱण त्याबदल कोणतीही बारीकशी बातमीदेखील त्यांच्या काळावर घडली नव्हती. रेवेच्यां बंधू ह्या फ्रेंच व्यापान्यांनी हडसन के कंपनीच्या अगोदरच इनुक्ज्वाकला तळ ठोकला होता. ते कधी आले हे मला अठवत नाही, पण त्यांच्या फ्रेंच व्यापारकेंद्रावरून आम्ही सामान विकत घायचो हे मला माहित आहे. त्यांच्याकडे चांगल्या प्रतीच्या जिनसा मिळत: त्या केंद्रावर विकत घेतलेले फासे अजूनही कित्येक इन्विट घरांमधून वापरले जात आहेत. माझे वडिल त्यांच्याकडे काम करायचे हेही मला माहित आहे. १९०२मध्ये रेवेच्यांनी इनुक्ज्वाकला पाहीली इमारत बांधली असं मी ऐकलं आहे. इतकंच काय ती अजूनही शाबूत आहे. त्या इमारतीच्या बांधकामाची तारीख मला नक्की सांगता येणार नाही. इनुक्ज्वाकमध्ये वरिष्ठ नागरिक, सामूली अमिलिसक अमिलाक यांनी मला सांगितलं की ती इमारत १९०२मध्ये बांधण्यात आली. त्यांचा जन्मही त्याच सालचा आहे. माझा त्यांच्यावर नेहमीच विश्वास राहिला आहे आणि त्यांनी सांगितलेलं खरं आहे असं मी गृहीत धरतो. ते पाच वर्षांपूर्वी वारले. त्यांचं लझ न्याली युविंगाजुक बरोबर झालं, ती माझ्या आईची धाकटी बहीण !

त्याकाळात शिकान्यांचे दोन गट होते: प्रत्येकजण आपापल्या व्यापारकेंद्राता केसाळ कातडी विकायचे; काही जण ह्या केंद्राता तर काही जण त्या केंद्राता! कित्येक जाणी, इन्विट लोक त्यांच्याकडची केसाळ कातडी, हडसन के कंपनीलाच विकायचे. त्याकाळात कंपनी कोल्हाची कातडी मिळवण्यासाठी प्रचंड प्रवास करत होती. मला नंतर कळतं की ते व्यापारी आपापसात स्पर्धा करायचे. त्याकाळी कोल्हे मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध होते आणि त्यांची कातडीदेखील आणखीनच चांगल्या किंमतीला विकली

ज्यायची, तर व्यापारकेंद्रावर आम्ही ज्या ज्या वस्तू विकत घ्यायचो, त्यांच्या किंमती फार महाग नसायच्या. त्या काळात ह्या मुलत्यात फारच थोडे गोरे लोक होते.

१९१९मध्ये पहिल्यांदा मत्ता एका बाळाचा जन्म झालेता पाहायला मिळाला: लितिया किंविञ्जलांक, आज ती लितिया कुपिस्कालांक आहे कारण तिच्या नव्याचं नाव आईसा कुपिस्कालांक आहे. लितिया माझ्या वडिलांची सावत्र बहीण आहे आणि माझे आजोबा कॉऱ्हाक याची मुलगी आहे. त्यांच्या दुसऱ्या बायकोचं नाव लुसी कुमालुक होत. लितिया आणि आईसा आजही जिवंत आहेत.

१९१९मध्येच माझे आजोबा कॉऱ्हाक मरण पावते. लोक मरण पावतात हे मत्ता पहिल्यांदा तेहा समजलं. मी त्याकाळी खूप लहान असल्यानं त्यांच्या मृत्यूचा ना मत्ता शेवें झाला ना खंत! मत्ता केवळ त्या घटनेचीच आठवण आहे. त्यानंतर काय झालं हे मी विसरतोय असं दिसतं.

माझे आजोबा माझ्याबदल फारच काळजी करत असं म्हणतात. उदाहरणार्थ कुणा मुलानं मत्ता रडवलं तर ते त्याची अशी कानुजघाडणी करत की तोही त्यामुळे रडायता लागायचा. त्यांचा माझ्यावर किती जीव होता ह्याचं हे चांगलं उदाहरण आहे. माझी आई मत्ता नेहमी म्हणायची : 'तुझे आजी आजोबा तुझी फार काळजी घेतात.' काही खायचे पदार्थ किंवा काही गोडथोडांचं माझ्यासाठी राखून ठेवत ठेवत आणि सगळ्यांच्या नंतर मत्ता देत. त्यामुळे जेव्हा सगळ्यांचं खाणं झालं असायचं तेहा मी इतरांच्या नाकावर टिच्छून खात राहायचो. माझ्या आजोबांचं नाव कॉऱ्हाक होते. माझे आजोबा माझे कसे लाड करायचे आणि माझ्या आईला ते कसं आवडत नसायचं हे तीच मत्ता सांगायची. ते तिला इतकं व्हायचं की मी मरून जावं असं तिला वाटायचं.

१९२०.

त्या वर्षी इनुक्ज्वाकला एक चित्रपटनिर्माता आला. त्याचं इन्विटटुट नाव सौम्यालुक! आलाकारिआलाकला घेऊन तो एक चित्रपट बनवत होता. आलाकारिआलाकला तो नानुक म्हणायचा. त्या काळात त्यानं बनवतेते चित्रपट आणि फोटो मी खूपखूप वेळा पाहिते आहेत. माझी आई, आलासी कँकालिक, नानुकच्या बायकोची भूमिका करायची. मीदेखील काही काही फोटोमध्ये हजर होतो. पण मत्ता त्याची अणंदीच थोडी आठवण आहे. सौम्यालुकचं फिरंगी नाव रॉबर्ट फ्लाहेर्टी असं होतं. त्याता इन्विट लोक सौम्यालुक म्हणायचे कारण तो डाव्या हातानं काम करायचा. त्याचं मूळ नाव चुका न करता उच्चारता येत नसल्यानं त्यांनी त्याला आपल्याला परिचित असं नाव दित. वयानं म्हातान्या इन्विट लोकांना परकीय भाषा बोतायता किंवा नवे शब्द उच्चारायता कठिण जातं कारण त्यांना त्याची सवय नसते.

सौम्यालुकने ज्या ज्या चित्रपटांतून काम केलं त्यापैकी एकाही चित्रपटात माझ्या वडिलांनी काम केलं नाही. माझ्या आईनं माझ्या धाकटचा बहिणीता, मैना मिरित्जाकला आपल्या पाठीवर बांधून घेऊन, त्या चित्रपटाता हातभार लावता होता. त्याबरोबरच आणणाऱ्यी एक स्त्री माझ्या आईबरोबर काम करायची. ती बाई म्हणजे माकी. माकी ही जुसिपीची आई! आपला मुलुख्य सोडून जुसिपी श्रीज फोर्ड इथे प्रस्थापित झाले. जुसिपीचे वडिल गेरे असल्यानं ते सांमिश्र जातीचे आहेत.

सौम्यालुकबरोबर किती इन्विट माणसांनी काम केलं हे मत्ता माहित नाही पण आलाकार्यालाक, आलासी कँगालिक आणि माकी त्यात होते हे मत्ता आठवतंय. चित्रपटात आणि सौम्यालुकने काढतेल्या फोटोमध्ये पाहिल्यावर मी त्याना ओळखलत.

मी जेव्हा मित्यातुकबरोबर इन्क्रिस्युटिट कातिमाजितच्या सभेसाठी मोंदे अलता गेलो, तेव्हा मी सौम्यालुकच्या मुलीता भेटलो. तिला त्या सभेत पाहून आम्हाता स्वूप आनंद वाटला. ती सभा बेनर्स (सालादृंद दांत्यूर) आणि लुई (लुई झाक दोरे) यांनी आव्योजित केली होती. ते इन्क्रितुत अगदी सफाईनं बोलत असल्यानं आम्हाता दुभाष्यांची गरज पडली नाही. १९८४ च्या नोवेंबरमध्येही ही घटना आहे.

सौम्यालुक इन्क्रिज्वाकला किती काळ होता हे मत्ता आठवत नाही. ह्या सगळ्या गोष्टींची नीट आठवण ठेवण्याइतका मी मोठा नक्हतो. जे काही मत्ता आठवतंय ते हे की त्या काळात प्रवास करणं केवळ नावांतून किंवा कुत्र्यांनी ओढतेल्या घसरणाडच्यांतूनच शक्य होतं.

१९२१

माझी बहिण लुईझा अक्यास्क किंवा जन्म मत्ता आठवतो. ती मिलित बेटावर जन्माता आली. समुद्रकिनाऱ्यावरच्या तीक मोठचा बेटांपैकी ते एक बेट आहे. त्या बेटांवर सील मासे मारायला लोक येत असत. आजही लोक येतात. कधी कधी ह्या बेटांवर मोठचा प्रमाणावर सील मासे मिळतात, कधी कधी ते तितके मिळत नाहीत. ते काही असलं तरी मत्ता माझी बहिण लुईझा कधी जन्माता आली हे आठवतंय.

१९२२

जोरे लोक कांणिसुर्वाकच्या उपसागराता पुविन्हुतुक म्हणत कारण तो उपसागर पुविन्हुतुकजवळ आहे. रेवेच्यां बंधूंनी तिथे आपली वस्त्राव प्रस्थापित केली आणि त्याची त्या भागातील इन्विट लोकांना स्वूप मदत झाली. तिथे खास कस्तूर बंदुकीच्या गोळया, चहा, तंबाखू आणि पीठ आणि इन्विट लोक त्यांच्या दैनंदिन जीवनात ज्या ज्या गोष्टी वापरायचे त्या विकल्या जायच्या. माझे वडिल, जुस्वा नुवालिंगाम त्या वस्त्रारीत काम

करायचे आणि त्या वस्त्रारीचे मॅनेजर हॉरी मामिजुक नावाचे एक इन्विट होते. ते दोघेही शिकारी आणि फासेपारथी असल्याके त्या दोयांपैकी एकही जण पूर्णवेळ काम करत नसे. त्या काळात, त्या भागात मोरंगा प्रमाणात कोळहे राहत होते. त्यांच्या चामडी महाज होत्या आणि इतर वस्तू स्वस्त होत्या. म्हणून त्या छोट्याश्या विक्रीकेंद्रातील जिनसा हिवाळा संपायच्या आतच संपून जायच्या. तसं झालं की नवीन माल येण्यासाठी वसंत ऋतूची वाट पाहायला लागायची. इनुक्ज्याकच्या मुरुज्य वस्त्रारीतून नावांनी सामान पाठवलं जायचं. मी मोठा होईस्तोवर हे विक्रीकेंद्र असं चालायचं. त्याची स्थापना झाली तेव्हा मी अगदी लहान होतो आणि मी मोठा होऊन मला मूळ होईस्तोवर ते चालू होतं. त्याबद्दल मी नंतर अर्थिक सांगेनच.

कांगिर्सुर्वार्कच्या केंद्रातील विकायचं सामान संपत्यावर वसंत ऋतूत माझां सारं कुटुंब इनुक्ज्याकता जायला निधायचं. त्याकाळात माझे वडिल अजून हयात होते. सामान लादलेली नाव जेव्हा माल घेऊन यायची तेव्हाच आम्ही तलावर परत यायचो. आम्ही इनुक्ज्याकला जाताना कुत्र्यांनी ओढलेल्या घसरणाडीतून जायचो आणि येताना नावेतून परत यायचो.

माकुसरी लुंगाकने कांगिर्सुर्वार्कचं वितरणकेंद्र स्थापन केलं असं मला लोकांनी सांगितलं आहे. त्या प्रदेशाच्या जवळपासचं पाणी पुरेसं खोल नसल्यानं मोठाली जहाजं तिथे नांगर टाकू शकत नाहीत, म्हणून सामान छोट्याशा नावेतून पोहोचवतं जातं. इथे भरपूर प्रमाणात कोळहे मिळू शकतात म्हणूनच केवळ ह्या भागातील हे केंद्र चालू ठेवलं आहे. हिवाळ्याच्या शेवटी, कांगिर्सुर्वार्कच्या केंद्रावर गेला केलेली कातडी कुत्र्यांनी ओढलेल्या जणांन्या घसरणाड्यांनी इनुक्ज्याकच्या केंद्रावर जेली जात आणि उन्हाळ्यात मालवाहू जहाजावर लादली जात. त्या काळात इन्विट तोक कामाता मारे हटायचे नाहीत. त्यांना काम करायला आवडायचं. त्या काळात आजार कमी होते. जेव्हा इन्विट तोक एकटेच त्यांच्या प्रदेशात राहायचे तेव्हा त्यांना आजार वगैरे माहित नव्हतं.

दक्षिणेकडचे लोक आमच्या मुलखात आल्यावर आणि मालपुरवठ्याची जहाजं यायला लागल्यावर, इन्विट तोक आजारी पडायला सुरवात झाली किंवा त्यांना भलतेसलते ताप यायला लागले. त्यांच्यापैकी काही जण तर या आजारांनी मृत्युमुरुवीदेखील पडले. खेडेगावातून ना डॉक्टर होते ना नर्स! त्यामुळे आमच्याकडे दक्षिणेकडची औषधं नव्हती. आमचं मुरुज्य उपाय होता सील मासाचं पांढरं मास शिजवून त्यातून निघणारं तेल. मी लहानपणे जेव्हा जेव्हा आजारी पडायचो तेव्हा माझी आई मला हेच तेल प्यायला लागायची हे मला आठवतंय.

आम्ही जेव्हा इनुकज्वाकला राहायचो तेव्हा माझे वडीत आणि इतर शिकारी मोर्से मासे पकडायला म्हणून यांत्रिकी नौकांतून जात असत. ते ज्या बेटावर शिकारीला जात त्या बेटाचं नाव होतं किंवितरस्लक! ते इनुकज्वाकपासून दर नाही. माझे वडीत आणि इतर शिकारी नेहमीच त्या बेटावरून मोर्से मासे आणत. ते जायचे त्या बोटीचं मशीन खूप ताकतीचं नसल्यानं त्यांना तिथं जायला ४ किंवा ५तास तागायचे. मी त्यावेळी खूपच लहान असल्यानं त्यांच्याबरोबर त्या प्रवासात जाऊ शकत नसे.

सारा उन्हाळा आम्ही इनुकज्वाकला मात्लपुरवठाच्या जहाजाची वाट पाहायचे. उन्हाळ्याच्या शेवटी जहाज असल्यावर आम्ही कांगिर्सुर्वार्कला, मोटरबोटीतून परत यायचे. आमच्या तळावरची तीच एक तशी नाव होती. सगळा मात्ल आणण्यासाठी त्या नावेता कितीतरी वेळा इनुकज्वाक आणि कांगिर्सुर्वार्कच्या दरम्यान जा-जा ये-ये करायला तागायची. काही असलं तरीही, जेव्हा तिथे मोठ्या संख्येने कोल्हे असायचे, तेव्हा विक्रीकेंद्राङ्कडून येणारं सामान संपूर्ण हिवाळाभर कधीच पुरायचं नाही.

जेव्हा कांगिर्सुर्वार्कच्या केंद्रावर काहीच शिळ्क नसायचं तेव्हा शिकान्यापैकी काहीजण कुन्यांनी ओढायच्या घसरणाडीतून इनुकज्वाकला सामान आणायला जात, हे जरी खूप कृष्णांचं काम असलं तरी त्यांना तो प्रवास करायला आवडायचं हे उघड होतं. निसर्गांने पुरवलेल्या गोष्टींनी पोट भरण्याची जिथे जिथे शक्यता असेल तिथे तिथे इन्विट लोक तळ टाकायचे. कधीकधी एकच कुटुंब स्वतःचा तळ टाकायच, तर एखाद्या ठिकाणी अनेक कुटुंबं असतील तर तिथे एखादा प्रमुख असायचा. फारच थोडे गोरे लोक होते त्यावेळी.

एकाच तळावर राहात नसल्यानं लोक एकमेकांना दीर्घ काळ भेटत नसत. त्यांच्यात कोणत्याही प्रकारचा संपर्क नसायचा, पण शेवटी ते या ना त्या प्रकारात एकमेकांना भेटायचेच. इन्विट लोकांचं जीवन असंच असायचं. जेव्हा तत्ताव आणि समुद्र गोठलेले असत तेव्हा ते एकमेकांना हिवाळ्यात भेटायचे किंवा उन्हाळ्यात! हे सगळं ते स्वतःच्याच मनानं करायचे, कुणीही त्यांच्यावर दडपण आणलं म्हणून नाही. ते अत्यंत स्वच्छंदं होते. कधी कधी ते एकमेकांना शिकार करायच्या पायी किंवा कुन्यांनी ओढायच्या घसरणाडीतून जायचे. जेव्हा जीवनावश्यक वस्तूंचा अभाव निर्माण व्हायचा तेव्हा ते दुसऱ्या तळांकडे खाद्यपदार्थ किंवा देवमाश्याचं पांढरं मास शेथायला जात. वेगवेगळ्या गावांत स्थिरस्थावर होकेन रहायला तागायच्या अगोदर त्यांचा हाच जीवनक्रम होते.

मोठ्या माणसांसरोबर शिकार करायला जाऊ शकण्याहितका मोठा होण्याअगोदर अश्या पद्धतीचं जीवन जगल्याचं मला आठवतं. जास्तीत जास्त वेळा मी माझ्या आईबरोबर राहायचो. तिचं म्हणां मी नीट ऐकायचो आणि तिचा शब्द मी पाळायचो. मोठी माणसं जे जे काही मला सांगायची, ते ते मी करायचो. ते सगळं माझ्या भावाच्या

जन्माअंगोदर झालं, पण मला अपेदरच दोन बहिणीदेखत्रीत होत्या. मी दहा वर्षाचा असतानाच मला बाहेर खेळायला परवानगी होती. मी इतर मुलांबरोबर खेळायचो, पण मला अजूनही कुक्र्यांची भीती वाटायची. मी एकटा असताना जर का कुत्री मला दिसती तर मी धावत धावत घरात परतायचो.

१९२४

मझा भाऊ, तैविति आलास्वाकचा जन्म ह्या वर्षी झाला आणि घरात एकटाच मुलगा मी असणं संपलं. हे सगळं आम्ही कांगिर्सुर्वाकला राहत असताना झालं. वर्षाचा काही काळ आम्ही जरी इनुक्ज्वाकला घालवत असलतो, तरी जास्तीत जास्त काळ आम्ही कांगिर्सुर्वाकलाच राहायचो. कोल्हांची शिकार करायचा सीझन संपत्ता की आम्ही तिथं जात असू. सगळे पासधी हिवाळ्यात कोल्हे पकडायचे. कांगिर्सुर्वाकच्या तळावर एक गोरा विकेता सारं वर्षभर असायचा.आसपासच्या (पुरिनिरुक्त,कुणातुक आणि इसुरिजविकच्या) तळांवरचे लोक त्या केंद्रावर सामान विकत घायला यायचे. ते नेहमी नेहमी तिथे येत नसत, फक्त दुकानात त्यांनी घेतलेलं सामान जेव्हा संपायरच किंवा त्यांना कोल्हांच्या कातडी विकायच्या असत तेहाच ते तिथे यायचे. त्याकाळात सरकार, डॉक्टर, शिक्षक किंवा पोलीस वजैरे काहीच अस्तित्वात नव्हतं.त्या प्रदेशातून केवळ इन्विट लोकच राहायचे, तिथे फारच मोजके गेरे लोक होते आणि ते इनुक्ज्वाकला असत.त्यावेळच्या जीवनाची बन्यापेकी आठवण असण्याहूनपत मी त्यावेळी मोठां झालो होतो .

तैविती आलास्वाकच्या जन्मानंतर माझ्या आईला काही मूल झालं नाही. तोच आमच्या घरातीत सगळ्यात लहान राहिता. त्याच्याबद्दल अधिक मी नंतर पुन्हा बोतेज.

लहान असताना, मी कधीही पुरिनिरुकला जात नसे. बहुतेक वेळा आम्ही कांगिर्सुर्वाक आणि इनुक्ज्वाकच्या दरम्यानच जा-जा ये-ये करायचो. त्यांच्या मध्यांतरीच्या काळात आम्ही इतर तळांना भेट घायचो. आमचं हे असं जाण माझ्या वडिलांना जे काही करायचं असेल त्यावर अवलंबून असे. शिकान्यांच्या माणेमाण जायता मला वडिलांनी परवानगी घायला खूप काळ जायला लागला. ते कदाचित मी माझ्या वयाच्या मानानं लहानखोर असल्यामुळे असेल. मी कधीच,अगदी पूर्ण वयाचा झाल्यावरही, सर्वसामान्य उंचीचा बनू शकलो नाही. सर्वसामान्य लोकांपेक्षा मी लहानखोरच आहे. प्रत्येकाची काही काही वैशिष्ट्यं असतात : माझं वैशिष्ट्य म्हणजे मी लहानखोर आहे.

१९२५

मला शिकार करायता जाऊ दिलं जात नसल्यानं, १९२५ साल उजाडलं तरी मी अजून एकही प्राणी मारला नव्हता. माझ्याकडे माझी स्वतःची म्हणून बंदूक नव्हती. मी कदाचित कुणालातरी (अजाणताच) जरवरी करीन अशी तोकांना बहुतेक भीति वाटत असावी. एक गोष्ट मात्र नक्ही: मी इतका खटन्याळ होतो की मी माझ्या भावा-बहिर्णीना रुद्वण्यात पटाईत होतो.

माझ्या वडिलांची सावत्र बहीण, स्याजा आलानिक आमच्याकडे खूप वर्ष राहिती होती. मी रात्री अंथरुणावर पडलो की ती मला बायबल शिकवायची. ती माझी खूप काळजी घ्यायची. ती मला खायला घ्यायची आणि जवळजवळ सारखीच माझ्याबरोबर असायची. माझे वडील जेव्हा श्वासोच्चुसास करण्यासाठी बफर्त पाडलेल्या ख्रिडचांजवळ आलेले सीत मासे पकडायता जात तेव्हा ती त्यांच्या बरोबर जायची. तझे करायचं नाही अशा निश्चयापोटीच स्याज्यानं कंधीही तझे केलं नाही. तिता कदाचित पुस्तकांची भीति वाटत असावी. ती फासे लावायला पायीच जायची. रविवार सोडता तर ती तलावांवर मासे पकडायला जायची. इतर शिकान्यांबरोबर कारीबूंची शिकार करायला बाबा जायचे तेव्हाही ती त्यांच्याबरोबर जायची. ते पायीच शिकार करायचे, हिवळयासाठी मांसाचे साठे पुरायच्या जागा तयार करायचे आणि कपड्यांसाठी केसाळ काटडी गोळा करायचे. ती नेहमीच पुस्तकांबरोबर शिकारीता जायची. म्हणून मी लहान असताना तिनं आम्हाता खूप मदत केली आहे हे मला माहीत आहे.

१९२६

ह्या वर्षी पहिला आंगिलकन धर्मोपदेशक इनुक्ज्वाकला आला. त्याला इनुक्टिटुट बोलता यायची नाही. संक्षेपानं का होई ना पण, पुस्तकात न पाहाता, त्यानंच आम्हाता बायबलचे थडे दिले. तो चांगला अनुभव होता. तो किती काळ इनुक्ज्वाकला राहिता ते मला आठवत नाही, कारण बाबा तेव्हा हयात होते आणि आम्ही इनुक्ज्वाकला केवळ निस्मा उन्हाळाच राहायचो. हिवळयात आम्ही कांगिसुर्वर्कला परतायचो. पुस्तकांना उपयुक्त गोष्टीही मी तेव्हा शिकत होतो. बाबा जेव्हा काम करायचे तेव्हा मी त्यांच्यासाठी सामान आणायचो, पण त्यांच्याबरोबर शिकारीता जायची मला अजून परवानणी नव्हती.

बाबा हयात असेपर्यंत आम्हाता कंधी खायची ददात पडली नाही. ते उत्तम शिकारी होते. ते सीत मासे, कारीबू आणि कोल्हे मारायचे. त्याकाळी त्या मुलखात प्राणी मोठ्या प्रमाणात उपतब्ध होते हे म्हणावंच लागेल.

१९२६ मध्ये कांगिसुर्वर्कमधील रेवेल्यों केंद्राचे संचालक गोरे लोक होते. देवाणघेवाणीसाठी कोल्हे भरपूर असल्यानं केंद्रातील सामान चटदिशी संपून जायच. त्या

वर्षी सगळं काही व्यवस्थित झालं एवढंच मी सांगू शकेन, कारण काहीही महत्त्वाचं, आठवणीत ठेवावं असं तेव्हा घडलं नाही.

१९२७

ह्या वर्षी उन्हाळ्याचा पहिला अर्धा भाग आम्ही इनुक्क्याकला होतो. शरद ऋतुत, पहिलं बर्फ पडल्यावर, बाबा कारीबूची शिकार करायला म्हणून देशाच्या अंगाला जेते. त्यांच्या बरोबर मारिप्पुळ, पापात्सि आणि आमच्या बरोबर राहणारी त्यांची सावत्र बहीण स्याजा अलांतिक जेते होते. स्याजा नेहमीच पुस्त्रांबरोबर शिकारीला जायची, अगदी जरी ते मोठ्या मोहीमेवर जात असले तरी! कपड्यांसाठी केसाळ कातडी मिळवण आणि (मग हिवाळ्यात कुन्यांच्या घसरगाडीतून तिथं जाऊन मास आणण्यासाठी) मासांचे साठे जागेजाग तयार करणं हे त्या मोहीमेमाझील उद्देश असत.

त्या वर्षीची शिकारीची मोहीम खूपच यथस्वी झाली आणि त्यानंतर 'पुढचा हिवाळा आला की तू आमच्याबरोबर शिकारीला येऊ शकशील' असं बाबा मला म्हणाले कारण त्यांनी आणतेली कातडी मला उबदार कपडे बनवायला उपयोगी पडणार होती. ते शब्द ऐकून मी खूपच उत्साहित झालो होतो. मी कधीच तो प्रसंग विसरणार नाही. हिवाळ्याची वाट पाहताना मला अगदीच कसनुसं होत होतं. पण आमच्या तळावर एक महासंकट कोसळणार अहे ह्याची आम्हा कुणालाही काढीमात्र कल्पना नव्हती.

शरद ऋतूत बाबा आणि माकिजुक मध्यम आकाराच्या शिडाच्या नावेतून शिकारीला जेते. त्या नावेला इंजिन नव्हतं. १९ अॉक्टोबर १९२७ता ते दोघेही समुद्रात मरण पावते. मला तो प्रसंग अगदी स्पष्ट आठवतोय. विलिम्य केंद्रावरस्चा गोरा माणूसू जेव्हा आमच्या तळाच्या आसपासचे फासे तपासायला जायचा तेव्हा मी त्याच्याबरोबर नेहमीच जायचे. जाताना मी विनासायास त्याच्या माझेमाझ जायचे, पण परतताना, तो मला साधारणपणे त्याच्या पाठीवर घेऊन जायचा. त्याचं नाव विल्यम मँकेझी पीटर असं होतं. त्याची मुलगी विनी तुलुणाक ही तामुसी तुलुणाकची बायको. ती पुरिनिर्तुकला राहाते.

बाबांच्या मृत्यूनंतर, माकिजुक आणि आमच्या घरांवर दुर्दैव कोसळतं.

माझी आई, मालासी कँगालिक, हिनं दुसं लघ्न केलं नाही आणि तिला माझ्यानंतर इतर मुलं झाली नाहीत. त्यावेळी माझ्या घरात पुढील सदस्य होते: आई, माझी बहीण लुईजा, माझा भाऊ तैवित्यापिक, माझ्या आईनं पदरात घेतलेला मुलगा, ज्वानी आंगुतिणुलुक आणि स्याजा अलानिक. आम्ही कांगिसुर्वाकलाच राहायचे. हे सारं १९२७ मध्ये घडलं. ते वर्ष काही सुखाचं जेत नाही.

बाबांच्या मृत्यूच्या वेळी मला काही खररोखरच खूप शोक झाला होता असं नाही कारण मी त्यावेळी खूपच लहान होतो आणि प्रसंगाचं गांभीर्य कळायला असमर्थ होतो.

पण त्यानंतर थोड्चाच काळानं, माझ्याभोवती जे काही होत होतं त्याची मत्ता पुरी समज यायला लागली. काही गोष्टी, ख्रास कस्न खायपदार्थांची कमतरता बाबांच्या मृत्यूनंतर मत्ता जाणवायला लागली. अचानक, आम्हाला सगळ्याचीच उणीच असल्याचं जाणवत. माझ्या कुटुंबाची परिस्थिती अधिकाधिक गंभीर व्हायला लागली. आम्ही दारिद्र्यात जायला लागलो, इतकं की आम्ही अझाला मोताद झालो. तळावरच्या इतर कुटुंबांवर अवलंबून राहायची आमच्यावर वेळ आली. जिवंत असेपर्यंत आम्हाला आवश्यक प्रत्येक वस्तू बाबा पुरवायचे. ते उत्कृष्ट शिकारी होते आणि शिकारीसाठी आवश्यक ती सारी साधनं, उदा.कायाक (एका माणसासाठी असतेली वल्हवायची लहान बोट) किंवा घसरणाडीला जुंपायला कुत्री, इ. त्यांच्याजवळ होती.

१९२८

माझ्या वडिलांच्या मृत्यूनंतर थोड्चाच काळानं आम्ही घरातले सगळे लोक हिवाळ्यासाठी इनुक्ज्याकला राहायला गेलो. माझा दत्तक भाऊ, ज्वानी अंगुतिगुलुक शिकार करण्याइतका मोठा असल्यानं त्याला वारसाहकाळां बाबांची शिकारीची साधनं मिळाली. लऱ्याचं वय झालं तेव्हा त्यानं पुरिनिरुक्तला जाऊन आपल्यासाठी बायकोही आणली. त्यानंतरच आम्ही कुत्र्यांच्या घसरणाडीतून इनुक्ज्याकला स्थलांतर केलं. तिथं आम्ही दोन किंवा तीन वर्ष राहिलो. सगळं काही चांगलं चालतं होतं. रेवेट्यां बंधूच्या वितरणकेंद्राच्या साफसफाईचं काम माझी आई करायची. आम्ही पार दरिद्री परिस्थितीत राहात नक्हतो. आमच्याकडे आता वितरणकेंद्रावर विकत घेतलेले खायपदार्थ होते आणि कच्चं मास मुबलक प्रमाणात होतं. गरज पडेल त्याप्रमाणे इतर इन्विट लोक आम्हाला मदत करायचे. त्या काळात माझ्याकडे केवळ .२२ कॅलिबरची बंदुकच असल्यानं सील मासे किंवा जमिनीवरच्या सस्तन प्राण्यांसारख्या मोठाल्या प्राण्यांची मी शिकार कस्न शक्त नसे.

१९२९

ह्या वर्षी आम्ही इनुक्ज्याकला होतो. इतर मुलांबरोबर खेळण्याइतपत मी अजूनही लहान होतो, पण इतर पुरुष लोक जेव्हा एका दिवसाच्याच शिकारीला जायचे तेव्हा मी त्यांच्याबरोबर जायला सुरवात केली होती. माझ्या ह्या ना त्या मित्राच्या वडिलांबरोबर मी जायच्यो. ते जेव्हा एखादा सील मासा किंवा कोल्हा मारायचे तेव्हा ते त्याचा एखादा भाग मत्ता द्यायचे आणि माझ्या आईला ते खूप उगवडायचं. सारं १९२९ सालभर माझ्याकडे मोठी बंदुक नक्हती.

कुत्र्यांच्या घसरणाडीतून बन्याचश्या कुटुंबांनी इनुक्ज्याकला स्थलांतर केलं हे मत्ता आठवतं. ती कुटुंब दक्षिणेकडून कुज्यारापिक ह्या जवळच्याच गावाहून यायची. इनुपाक ज्वानी हे त्यांचे मुखिया होते.

कुर्जुगुच्च्या वाटेन, दक्षिणेच्या अंगानं इनुकज्वाककडे येणाऱ्या त्या घसरणाडच्या मला चांगल्या आठवतात. आजही इनुपाकचे वंशज इनुज्ज्वाकला राहात आहेत. १९२९ साली तिथे राहायला आलेल्या ह्या कुटुंबानं गावाची लोकसंख्या वाढवायला स्वप्रच मदत केली. इनुकज्वाक आणि पुरिनितुकच्च्या दस्म्यान वसलेल्या त्यांच्या तळावर ते परत जाईस्तोवर मी त्यांच्या मुलांबरोबर खेळायचो. सील माशाचं किंवा कारीबूचं मासं असो, किंवा विकीकेंद्रावर विकत घेतलें सामान असो, आमच्या कुटुंबाला कधीही अझाची ददात पडली नसायी असं मला वाटतं. अर्थात त्यावर्षी कोल्हे खूप मोरचा प्रमाणावर उपतब्ध होते ह्याचीही नोंद केलीच पाहिजे.

१९३०

मला शेवटी कारीबूंची शिकार करायला इतर पुरुषांबरोबर जायला मिळालं तेव्हा आम्ही अजूनही इनुकज्वाकलाच होतो. त्यावेळी शिकान्यांनी दोन कारीबूंची शिकार केली. एकाच घसरणाडीवर आम्ही चौघेजण होतो. बहुतेक सगळ्या कारीबूंजी दूर दक्षिणेकडे स्थलांतर केलं होतं. त्या वेळेपासून कारीबू आमच्या मुलुक्रात अधिकाधिक दुर्मिळ होत गेला. त्यांचे कळपच्या कळपच्या झाडांझुडयं असलेल्या भागाकडे राहायला निघून लागायचे. वीस-एक वर्ष उलटल्यावरच कारीबू परत आमच्या मुलुक्रात परत यायला लागले.

मी इतरांबरोबर सील माश्यांची शिकार करायला सुरवात केली होती पण माझ्याकडे माझी स्वतःची म्हणून हत्यारं म्हणून अजून नक्हती. माझी अजून चांगल्या शिकान्यांत गणना होत नक्हती कराण माझ्याकडे केवळ .२२ कॅर्टिबरची बंदुकच होती, जिच्यानं एकावेळी केवळ एकच गोळी झाडता यायची. सराव करण्यासाठी निशाण्यांवर गोळ्या मारून मी गोळ्या वाया घालवत नसायचो. आमच्या आईवडिलांच्या शिकवणीनुसार, आम्ही केवळ प्राणी किंवा पक्ष्यांवरच गोळी चालवायचो. प्राण्यावर निशाणा लावायला आम्ही तयार झाले असू तेव्हाच नळीत गोळी चढवायची असं आमचे आईवडिल आम्हाता सांगायचे. चालत असताना अपघातानं एखादी गोळी सुटायची आणि आपल्याच एखाद्या सहकान्याता जखमी करायची त्यांना भीती वाटायची. आम्ही त्यांचे सल्ले पाळायचो आणि सगळेजण निर्धारित होते.

आम्हाता आमचे पालक द्यायचे त्यापैकी काही सळे हे असे होते: ख्रटचाळपणा करायचा नाही, दुसऱ्याच्या मालकीच्या वस्तू चोरायच्या नाहीत, दुसऱ्याबरोबर नम्रपणे वागायचे, गरजू माणसांना मदत करायची, सर्वसाधारणपणे प्रेमळपणे वागायचं. बहुतेकवेळा आम्ही त्यांच्या सूचनांचं पालन करायचो पण काही काही वेळा आमच्यापैकी काहीजणांना, अणदी माझ्यासकट, असं व्यायचं की आम्ही जे करायला पाहिजे ते करायचो नाही. उशीरा झोपू नव्ये असं आमचे पालक आम्हाता म्हणून सांगायचे. रात्री

उशीरापर्यंत जगं राहावं अशी मनोरंजनाची कारणंही फारशी नक्हती, त्यामुळे आम्हाता लवकर झोपायची सवय होती. आम्ही सकाळी लवकर उठायचो आणि त्यामुळे आम्ही निरोगी होतो.

१९३१

माझा मानलेला भाऊ, ज्वानी आंशुतिगुलुक पीओ वी यानं पुरिनिरुक्ता राहाणाऱ्या, सिव्वासापिक किंज्वार्जुक यांच्या मुलीशी, म्हणजे आंकिनिसि तिमांग्याक हिच्याशी हा वर्षी लघ्न केल्यानं आम्ही ह्या गवात येऊन तिथे स्थिरावतो. तिथून आम्ही कधीच हलतो नाही. आम्ही जेव्हा इथे आतो तेव्हा सीही एक तस्रण अविवाहित मुलगा होतो, आता मी एक महातारा माणूस आहे. आम्हाता इथे येऊन खूप वर्ष झाली.

पुरिनिरुक्ता येऊन आम्हाता थोडासाच काळ जेल्यावर, माझ्या आईचा चुलत भाऊ, त्यामी उकैतुक ह्याले मला माझा पाहिला कुत्रा दिला. तो एक छोटासा कुत्रा होतो आणि त्याता स्वतःच खाणंदेखील जमायचं नाही. आता तो मोठा झाताय् आणि त्याता घसरगाडीला जुंपायचा कुत्रा बनवायचा माझा इरादा होता. घसरगाडी खेचण्याइतपत तो ताकतवान नक्हता, पण तस्रीही मला तो अवडायचा. मी त्याचं नाव कासुंगाताक ठेवतं आणि हाक मारली की तो माझ्याकडे यायचा. तो कधी आणि कसा मेला हे काही मला आठवत नाही.

नंतर पीता कुमातुकनं मला दुसरा कुत्रा दिला. ह्यावेळी ती एक लांब केसांची कुत्री होती. ही कुत्री घसरगाडीला जुंपायता अदिक चांगली होती आणि छोट्या गाडीवरून ती मला घेऊन जायची. मी तिता माझ्याबरोबर शिकारीला घेऊन जायचो. मी अजून लहानच होतो आणि कुण्या शिकान्यानं मला' येतोस का माझ्याबरोबर?' असं विचारतं तर मी खुश होऊन जायचो. आता वडिल नसल्यानं, जो कुणी मला 'शिकारीला येतोस का?' असं विचारायचा त्याच्याबरोबर मी जायचो. ज्या ज्या शिकान्यांच्या मालगोमार मी जायचो ते ते शिकारी त्यांनी कमावतेल्या मासांचा एक हिस्सा माझ्याबरोबर वाटून यायचे, मग त्या शिकारीत मी काहीही कमावतेलं नसलं तरी! मी जेव्हा काही मास येऊन घरी परत यायचो तेव्हा माझी आईदेखील खुश होऊन जायची.

१९३२

मी अजूनही अविवाहितच होतो. लघ्नाचा विचार माझ्या मनात खूप काळ आलाच नाही म्हणून मी उशीरा लघ्न केलं असं नाही. त्या काळात मी कुणाची तरी मदत घेतल्याशिवाय साधा इंग्लॅंडेखील उभास शक्त नक्हतो. म्हणूनच पौतूसी सिवुशापिक त्याकाळात आमच्यासाठी इंग्लु उभास शक्त नक्हतो. इतरांना इंग्लु बनवताना पाहून पाहून मीही इंग्लु उभास यायचा. शिकू शकेन अशी मला खाची होती. पण तसं कस्ल शकायता मला खूपच वेळ लागला. मी मनातल्या मनात इंग्लु उभास यायचो. माझ्याकडे स्वतःची शिकारीची

सामुग्री किंवा कायाक नसल्यानं मी इतरांबरोबरच शिकारीता जाऊ शकायचो. मी त्यांच्याबरोबर सगळीकडे जायचो, मग ते सीत मासाच्या शिकारीसाठी असो, की कारीबूऱ्यांच्या शिकारीसाठी असो किंवा फासा तावून कोल्हा पकडायचं असो.

शिकान्याता आवश्यक ती ती सारी कामं मला करता यायची, पण शिकार करायला लागणारी सामुग्री माझ्याकडे नसल्यानं शिकार करायला एकटचानं मला जाता येत नव्हतं. माझा मानसभाऊ ज्वानी आंगुतिगुलुक जेव्हा शिकारीता जायचा तेव्हा मी त्याता मदत करायचो आणि तोही मला मदत करायचा. घरातल्या सगळ्यांनी सर्वसामान्य जीवन जगावं ह्यासाठी, ह्या ना त्या प्रकाशनं मी कुटुंबाच्या गरजा पुरवायला हातभार लावला पाहिजे हे उघड होतं. माझा धाकटा भाऊ, तैविती, माझ्यापेक्षा किंतीतरी पट अधिक चांगला शिकारी होईल हेही त्याच काळात मला माहित होतं, कारण त्याच्यात माझ्यापेक्षा अधिक कामसूपणा दिसायचा. त्याचा कामसूपणा घरात दिसायचा तसाच घराबाहेरही दिसायचा.

१९३३

ह्या वर्षी अझाची ददात पडणार आहे हे मला जाणवत. ज्या ज्या प्राण्यांची आम्ही शिकार करायचो त्यांची संख्या कमी कमी होत चालती होती. कारीबू खूप दूरवर निघून जेते होते. नंतर कारिबूंची शिकार करायला सरकारने पाच वर्ष बंदी घातती आहे असं आम्हाता सांगण्यात आलं आणि आम्ही त्या नियमाचं पालन केलं. ते फारसं कठीण नव्हतं कारण कारीबूंच आमच्या मुलत्रापासून खूप दूरवर निघून जेते होते. शिवाय, त्यांच्या शिकारीता घातलेल्या बंदीबरोबरच, कारीबूंची शिकार अतिशय तरबेज शिकारीच कस्त शकायचे हेही खर! आसपासच्या मुलत्रातील इनिंटाना प्राण्यांच्या कमतरतेचे परिणाम दिसायला लागले होते. अझ मिळणं अधिकाधिक कठीण व्हायला लाशलं होतं. कोल्हांच्या कातडीची किंमत चांगली मिळायची आणि आम्ही त्यांचा व्यापारही केता होता, पण त्यांची संख्याच फार मोठी नव्हती. कोल्हांच्या कातडीची किंमत २० डॉलर मिळायची आणि ती किंमत वर्षानुवर्ष कायम राहिली होती आणि विक्रीकेंद्रावरच्या वस्तूंची किंमत त्यामानानं कमी असायची. आम्ही रेवेच्यों बंधू आणि हडसन उपसागर कंपनीबरोबर देवाणघेवाण करायचो. १९३३च्या हिवाळ्यात माझा मोठा भाऊ आणि मी फासे लावायला जात असू. आमच्याकडे केवळ दोनच कुत्रे होते आणि सगळ्या फासांची रांग नीट लागती आहे ना हे तपासायला एक पुरा आठवडा लागायचा. त्या सान्या रांगेत काही फासे कोल्हे नव्हते. काही वर्ष शिकार जास्त मिळायची, काही वर्ष कमी मिळायची. आमच्याकडे दोनच कुत्री असली तरी देखीत मी आणि माझा भावानं पुरेशी शिकार केली. जेव्हा बर्फ फारसं भुसामुशीत आणि अतिशय ख्रोत नसायचं, तेव्हा इकडे तिकडे हिंडायला आम्हाता फासे कष्ट पडायचे नाहीत. १९३३ सालची हीच माझी प्रमुख आठवण आहे.

१९३४

त्यावर्षी मी एकटचानं आम्हा सगळ्यांसाठी एक इग्लु बांधला. त्याचा परिणाम असा झाला की त्यानंतर इतर कुणालाही आम्हाला मदत करावी लागलीच नाही. हे वर्ष माझ्यासाठी अविस्मरणीय ठरतं कारण मी आणखी बन्याच जोष्टी एकटचानं करायला शिकतो. वर्षानुवर्ष, मला तोकांनी जे जे काही शिकवलं होतं ते ते मी आचरणात आणत होतो. प्रत्येक गोष्ट, शब्द न् शब्द कोणीही समजावून सांगत नसल्यानं, इतरांना त्या करताना नीट निरीक्षण करणं मला भाग होतं. इन्विट शिकान्यानं जे जे काही करायला पाहिजे ह्या सगळ्याला ते लागू पडायचे. मी अद्यापही अविवाहितच होतो, पण मला घाई नव्हती. मी जेव्हा लहान होतो तेव्हा इतर शिकारी करायचे ते ते सगळे मला करायला मिळत नसे ह्याचं पहिलं कारण म्हणजे, स्वतंत्र होण्यासाठी आवश्यक ती साधनसामुद्री माझ्याजवळ नव्हती. उन्हाळ्यात, मी परत येताना सामान आणायला मदत करण्यासाठी म्हणून इनुक्जवाकला नौकेतून जाणाऱ्या माणसांबरोबर जायचो. ते सामान वर्षभर कधीही पुसायचं नाही कारण पुरेसं सामान आणायला ती नौका लहान पडायची. हिवाळ्यात जेव्हा भरपूर कोल्हे असायचे तेव्हा आम्ही विक्रीकेंद्रावर भरपूर सामान विक्र घेऊ शकायचो. त्यावेळी वर्षभरासाठी म्हणून आम्ही जे सामान विक्रीकेंद्रावर खरेदी करायचो ते आज जास्तीत जास्त दोन महिने पुरेल. कधीकधी आम्हाला सामान घेऊन येणाऱ्या, इनुक्जवाकच्या नौकेची दीर्घ काळ वाट पाहायी लागायची. हडसन उपसागराच्या कपनीच्या नौकेचं नाव होतं नास्कोपी: इन्विट तोक त्या नौकेला म्हणायचे उम्याजर्जुकुताक. ती इनुक्जवाकला कधी येईत याची आम्हाला काडीमात्र कल्पना नसायची कारण आमच्याकडे त्याकाळी रेडिअो नव्हता. फिरंग्यांच्या मुलखात काय घडतंय हेही आम्हाला माहिती नसायचं. आमचा कुणाशीही संबंधच नसायचा. इतरत्र काय चालतंय ह्याची काहीही माहिती नसताना, आपापतं जीवन जगत राहायची आमची सवय होती. आम्ही आमच्या विश्वात मग्न असायचो उगणि फासेपारधी उगणि शिकारी म्हणून आम्ही आमचं जीवन, आमच्या आमच्यातच, जगत होतो. त्याकाळात फारसे आजार नव्हते.

१९३५.

त्यावर्षीचं इन्विट तोकांचं जीवन उगणि इन्विट तोक जे जे काही करत होते ते मागच्या वर्षी त्यांनी जे जे केलं होतं त्याहून फारसं वेगळं नव्हतं.

नूनाविकल्पा मोर्स माशांचा थवा.
फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

नूनाविकल्पा शिकान्यांच्या छावणीत इनिवेट पुस्तक पत्ते खेळत आहेत.
फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

भाग दुसरा

७ जून १९८६

१९३६ मध्ये, रेवेट्यां बंधू ह्या कंपनीने इनुक्ज्वाक आणि कांगिसुवाक सोडत. हडसन उपसागर कंपनीचे विक्रेते हेच काय ते फिरंगी आता आमच्या मुलखात उरते. रेवेट्यांची हकातपडी बहुधा हडसन उपसागर कंपनीच्यास्पर्धेमुळेच झाली असावी. रेवेट्यां बंधूंच्या प्रयाणानंतर, इन्विट फारच गरीब झाले. दुष्काळ पडला, आयत केलेल्या जिनसांचा तुटवडा निर्माण झाला. अगदी प्राणीदेखील आम्हाता सोडून जायला तागले असं म्हणावं लागेल. कोल्हे पार दुर्भ म्हणते आणि ज्यांची विक्री होऊ शकेल अशा सोल माश्यांच्या कातडीची किंमत घसरायला लागली होती. आता एका कातडीला ५० सेंटच मिळायचे. अशा परिस्थितीत, इन्विट तोक कसे दरिद्री झाले हे सहजच समजू शकत. पुरिनिर्तुकला एक आणि आज ज्याता अकुलिविक म्हणतात तिथे म्हणजे किंकिरतज्ज्वाक मध्ये पाच भूकबली पडले. इनुक्ज्वाकला माझे काका, त्यांची पत्नी आणि त्यांच मूलदेखील मरण पावले. माझ्या आईचा भाऊ हाही मरण पावला. त्याचं आणि माझं नाव एकच आहे : कुमातुक.

थोडक्यात म्हणजे १९३६ मध्ये अझाचा मोठा तुटवडा पडला. कुणाकडेही फारसं काहीच नव्हतं. प्रत्येकजणाच गरीब होता. ही परिस्थिती तीन वर्ष चालली, कारण हडसन उपसागर कंपनीचं दुकान हे एकच आम्हाता अझधान्याचा पुरवठा करत असायचं आणि ते आम्हाता कोणत्याही प्रकारे उथार देत नसे. त्या काळात, सरकारने मदत करायला सुरवात केली नव्हती. कौटुंबिक भत्ते किंवा सामाजिक मदत अस्तित्वात नव्हती. त्या काळात आम्ही सगळ्यात गरीब होतो.

रेवेट्यां कंपनी निघून जेत्यावर, सगळे इन्विट अतिशय गरीब बनले होते. प्राणी इतके दुर्मिळ झाले होते की जणू काही ते पळूनच जेते असावेत असं म्हणता आतं असत. आज जरी इथे पुरिनिर्तुकला देवमासे शिळ्क नसरते तरी प्राण्यांची संख्या वाढते आहे असं दिसतं. देवमासे जाऊन खूप काळ उलटला. अगदी आजही पुरिनिर्तुकला ना देवमासे उरते आहेत ना असवलं! फारच ख्रेदाची गोष्ट आहे ही !

१९३०च्या दशकात, सरकारनं कारीबूच्या शिकारीवर पाच वर्ष पूर्ण बंदी घातली. त्या बंदीमुळे आम्ही कारीबूची शिकार केली नाही. कारीबूची संख्या घटत चालली असत्यात, त्या पाच वर्षात त्यांची संख्या वाढावी असा सरकारची इच्छा होती. कायदाच तसा होता आणि आम्ही त्याचं पालन करत होतो. त्या काळात आम्हाता सरकारबद्दल फारशी माहिती नव्हती कारण फारच थोडे फिरंगी आमच्या नजरेला पडत असत आणि

त्यांच्या रीतिशिवाजांशी आमचा परिचय नव्हता. मला तारखांचा तपशील फारसर नीट आठवत नाही, पण पाच वर्ष, आम्हाता कारीबूची शिकार करायचा अधिकार नव्हता हे मला नव्ही आठवतं.

१९३६ मध्ये, मी इतर कुणाळकंच जोरदार काम करायला त्यार होतो पण मी गरीब होतो. आम्ही हिवळ्यात फारे लावून कोल्हे पकडायचा प्रयत्न केला पण दैव आमच्या बाजूने नव्हत.

१९३७ मध्ये मी २७वर्षांचा होतो आणि माझी भावी पत्नी, माईंना मिलुर्तांक मला भेटली. तिचा जन्म १९१६ मध्ये झाला होता आणि ती माझ्यापेक्षा दोन वर्षांनी लहान होती. तिचे वडील होते कानानाक आणि आई, अक्यास्तक. ती जेव्हा आमच्या इथे आली तेव्हा मी आजारी पडलो. एक पूर्ण वर्षभर मी आजारी होतो आणि त्या वर्षभरात मी माझ्या होणाऱ्या पत्नीला केवळ पाठू शकत होतो. ती इतकी सुंदर होती, आणि इतकी धीराची! आणि मी असरा आजारी पडलेला ...

वसंत क्रतुबरोबर माझी तब्येत सुधारली. लश्य झालं तेव्हा मला स्वी म्हणजे काय? हे माहित नव्हत. मला त्याबद्दल फारच थोडं झान होतं. ना माझ्या आईनं, ना इतर कुणीही मला त्याबद्दल काही सांगितलं होतं. स्त्रियांना पाळी येते म्हणजे काय हे देखील मला माहित नव्हत. आणि अशा अवस्थेत, सगळ्या गोष्टींशी अनभिज्ञ असताना माझं लश्य झालं. नंतर, माझ्या पत्नीबरोबर एकांताचे संबंध प्रस्थापित होण्याअगोदर कुणीतरी मला त्यासंबंधी माहिती दिली. त्यानंतर ह्या नव्या झानानं सुसज्ज झाल्यावर मी थोडासा जागस्तक झालो. मला आवडणाऱ्या स्वीची मला चांगली काळजी घ्यायची होती. खूप काळपर्यंत आम्हाता मूल झालं नाही. त्याता तीन वर्ष लागली. आमच्या पहिल्या मुलाबद्दल मी नंतर बोलेल. आत्ता मला दुसऱ्या गोष्टींबद्दल बोलायचं आहे. माझं लश्य झालं तेव्हा परिस्थिती फारसी वाईट नव्हती. आम्ही फारसे भुकेले राहत नव्हतो. त्याकाळी लोक असंच जीवन घालवायचे. अज्ञ दुर्मिळ होतं पण आम्ही वेळ भागवून न्यायचे.

१९३८ मध्ये उझाची मुबलकता उजून काही परत आली नव्हती. हिवळ्यात आम्ही कारीबूची शिकार करायचो आणि कधी कधी आठवडेच्या आठवडे घरपासून दूर असायचो. त्याकाळात कारीबू खूप दूरवर राहतअसत. कुत्र्यांनी ओढायच्या घसरणाडीतून त्यांची शिकार करायला जायला तागायचं, किंत्येकवेळा, खूप दीर्घकालीन मोहीमेनंतरदेखील, आम्ही हात हलवत परत यायचो. त्यावर कोणीही काय करू शकणार? परिस्थितीच तशी होती. नंतर नशीब उघडेल असं म्हणून आम्ही स्वतःता धीर घायचो. दुर्मिळ असल्यानं कारीबूची चव फारच अवर्णनीय होती आणि आम्हाता ती आवडायची. मारतेल्या कारीबूचं मास आसपासच्या सगळ्या छावण्यांत वाटलं जायचं. जर कुणाच्या कानावर बातमी पडली तर तो आपल्या कुटुंबाचा हिस्सा मागायला नियायचा, नाहीतर ज्यांनी शिकार केली असायची ते लोकच गरजू माणसांसाठी त्यांचा वाटा पाठवून घायचे.

त्या काळात इनिवट लोक अऱ्ह वाटत असत. एकमेकांना मदत करणं हा आमच्या पूर्वजांकडून आम्हाता मिळालेला इनिवट लोकांचा कायदा होता.

दक्षिणेकडून आलेल्या खाद्यपदार्थबद्दल आम्हाता चिंता नव्हती. हडसन उपसागर कंपनीचे त्यांची एकमेव वितरक होती. त्यांच्या दुकानात फारश्या काही गेडी नसत आणि दास्तगेळ्यासारख्या वस्तूपर्यंत आमची मजल जाऊ शकेल हेही कोणत्याही परिस्थितीत अशक्यच होतं. उत्तरेकडे सरकारी राज्य प्रस्थापित क्वायच्या अंगोदर, कौटुंबिक भर्ते आणि सामाजिक मदत सुरु क्वायच्या अंगोदर, आवात केलेल्या वस्तू आम्हाता उपलब्ध नव्हत्या. आम्ही शिकारीवरच जगत होतो आणि त्याशिवाय इतर काही हाताशी नव्हतंच.

१९३९मध्ये एका धर्मोपदेशकान, एका तंबूखाती माझां आणि माझ्या पत्नीचं लळ तावतं आणि नंतर आम्ही एकत्र एका नौकेतून, माझ्या पत्नीच्या वडिलांच्या तळापर्यंत प्रवास केला. आम्ही त्या तळावर स्थिरावतो नाही, पण आमचं पोट भरण्यासाठी सरत व्हा तळापासून त्या तळाकडे, ज्या ज्या ठिकाणी शिकारीचे प्राणी होते तिथे जात राहितो. प्रत्येक तळावरच्या मुखियाचे म्हणजे त्यातल्या सगळ्यात समजूतदार माणसाचे निर्णय आम्ही पाळायच्यो. काही प्रमाणात, प्रत्येक तळाचे स्वतःचे असं सरकार असायचे. माझी पत्नी, माईंना मिलुर्तुक हिच्याबरोबर मी अतिशय सुखी होतो. लळ केल्याबद्दल मी समाधानी होतो.

त्यावरी, समुदायातिकडच्या सगळ्या फिरंगी लोकांमध्ये एक युद्ध होणार असल्याचं आणि जर्मन तोकांनी त्याची सुरवात केली असल्याचं आमच्या कानावर आलं. युद्ध सुरु होण्याअंगोदरच ही बातमी आमच्या कानावर पडली होती. आम्ही इनिवट असल्यानं, फिरंगी नसल्यानं आम्हाता काही भीती नव्हती. शिवाय आम्ही गरीबही होतो. आम्ही योद्दे नव्हते आणि युद्ध म्हणजे काय ह्याची आम्हाता काही कल्पना नव्हती. कोणत्याही परिस्थितीत, जे काही होत होतं त्याचा आमच्याशी काही संबंध नव्हता. आमच्या असपास फिरंगी असे फारच थोडे होते, उदा. विक्री केंद्रावरचे व्यापारी! ते तर दोघेच होते, एक निंदेशक आणि दुसरा त्याचा मदतनीस. बास! आमच्या सान्या मुलखात केवळ दोनच गोरे लोक होते. त्याकाळी जीवन हे असं होतं.

तरीसुद्धा युद्धाचा आमच्यावर एका प्रकारे परिणाम झालाच. कोल्हाच्या कातडीची किंमत ३ डॉलर इतकी घसरली. संपूर्ण युद्धाच्या काळात ती तितकीचे कायम राहिली पण ते काही फारसं गंभीर नव्हतं कारण इतर जिनसांच्या किंमतीही कमी झाल्या. २४ पौऱ पीठाच्या पोत्याची किंमत २ डॉलर होती, ४९ पौऱ पीठाच्या पोत्याची किंमत ४ डॉलर, आणि ९८ पौऱाच्या पोत्याची किंमत ८ डॉलर होती. २० बंदुकीच्या गेळ्यांच्या डबीची किंमत २ डॉलर होती. अशया प्रकारे इतर जिनसांची किंमतही उत्तरली.

त्याचवर्षी 'बी.टी.सी. (बाफिन ट्रेडिंग कंपनी)' ह्या नावाच्या केसाळ कातडीच्या एका नव्या कंपनीचे विक्रेते इनुकज्वाकमध्ये मात्र घेऊन आले आहेत' अशी बातमी पुरिलुतुकच्या रहिवाशयांच्या कानावर आली. (ह्या गावाचं खरं नाव कांगिर्सुर्वार्क होतं पण फिरंगी लोकांनी त्याचं नाव पुरिलितुक असं केलं होतं.) ह्या विक्रेत्यांचं येणं इन्विट लोकांना, खास करून इनुकज्वाकच्या लोकांना अतिशय उपयुक्त ठरतं. ह्या व्यापाऱ्यांनी बन्याच जोषी, खास करून कोल्हांच्या केसाळ कातडींची विक्री अर्थिक सोपी करून टाकली. कातडींसाठी ते चांगली किंमत देत असत. ते इनुकज्वाकला दहा वर्ष राहिले, पण नंतर, धंदा घटत चालता आणि ते तिथून निघून जेते. हडसन उपसागर कंपनीबरोबरच्या स्पर्धेनं त्यांना १९४९मध्ये इनुकज्वाक सेडायला भाग पाडलं. पुन्हा एकदा, हडसन उपसागर कंपनीचा मत्त्वा प्रस्थापित झाला. हात आणि दुर्भिक्ष पुन्हा एकदा प्रस्थापित झाले. हडसन उपसागर कंपनीची मत्त्वेदारी सूपच काळ ह्या प्रांतावर चालती आहे. सरकारनं कौटुंबिक भत्ते आणि विकलांग व्यक्तींसाठी भत्ता उपलब्ध करून दिल्यापासून लोकांचे हात काही प्रमाणात कमी झाले आहेत. अगदी इतरांसारखं काम करू न शकणाऱ्या इन्विट पुरुषांनाही मदत मिळायला सुरवात झाली.

१९३९मध्ये मी स्वतंत्र झालो. माझ्याकडे माझी स्वतःची कायाक (एका माणसासाठी वल्हवायची बोट) होती आणि तिचा मी प्रत्येक वसंत त्रूत वापर करायचे. माझ्याकडे कुत्र्यांना गडीला युंपायची सामग्री होती आणि एक घसरणाडी. हिवाळ्यात शिकार करायला मला खूप आवडायचं.

१९३९च्या माझ्या आठवणी पक्क्या आहेत. ते वर्ष म्हणजे माझ्या सुरवातच्या काळाची सुरवात आहे असं मला वाटायचं. मी काम करायला आणि शिकार करायला सज्ज होतो. त्यावर्षी मी माझ्या आयुष्याबद्दल आणि माझ्या भविष्याबद्दल विचार करायला सुरवात केली हे मला अगदी स्पष्ट आठवतं.

१९४०मध्ये समुदायलिंकडे, फिरंगी युद्धात गर्क होते हे आम्हाला समजलं. हे आम्ही फिरंग्यांकडून तोंडातोंडीच ऐकलं. आम्ही त्यांना प्रश्न विचारत नसू आमच्या मनात दुसरे विचार चालू असत. त्यावेळी मी तरून होतो आणि माईनाशी मझं लश झालं होतं, पण आम्हाला मुलं नव्हती. १९४०साली कोल्हे उपलब्ध होते आणि त्यांना फासे तावून कसं पकडायचं हे मला माहित होतं. माझ्याकडे मोजकेच फासे असल्यानं मी काही भरमसाट कोल्हे पकडू शकत नव्हतो. माझा मानसभाऊ ज्यानी आंगुतिगुलुक पी.ओ.वी. हाच्याबरोबर जाण्याइतका मी तरखेज होतो. ते वर्ष फार करिण नव्हतं. पण जेव्हा हवा खराब असायची तेव्हा आमच्याकडे पुरेसं अद्भुत सारखं. आमचं सारं जीवन त्याकाळी शिकारीवर अवलंबून होतं. ते आजच्यासारखं नव्हतं.

माझ्या आठवणीप्रमाणे १९४०च्या संबंधी इतर काही नोंद करण्यात्ता येण्य नाही. ज्या गोषीची मला चांगली आठवण आहे ती म्हणजे आम्ही प्रत्येक वसंतऋतूत हडसन उपसागर कंपनीच्या, कांगुक नावाच्या नौकेवर, देवमाशाची शिकार करायला जायचे.

हडसन उपसागर कंपनीच्या कांगिसुर्वार्कच्या विनिमय केंद्राच्या मॅनेजरचं नाव, इन्विट लोकांनी नुपुस्याक असं ठेवतं होतं. इन्विट लोक जेव्हा तिथे जायचे आणि त्याता पहिल्यांदा भेटायचे, तेव्हा तो प्रत्येकाता एकच प्रश्न विचारायचा: ‘तुम्ही इथे कशासाठी आलायत?’ ज्याकाळात नुपुस्याक मॅनेजर होता त्याकाळात इन्विट लोकांना आवात केलेल्या फारश्या वस्तू उपलब्ध नव्हत्या. तो आणि त्याची अनर्पिक बायको दोन वर्ष कांगिसुर्वार्ककाला राहिले. कोणाही गोऱ्या माणसाच्या बायकोला आम्ही अनर्पिक म्हणायचे. आम्ही दुकानात आतो की नुपुस्याक एका बिस्किटाता लोणी लावून आणि त्यावर बिस्किटाचा चुरा टाकून आम्हाता घायचा. तो आणि अनर्पिक आम्हाता फिकट आणि पाणी मिसळतेला चहादेखरील घायचे. त्याचं ते तो चहा आणि ती बिस्किटं देण हे आम्हाता भलंतेच दिलदारपणा वाटायचे. नुपुस्याककडे एक जलेतडु कुत्रा होता. दुकानाजवळ बांधतेलेला हस्की कुत्र्यांबरोबर भांडायला तो नेहमीच त्यार असायचा. नुपुस्याकचा तो कुत्रा म्हणजे खरोखरच अत्यंत हलकट होता कारण हस्की कुत्र्यांना तो पार रक्त लिघेस्तोवर चावायचा. त्याचा स्वभावच तसा होता. इन्विट लोकांवर राज्य करायचा नुपुस्याकचा बेत होता तर हस्की कुत्र्यांवर राज्य करायचा त्याच्या कुत्र्यांचा बेत होता असं म्हणता येईल. ते दोघे तसेच होते !

नुपुस्याकच्या काळात, हडसन उपसागर कंपनीकडे कांगुक नावाची खूप भर्तीमोडी नोंका होती. जेव्हा जहाज यायचं तेव्हा प्रत्येक वसंत ऋतूमध्ये ह्या नौकेतून इनुक्जवाकला जाऊन दुकानात विकायचा माल आम्ही आणत असू. ती नौका आम्ही दर शरद ऋतूत देवमाशाची शिकार करायला वापरायचे. कांगुकचा आम्हाता खूप उपयोग व्हायचा. नुपुस्याक म्हणायचा की कांगुकची किंमत २२०कोल्हांच्या कातडीइतकी होती. कोलहे दुर्मिळ असल्यानं इन्विट लोकांत नौका घ्यायची ऐपत नव्हती. ती विकत घ्यायची आमची इच्छा तर होती पण आमच्याकडे पुरेसा पैसा नव्हता. पुरेसं खायला मिळावं हेच आमचं मुख्य लक्ष्य होतं. आमच्याकडे विकायला आणस्वी काही नव्हतं आणि सील माश्याच्या कातडीची किंमत ५० सेंटस् होती.

नुपुस्याकच्या काळात पीठ वाया जायचं कारण ते विकत घ्यायला कुणाकडेही पैसे नव्हते. ते दमट व्हायचं, निळं पडायचं, घटु व्हायचं आणि खायला निस्सपयोगी बनायचं. इन्विट लोकांना, विकलांग लोकांना, महातांचा लोकांना आणि लहान मुलांना सरकारने मदत करायला सुरवात करायला लागायच्या अगोदर अशी परिस्थिती होती.

नुपुस्याकचा मदतनीस बॉब मे मला अगदी व्यवस्थित आठवतो. बॉब मे आता कुज्याकला राहातो. त्यानं एका इनुक खीशी लश्च केलं. त्यांची मुलं आता नुनाविकला

नंते आहेत. त्याची मुलगी मेरी मेरी सिमोन, जेम्स उपसागराच्या कराराच्या हकदारांचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या 'माकिविक सोसायटी'ची अध्यक्ष होती. बॉब मेचा मुलगा जॉनी मे ह्याची स्वतःची एक हवाई कंपनी आहे.

१९४१ च्या सप्टेंबरमध्ये आम्ही भूमार्गांन आणि जलमार्गांन इग्लुलिटपर्यंत जेतो. पुस्तक कायाकमधून जायचे तर स्थित्या कुच्चांबरेबर काठांवरून चालत जायच्या. मी आणि माझी पत्नी माईना (आम्हाता त्यावेळी मुलं नव्हती), माकुसी कातिंगुक आणि त्याचं सारं कुडुंब, त्यात त्याची बायको लूसी आणि त्यांची दत्तक मुलं (स्याजा आणि जूसीपी; त्याचे वडील आंशुतिक, त्यांची बायको लुईसा, तिची आई आलासी आणि भाऊ तैवित्यापिक) इतके सारे होते. एक तलाव ओलांडल्यावर दुसरा तलाव लागेस्तोवरच्या जागेत आम्ही सूप बनवायचो. ह्या सगळ्या प्रवासाता एक महिना लागता. आमच्या पूर्वजांनी केलेल्या प्रवासवर्णनानुसार, इग्लुलिटला मासे मिळत असतः ते खरं आहे. तिथे मोठा कोरेंगोन आणि तुलादी हे मासे उपलब्ध होते. तलावापाशी येऊन पोहोचल्यावर अंधार पडेस्तोवर आम्ही जाळी फेलावली. आम्हाता भरपूर मासे मिळाले आणि आम्ही लुसुतुशीत आणि रसरशीत कोरेंगोन आणि तुलादी मासे खाल्ले. ते अतिशय चविष्ट होते. इग्लुलिटला मासे होते खरे पण मोठ्या प्रमाणात नव्हते. त्या जागेत इग्लूसारखी खूपशी चिन्हं होती. घुमटाच्या आकाराची बेटं पण जमिनीवरही इतर काही वैशिष्ट्यं उदा. इग्लूसारखे आकार. म्हणून त्यांना इग्लुलिट (अयोग्य घर) असं नाव पडतं होतं. तो मुलुख खूप सुंदर होता, तो फारसा खडकाळ नव्हता. इग्लुलिटला जाताना, आम्ही जेव्हा मोठे तलाव पार करून जायचो, मी माझी पत्नी माईना हिता कायाकमध्ये घ्यायचो कारण ती गरोदर होती. माझ्या आईंन तिला 'फार दीर्घ काळ चालू नकोस' असा सळ्या दिला होता. माझी कायाक मोठी होती. माईना त्यात आडवी होऊ शकायची आणि तिला त्यामुळे आराम वाटायचा.

इग्लुलिटला हिवाळ्यात कोल्हे असतात का हे पाहाण्यासाठी आम्ही तिथे जेतो होतो. तो प्रवास प्रत्यक्ष घडण्याअगोदर एक वर्षभर आम्ही त्याबद्दल बोलत होतो. वसंतऋतूत कायाकर्ने आम्ही त्या प्रदेशात जाऊ शकू असं आम्हाता माहित होतं पण कांगिसुर्वर्कच्या विक्रीकेंद्रावर किनान्याता परत यायला, हिवाळ्याची वाट पाहाण आवश्यक होतं. मध्यंतरीच्या काळात नुपुस्याक निघून जेता होता आणि त्याच्या जागी बॉब क्रुझकशांक नावाचा एक नवीन माणूस आला होता. त्याच्या डोक्याच्या वरच्या भागाता टक्कल होतं म्हणून इन्हिट लोकांनी त्याचं टोपण नाव मिर्किंतुकालाक असं ठेवतं होतं.

देशावर जाण्यासाठी करायच्या प्रवासाची आम्ही तयारी केली होती आणि हिवाळ्याअगोदर परत न येण्याची आमची तयारी होती. त्यावेळी मी पहिल्यांदा नेहमीपेक्षा जास्त गेषी दुकानातून उथारीवर खरेदी केल्या. त्याचं खिल ६० डॉलर झालं होतं हे नव्ही मला आठवतं आणि कोल्हांच्या कातडीनं मी ती रक्कम चटदिशी फेडली हेही मला

आठवत्तंय. कोहळाच्या कातडीच्या शोधात आम्ही संपूर्ण हिवळाभर देशावर राहिलो पण स्थिवसमसाठी २५ डिसेंबर १९४१ला आम्ही परत समुद्रकिनाऱ्यावर आलो. १९४२मध्ये पुन्हा एकदा इग्लुलिटला कारिबूची शिकार करायला गेलो. माझुसी कालंगुळ, माझी आई आणि मी, आम्ही मिळून त्यावरी १५ कारिबू पकडले. मी शिकारीला जेलो असताना माझ्या पत्नीनं, माईनाने आमच्या पहिल्या अपत्याता, एका मुलीला जन्म दिता. ती गोष्ट अत्यंत उल्हासाची होती कारण आमच्याभोवती खूप खूप मुलं असावीत यासाठी आम्ही उतारील झालो होतो. माझं पहिलं अपत्य एक मुलणी आहे ह्याबद्दल मी खूपच अनंदी होतो. मता खूपच कृतज्ञता वाटत होतो.

माझी मुलणी, मिनी उक्क्यालुक हिचा जन्म ७ जानेवारी १९४२ला झाला. त्यावेळी गोष्टी थोड्याशा चांगल्याच चालल्या होत्या. आम्ही देशावर राहात होतो आणि तिथे कोल्हे उपलब्ध होते. आम्ही थोडेसे सुस्तावले होतो. मूल होऊ यायला तो योग्य काळ होता कारण बाळाची काळजी घ्यायला मी समर्थ होतो. त्याकाळापर्यंत, कुणाही दुसऱ्या माणसाइतकं दणदणीत काम करण्याइतका मी ताकतवान होतो पण मी जिगर लावून काम करणारा नव्हतो. मता जेव्हा मुलणी झाली तेव्हा ‘मी आता बाप झालोय आणि माझी बायको, माझी मुलणी आणि माझे कुत्रे यांचं पोट भरण्यासाठी मी भरपूर काम केलं पाहिजे’ याची मता पहिल्यांदा जाणीव झाली. आणि ते माझे प्रमुख धेय बनलं.

माझ्या मुलीच्या जन्मानंतर, मी बऱ्याच वेळा कितीतरी सलणच्या सलण दिवस शिकारीसाठी जात असे. हिवळ्यात आम्ही सापले लावायचो आणि कारिबू पकडायचो. वसंत ऋतू देवमाशाची शिकार करायचो, शरद ऋतू मोर्स मासे पकडायचो. आम्ही खूप दिवसच्या दिवस घरापासून दूर राहायचो. मोर्स दुर्मिल होते आणि ते पकडायला आम्ही खूप वेळा, सानिकिल्वाकजवळ, क्यूम्यूतै बेटांपर्यंत, जायच्यो. तिथे आम्ही जवळजवळ १० एक वर्ष मोर्स मासे पकडले. स्वतःचंच नव्हे तर कुत्रांचंही पोट भरणं आवश्यक असल्यानं आमच्यासमोर दुसरा मार्जच नव्हता. आम्ही इतके दिवस घरापासून दूर राहायचो आणि माझ्या गोड मुलीची मता खूप खूप आठवण यायची. एकसारखा तिचा विचार माझ्या मनात यायचा आणि तिला परत पाहायला मी उतारील होत असे. शिकारीच्या एखाद्या दीर्घ मोहिमेवस्तु आम्ही जेव्हा परत येत असू तेव्हा घराजवळ यायला तागल्यो की आमचा चातायचा वेग वाढायचा. असे होतो आम्ही !

जर्मन लोक त्यांच्या शब्दंबोर युद्ध करत होते हे आम्हाला माहित होतं, पण आम्हाला कशाचीही भीति नव्हती आणि आमचं दैनंदिन जीवन सुरक्षित चालूच राहिलं. नाही महतं तरी युद्धाचा आमच्यावर परिणाम झालाच, कारण कोल्हाच्या कातडीची किंमत घसरती. आमच्यापैकी काहीजण अजूनही कांगिसुर्वाकलाच राहात होते. अजूनही अगदीच थोडे फिरंगी तिथं येत असत, कधी एक, कधीकधी दोन! कोल्हाची केसाळ कातडी अजूनही बऱ्यापैकी महार विकली जायची आणि त्यांना चांगली माजणीही होती.

आयात केलेल्या वस्तू आता निसर्गाशी होणाऱ्या आमच्या झगड्यात दैनंदिन जीवनाचा भाग बनायला सुरवात झाली होती.

१९४३ मध्यली आमची जीवनपद्धती १९४२ प्रमाणेच होती. आम्ही फार गरीब नव्हते, बच्यापैकी सुखवस्तू होते पण ते केवळ काही काळापुरतंच! कोल्हांच्या काठडी सोडली तर आमच्याकडे काहीही नव्हतं आणि आम्ही खूप राबायचो. मला एक पत्नी आणि एक मुलगी होती आणि तेच माझ्या सुखाला ख्रोत होते. पण शिकार करायला फारच थोडे कोल्हे उपलब्ध होते आणि उथारीवर वस्तू मिळणं अतिशय कठिण होतं. हडसन उपसागर कंपनी कुणालाही काहीही कधीही मोफत देत नसे.

पोट भरण्यासाठी आवश्यक ज्याची ज्याची शिकार करणं शक्य होतं त्याची त्याची मी शिकार करत असे : सीत मासे, कासीबू, कोल्हे. मी प्रयत्नांची शिकस्त करत असे आणि किंत्येक वेळा मला यश मिळायचं, कधीकधी मी रिकाम्या हातांनी परत यायचो. प्राणी दुर्मिळ होते पण आमच्या अझाराचा तेच एकमेव ख्रोत होते. इतर इन्विट लोकांनी मला खायला दितं असंही घडतं आहे. इन्विट लोक एकमेकांना मदत करायचे. जर त्यांची मदत मिळाली नसती, तर मी आज जिवंत दिसलो नसतो हे खरं अहे. आज मी ७२ वर्षांचा आहे. मी म्हातारा आहे. मी काही शारीरिक काम केल्याला कितीतरी काळ लोटता. जेती २५ वर्ष मी शिकारीला जेतेलो नाही म्हणूनच मी आज ह्या वयाला येऊन पोहोचलो अहे असं मला वटतं. माझी मुलं आणि जावई शिकार करायला समर्थ झाले तेच्यापासून मी शिकारीला जाणं थांबवलं. लेखणी माझ्या कामाचं साधन बनल्याला बरीच वर्ष झाली. अगदी लहान असल्यापासून मी इंग्रजी बोलतेलं ऐकत आलो अहे, पण मला ना ते समजतं ना मी ते बोलू शकतो! मी एक सच्चा, खराख्युरा, पूर्णपर्ण इनुक अहे. प्रामाणिकपणे मी सांगतो की मी इंग्रजी बोलू शकत नाही. मला ते शब्द उच्चारताच येत नाहीत. माझी जीभ तेवढी लवलवत नाही.

१९४४ मध्ये आम्हाला मुलगा झाला: जुस्वा नुवालँगाक. त्याकाळी साथीच्या आजारानं पहिलं वर्ष पूर्ण करण्यात अगोदरच तो मरण पावता. त्यावर्षी, दुष्काळाच्या कठीण काळात, हिवाळ्यात कारीबूची शिकार करताना मी आजारी पडतो. मला शिकार करणंच अशक्य झालं. मी तीन महिने बिछान्याला खिळून होतो. आयात केलेल्या वस्तूंची कमतरता पडली आणि कोल्हे उपलब्ध नव्हते. माईनानं, माझ्या पत्नीनं माझ्या कुत्र्यांची लिणा राखली. ती त्यांना कॉड मासे खायला यायची. जोरे लोक यायच्या अगोदर पुरिनितुला खूप कॉड मासे मिळत. माईना फारच थीराची होती. माझ्या कुत्र्यांची देच्याभाल केल्याबद्दल मी तिचा फारच कृतज्ञ होतो.

तीन महिने बिछान्यात काढल्यावर मला थोडं बरं वाटायला लागतं. मी पुन्हा एकदा माझ्या पायावर उभा राहिलो नव्हतो तोच माझी मुलगी उक्खालुक आजारी पडली. तिचं डोकं दुखायचं. तिला अजून कोणी भाऊ-बहीण नव्हती. ती फारच जास्त आजारी पडली

आणि ती हातून जाते की काय अशी आम्हाला भीति वाटत होती. डोकेदुख्यीनं तिच्या पापण्या अगदी लहानलहान होऊन जायच्या. देवाची, जीझसची प्रार्थना करावी असा विचार माझ्या मनात आला. मी घरातून बाहेर पडलो, एका छोटचा टेकडीवर गेलो आणि अतिशय भावविवशतेन मी प्रार्थना करायला लागलो. माझी प्रार्थना ऐकायची मी देवाला विनंती केली. देव आहे हे मता माहित होतं. गरम अशू ढाळत मी माझ्या मनात डोकावू लागलो. माझं एकमेव मूल, माझी यिय कन्या वाचावी असं मता अतिशय जोरात वाट होतं.

मध्यंतरीच्या काळात, माझ्या पत्नीची आई तिच्या नातीला पाहायला आली. तिनं एक तसराळंभरून गार, बर्फाळ पाणी घेतलं आणि उक्खालुकचं छोटसं डोके तिळं त्या पाण्यानं धुवायला सुरवात केली. उक्खालुक तेव्हा शांत झाली आणि तिनं डोळे उघडते. आमच्या छोटचा मुलीनं आमच्याकडे पाहिलं आणि ती हसती. त्याकंतर तिची प्रकृति सुधारतच गेली. त्यानंतर ती कधीही आजारी पडली नाही. तिला दहा मुलं झाली त्यापैकी दोन आजारात्ता बळी पडली.

देव आणि जीझस खरोखर अहेत असा माझा विश्वास आहे. मी माझ्या मुलीसाठी प्रार्थना केली आणि त्यावेळी देवालं माझी प्रार्थना ऐकली. जर आपण काही हेतूनं, मोठचा विश्वासानं प्रार्थना केली तर देव आपल्याला तो वर देतो कारण देव या जगाचा निर्माता आहे.

माझ्या पत्नीची आई, लुईझा आक्यास्क, हिला बर्फाळ पाण्याच्या त्या उपचाराचा विचार सुचला. माझ्या प्रार्थनेबरोबरच त्या उपचाराने माझ्या मुलीला बरं केलं. त्याबद्दल मी लुईझा आक्यास्कचा सतत क्षणी आहे.

१९४४ मध्ये मी आजारातून बरा झालो होतो आणि पुन्हा एकदा शिकार करायला समर्थ झालो होतो. अगदी औषधांच्या मदतीशिवाय, मी माझ्या आजारावर मात केली. माझ्या इन्विट बंधूंनी मत्ता मदत केली. मी आजारातून बरा व्हावा अशी त्यांची इच्छा होती कारण मी तस्कर होतो आणि माझी पत्नी आणि मी, आम्हाला एक लहान मूल होतं. दुसरं बाळ आजारात मरण पावतं होतं. त्या काळात, खूपशी लहान मुलं आजारी पडायची : ती रडायला लागायची, मग अगदी अत्यंत दमून जाईस्तोवर थोडचा वेळानं पुन्हा श्वासोच्चास करायला लागेस्तोवर आपला श्वास धरून ठेवायची. अश्या प्रकारचे आजार तेव्हा प्रचलित होते.

त्या हिवाळ्यात, जरी आयात केलेल्या वस्तूंची कमतरता भासली होती तरी आम्ही त्याही परिस्थितीवर मात केली होती. आम्ही श्रीमंत नव्हतो. तसं पाहितं तर आम्ही गरीबच होतो, पण आम्ही एकत्र आणि एकमेकांच्या सहकार्याने राहत होतो. आम्ही राहायचो त्या मुलख्यात चिता करण्यासारखं किंवा धीर गमावण्यासारखं काही नव्हतं. विक्री केंद्रावरचे

कर्मचारी सोडते तर इतर कुणी फिल्ही लोक नव्हते. सास्या मुलखात ना ड्रग होते ना दासू होती. सगळ्या गोष्टी शांतपणे घडायच्या आणि आम्ही नेहमीच अरानंदी होते.

१९४५मध्ये आम्हाता एक मुलगा झाला. तो अतिशय लहान होता आणि एकच दिवस जगला. त्याचा जन्मच दिवस पूर्ण व्हायच्या अगोदर झाला होता आणि म्हणून तो मरण पावला.

अजून युद्धाच्या बातम्या आमच्या कानावर सतत येतच होत्या. जर्मन लोकांचा पराभव होत होता आणि तवकरच युद्ध समाप्त होणार होतं असं आम्ही ऐकून होतो, पण आम्हाता त्याच्याशी काही कर्तव्य नव्हतं कोल्हाच्या कातडीची किंमत अतिशय कमी होती. १९४५मध्ये कोल्हाच्या केसाळ कातडीची किंमत ३ डॉलर होती. म्हणजे नुपुऱ्याक जेव्हा विक्रीकेंद्राचा मैनेजर होता तेव्हाच्या किंमतीएवढीच !

१९४६च्या हिवाळ्यामध्ये, आम्ही कुऱ्यांच्या घसरणाडीतून इन्झुकिंज्वाकपर्यंत, पत्रं आणायला जायचो आणि पुरिनितुकजवळ, कांगिर्सुर्वाकिला परत यायचो. पत्रं एका घसरणाडीवरून दुसऱ्या घसरणाडीवर देऊन सात्विटपर्यंत आणती जायची. सगळी पत्रं आणायला एकच घसरणाडी पुरायची. त्याकाळात फारशी पत्रांची देवघेव व्हायची नाही. फक्त महत्त्वाची पत्रं आणि निरोपच पाठवते जायचे. म्हणून ते काम काही फारसं मोठं नव्हतं.

वर्षभर एकत्र गोळा केलेल्या कोल्हाच्या कातडी दर वसंत ऋतूत विमानानं नव्हे तर जहाजानं पाठवल्या जायच्या. जर एखादं वर्ष चांगलं जेलं असेल तर लादायचा मात भरपूर असायचा. नाहीतर काही तुरळक कातडी असायच्या. आमच्यासमोर त्याच्यावर काहीच उपाय नव्हता.

अझ किंवा दासूगोळ्यासारख्या अत्यावश्यक वस्तूंचा जेव्हा कांगिर्सुर्वाकिला तुटवडा पडायचा आणि आमच्याजवळ जेव्हा काही पैसे असायचे तेव्हा आम्ही इन्झुकज्याकिला आमच्या दृष्टीनं अत्यावश्यक गोष्टी खरेदी करायला जायचो. हिवाळ्यात जर आम्हाता कोल्हाच्यांची शिकार करणं जमते असेत तरच आमच्याकडे हार गोष्टी खरेदी करायला पैसे असायचे.

जेव्हा मी काम करायला समर्थ झालो तेव्हा माझी दोन मुतं, माझी पत्नी, माझी आई, माझे कुत्रे, माझे नातेवाईक तसेच इतर इन्विट लोकांना पोसण्यासाठी मी प्रचंड कष्ट करायचो. उन्हाळ्यात जेव्हा बर्फ वितळायचं, तेव्हा मी माझ्या कायाकमधून शिकार करायचो. हिवाळ्यात मी माझ्या घसरणाडीवरून बर्फात शिकार करायचो. बन्याचदा, नशीब असेल त्याप्रमाणे मी कधीकधी एखाद्या प्राण्याचीही शिकार करायचो, कधीकधी शिकार होतही नसे.

पुरिनिर्तुक हे गाव किनान्यापासून खूप अंतरावर आत, देशावर वसलं आहे. तिथून किनान्यापर्यंतचा प्रवास खूप लांबचा पडतो. किनान्यातलगत एक पाण्याचा प्रवाह वाहते, तिथे समुद्री सस्तन प्राण्यांची शिकार करता येते. आकुलिविक पासून ते कुज्वारापिकपर्यंत वान्याचा त्या प्रवाहावर थोडाफार परिणाम असतो कारण तो फार जोरानं वाहत नाही आणि समुद्राच्या लाटा खूप उंच नसतात. हिवाळ्यात, काही काही वर्षे, आपण जेव्हा समुद्रातील सस्तन प्राण्यांची शिकार करायला जाते, तेव्हा प्रवाह अगदी जवळजवळ स्तब्धच असतो. त्यामुळे कुलिकमध्ये म्हणजे शंखजिन्याच्या दिव्यात घालायला आम्हाता देवमाश्याच्या चरबीची कमतरता पडायची. पुरिनिर्तुकता आम्ही केवळ इंग्लमध्येच राहायचे.

१९४६मध्ये आमची जीवनपद्धती बदलायला लागली. पूर्वी कधीही न वापरायला मिळालेल्या वस्तू आम्हाता उपलब्ध झाल्या. आमच्या दृष्टीनं अगदी अनोळख्या वस्तूंशी आमचा परिचय व्हायला लागला. फिरंग्यांच्या जीवनपद्धतींबदल आम्हाता माहिती मिळायला लागली. आमची जीवनपद्धती बदलायला लागली होती पण आम्ही अजूनही आमच्या परंपरांमाणेच जगत होतो. १९४६मध्ये असं जीवन चालत छात्रतं होतं.

काही काही वर्ष, आम्हाता कठीण परिस्थितीतून जायला लागायचं. एके दिवशी एक माणूस भूकेनं मेता. तो ह्या तळापासून त्या तळापर्यंत लडखडत, अझाच्या शोधात जात होता. पण त्याचा त्याला काहीही उपयोग झाला नाही. त्याला अझ देऊन काही फायदा नव्हता, कारण जेव्हा शरीर थकलेलं असतं तेव्हा केवळ अझ देऊनच त्याची ताकत वाढत नाही.

आम्ही जेव्हा कांगिसुर्वाकला, पुरिनिर्तुकजवळ राहायचे, तेव्हा आम्ही, वर्षातून एकदाच येणाऱ्या बोटीची वाट पाहायला इनुकज्वाकला जायला कांगुक म्हणजे हडसन उपसागर कंपनीच्या मॅनेजरची बोट वापरायचो. त्यानंतर सामानाच्या पेटचा स्थानिक नावांवरून पाठवल्या जायच्या. इतर इनिवट लोक आपापल्या नाव घेऊन यायचे आणि त्यांची आम्हाता मदत व्हायची. जीवनावश्यक गेष्ठी पार कांगिसुर्वाकपर्यंत घेऊन जाणाऱ्या त्या छोट्या नौकांचा तो ताफा पहायला फार छान वाटायच. सामानाची ये-जा करणारी नेस्कोपी नावाची ती नौका खूप तंबीचोडी असली पाहिजे, कारण इनिवट लोकांनी तिला उम्याज्वारकुताक उर्फ मोठी नौका असं नाव दिलं होतं. कांगिसुर्वाक अणि इनुकज्वाकच्या दरम्यान, जिथं आम्ही बन्याचदा सारा उन्हाळा घालवायचे तिथे बर्फ वितळायला लागला रे लागला की आम्ही त्या नौकेची वाट पाहात बसत असू. खूपसे इनिवट लोक, खास कसऱ्या जवळपासच्या तळांवरचे लोक तिथे सामानाची वाट पाहायला जमलेले असायचे. केवळ काही इनिवटच नंतर तंबूची आणि कुञ्चांची काळजी घ्यायला म्हणून माझे राहायचे. ते तसे राहिले नाहीत तर कुत्रे तंबूतून पार उत्थापातथ करायचे.

कुत्र्यांना खायला घालणही आवश्यक होतं कारण हिवळ्यात तज धरून राहण्यासाठी आम्ही त्यांच्यावर अवलंबून असायचे.

१९४७ मध्ये आम्ही इनुक्ज्ञाकला नौकेची वाट पाहात होतो. नौका कोणत्या क्षणी वेईल याची काहीच कल्पना नसल्याने आम्ही दीर्घ काळ वाट पाहात राहिलो. त्या काळी अजून रेडिओ अस्तित्वात आले नव्हते. त्यावर्षी, नेस्कोपी म्हणजे मोरी नौका काप दोर्सेंजवळ बुडाल्याची बातमी आम्हाला समजली. आमच्या पोटात तर खड्गाच पडला. अशी बातमी कानावर पडेल अशी आम्हाला अपेक्षाच नव्हती. पण त्यावर आम्ही काय करू शकणार होतो?

घरी परतून काही उपयोग नव्हता आणि आम्ही पुढच्या नौकेची वाट पाहात बसलो. ती शरद ऋतूत आली. कांगिसुर्वार्कसाठी आवश्यक सगळं सामान तिच्या पोटात होतं. आम्ही ते कांगुकवस्तू घेऊन गेलो.

नेस्कोपीचा अपघात झाल्यावर, इनुक्ज्ञाकचे तीन इन्विट, साजुली, कसुल्वाम आणि जानी इनुपाक त्यांची नाव आणि सामान घेऊन काप दोर्सेता जायला निघाले. नेस्कोपीचे अवशेष हस्तगत करायची त्यांची इच्छा होती. त्यांच्या हाती नक्षी काय लागलं मला माहित नाही, पण म्हणतात की जे काही लागलं ते काही फारसं मोलाचं नव्हतं. त्या मोहीमेत त्यांनी काही फारसे दिवस घालवते नाहीत आणि काही फारसा त्रास करून न घेता ते त्याच उन्हाळ्यात परतही आले.

त्या उन्हाळ्यात आम्ही भरपूर म्हणजे भरपूरच काम केलं. पानझडीचा मौसम आला तेव्हा आम्हाला मोर्स माशांची शिकार करायची होती. त्याची नितांत गरज होती कारण कुत्र्यांना व्यवस्थित खायला देण आवश्यक होतं. नाही तर फासे लावून करायच्या शिकारीवर सारं पाणी फिरलं असतं. खरोखरच त्यावर्षी आम्ही इतके मोर्स मासे मारले की सारा हिवळाभर आम्ही फासे लावून शिकार करत राहू शकतो. त्यावर्षी कोल्हे भरपूर उपलब्ध होते की नाही हे मात्र मला आला व्यवस्थित आठवत नाही.

मरण टाळण्यासाठी आम्हाला अतिशयच परिश्रम करायला तागायचे. सारा हिवळा तज धरून राहण्यासाठी पानझडीच्या क्रतूमध्ये खाण्यापिण्याच्या जिनसांचा साठा करून ठेवावा लागायचा. आमच्याबरोबर बायका, मुतं, कुत्री असायची: सगळ्यांना जिवंत ठेवायचं म्हणजे भरपूर काम करायला लागायचं.

२४ जानेवारी १९४७ला आम्हाला दुसरा मुलगा झाला: सिमोन इग्लुताक! त्याचं विअोला नोवालिंगाशी लष्ण झालं आणि त्यांना तीन मुलं आणि तीन मुली आहेत. सिमोन इग्लुताक नोवालिंगानं आजपर्यंत कुणाचीही चाकरी केलेली नाही. तो नेहमीच स्वतःचा मालक म्हणून जगला आहे. तो शिकार करतो आणि शंखजिन्याच्या मूर्ती कोरत बसतो. कुटुंबाचं उदरभरण करायचा त्याचा तो मार्ज आहे.

मता आता दोन मुलं होती. त्यामुळे मता आता आणाऱ्येनच जोरदार कष्ट करणं भाग होतं. माझ्या कुटुंबाचं जीवनमान त्यावर अवलंबून होतं. इतकंच नव्हे तर माझी आई, माझा भाऊ, माझी बहीण आणि माझा धाकटा भाऊ ह्यांनाही काहीशा प्रमाणात मी मदत करायचो. कायाक घेऊन मी उन्हाळ्यात आणि घसरगाडी घेऊन हिवाळ्यात जमेल तितकं काम करायचो. मी तस्ण आणि ताकतवान असल्यानं हिवाळ्यात घसरगाडी घेऊन मता शिकार करता यायची. आम्ही सगळे मिळून शिकार करायचो. आजही आम्ही इन्विट लोक, आमच्या पूर्वजांच्या पद्धतीनुसार, एकत्र घोळक्यानं जाऊनच शिकार करत असतो.

१९४७ साली परिस्थिती चांगली होती. जीवनावश्यक गोष्टींची ददात नव्हती आणि आम्ही काही अगदीच गरीब नव्हतो. अझाची कमतरता नव्हती काऱण त्या हिवाळ्यात कोल्हे आणि समुद्रातील सस्तन प्राणी मोठचा प्रमाणात उपलब्ध होते.

त्याच्यप्रमाणे १९४८ सालही चांगलं जेलं, कोणीही आजारी पडतं नाही असण अझाची कमतरता भासली नाही. इन्विट लोक मूर्ती विकायता तागले होते. त्यांच्या किंमती कमी होत्या पण मिळणाऱ्या पैशानं हडसन उपसरगाच्या कंपनीच्या दुकानात आम्ही चाण्यापिण्याच्या वस्तू खरेदी कस्त शकायचो. जेम्स हुस्टन ह्या गोच्या माणसानं आम्हाता शिल्पं बनवायता प्रवृत्त केलं. इन्विट लोकं त्याता सौमिक (म्हणजे डावस्प्रोला) किंवा तालातुक (म्हणजे लांब हनवटी असलेला) म्हणायचे. इन्विट लोकांच्या मदतीता येणारा तो पहिला गोरा माणूस होता आणि कांगिर्सुर्वार्कला त्यानं खरासेव्रच आम्हाता खूप मदत केली.

सौमिक (किंवा तालातुक)जेव्हा कांगिर्सुर्वार्कला असायचा तेव्हा मी त्याता घसरगाडेतून इनुकज्वाकला किंवा आकुलिंगिकच्या जवळच्या किकिर्तज्वाक ह्या जागी घेऊन जायचो.

टपाल आणायता म्हणूनदेखील मी इनुकज्वाकपर्यंत जायचो. विमान इनुकज्वाकला यायचं आणि तिथे टपाल सोडून मूस फॅक्टरीला परतायचं. एकच मोटार असलेलं ते विमान असायचं.

कांगिर्सुर्वार्क, इवुजिविक, साल्वित, इनुकज्वाक ते कांगिर्सुर्वार्कपर्यंतचं सगळं टपाल मी घेऊन यायचो. इवुजिविकचं कुणीतरी येऊन इवुजिविक आणि साल्वितचं टपाल घ्यायचं आणि शेवटी साल्वितच्या घसरगाडीवर इवुजिविकचं टपाल चढवतं जायचं. हिवाळ्यात टपालाचं वाटप असें व्हायचं.

साल्वितला राहाणारा, तुळ्य लुकासी साल्वार्जुक खूप वेळा घसरगाडीवरून प्रवास करायचा. प्रत्येक वर्षी तो पुरिनितुकला घसरगाडीनं फिरंगी लोकांबरोबर यायचा. कशासाठी कोण जाणे? तो घसरगाडीनं कांगिर्सुर्वार्क आणि काळाकसारख्या जागीही

जायचा म्हणे! आम्ही सगळेचजण घसरगडीनं जायचो. पण तुळू सगळ्यात जास्त अंतर काटायचा.

इवुजिविक आणि सात्वितच्या लोकांना आम्ही फारच कमी वेळा भेटायचो. अजूनही हवाई सेवा प्रस्थापित झाली नव्हती आणि म्हणून जेव्हा ते लोक नौकांतून यायचे तेहाच, केवळ उन्हाळ्यातच आम्ही एकमेकांना भेटू शकायचो आणि ते काही दरवर्षी घडायचं नाही.

१९४९मध्ये आम्ही, म्हणजे मी आणि माझी पत्नी कांगिसुर्वाकला राहत होतो. तिथे फारच थोडे फिरंगी लोक होते. मी माझ्या मोठ्या भावाता, ज्वानि पीउवीला मदत करायचो. त्याच्याबरोबर मी सारा हिवाळा फासे लावायचो. कुञ्चासाठी पुरेसं अझ जमवल्यावर आम्ही कारीबूंची शिकार करायचो आणि त्यासाठी आम्ही कधीकधी अगदी एकेक महिना इतका काळदेऊलील, घरपासून दूर असायचो. त्याकाळी कारीबू खूप दूखर आढळायचे. कधीकधी तर त्यांच्या शोधात, अगदी झाडांच्या रांगेपर्यंत जायला लागायच. आज मी कधीकधी माझ्या स्थिडकीतून बाहेर पाहतो आणि मत्ता काही कारीबू दिसतात. पुरिनितुकच्या प्रदेशात आता कारीबू खूप मंतेचा प्रमाणात अढळत आहेत, पण त्याकाळी परिस्थिती तशी नव्हती. कारीबू परत येतील असं आमचे पूर्वज म्हणायचे. त्यांनी केलेली भाकितं जरी लिहून ठेवली गेलेली नसली तरी त्यांचं म्हणणं खरंच होतं. त्यांच्या वचनांत खूपच गाढा अर्थ होता. मी स्वतः त्यांच्या शब्दांवर विश्वास ठेवत नसे, पण आज न्यूनाविकला कारीबू अगदी व्यवस्थित परत आते आहेत.

१९४९मध्ये परिस्थिती अशी बेतास बातच होती. कधी कधी आम्ही अझाता मोताद होत असू. ६ नोवेंबर १९४९ला मत्ता दुसरी मुलगी झाली. माझ्या आईच्या स्मरणार्थ आम्ही तिचं नव ईवा किंगालिक ठेवत. मत्ता आता दोन मुली आणि एक मुलगा होता: आणण्यां एका नवीन माणसाची जबाबदारी माझ्यावर आली आणि त्या सगळ्यांचं पेट भरायचं माझ्याकडे एकमेव साथन होतं- ते म्हणजे शिकार! फिरंग्यांनी दिलेली, नियमित कामाच्या स्वरूपाची नोकरी मत्ता नव्हती. पण आम्हाता पैशाचा ध्यास नव्हता. आम्ही सतत पैशाचा विचार करत नसू. चहा, तंबाखू, दास्तगेला आणि पीठ हा आम्हाता त्याणांचा वस्तू खरेदी करण्यासाठी, फासे तवून पुरेसे कोल्हे करसे पकडायचे एवढाच विचार आम्ही करायचो. पैशांचा साठा करून ठेवायचा विचार आमच्या मनात नसायचा: आमची जीवनपद्धतीच तशी होती. चहा प्यावा, तंबाखू ओढावा, दास्तगेला खरेदी करावा आणि पीठाची भाकरी करून खावी एवढाच आमच्या इच्छा होत्या. कोल्हे दुर्मिळ झाले तर आमच्या हातात काही फारसं नसायच. उन्हाळ्यात मासे असायचे आणि आम्ही तुळूंब जेवू शकायचो, अर्थात त्यासाठी चांगली जाळी उसांनं आवश्यक असायच. वसंत ऋतूत जेव्हा बर्फ निघून जायचं तेव्हा आम्हाता देवमासे मिळायचे. आता ते पार नामशेष झाले आहेत.

१९५१मध्ये किकिर्तज्ज्वाक आणि कांगिसुर्वर्कच्चा लोकांचं पुरिनिर्तुकता, जिथे जहाजं किनाऱ्यापर्यंत येऊ शकतात तिथे पुनर्वसन केलं जाणार आहे, सगळ्या घरांचं तिथे स्थालांतर केलं जाणार आहे, असे आम्हाता कळत. वितरणकेंद्रावर काम करण्याच्या लोकांनी आम्हाता ही बातमी दिली. वसंत ऋतू, मी आणि माझ्या भावाने, अगदी एकाच खोलीचं एक छोटंसं घर हत्तवत. आमच्याकडे प्रत्येकाकडे चार चार कुत्रे होते आणि आम्ही त्यांच्याकरवी घर ओढत नेलं. ते घर आजही शाबूत आहे. पुरिनिर्तुकता नौकेतून जे जे नाशवंत सामान यायचं ते कोरडं ठेवायला वर्गार म्हणून त्याचा उपयोग केला जेता. पुरिनिर्तुकता जहाज येईल ह्यावर विश्वास ठेवायला आम्हाता कठिण होत होत. आम्हाता तिथता प्रदेश माहित होता आणि तिथे पाणी फारच कमी खोल आहे आणि कोणतही जहाज तिथे आजपर्यंत आलं नव्हतं हे आम्हाता माहित होत. पण जहाज तिथपर्यंत येऊ शकेल का हे ठरवण्यासाठी १९५१मध्ये कुणी तरी पाण्याची पातळी तपासून पाहिली होती.

१९५२ च्या उन्हाळ्यात, पुरिनिर्तुकता व्यायचं पुनर्वसन वास्तवात अवतरलं होतं आणि सगळ्यात पहिलं एक जहाज पुरिनिर्तुकता येऊन पोहोचतं होतं. हडसन उपसागर कंपनीचं ते तिथे जहाज येऊन पोहोचतं तेव्हा मोठा समारंभ झाला. त्या जहाजाचं नाव स्लर्पस्टॅंड असं होतं. ते फारसं मोठं नव्हतं पण त्यातून विकीचं सामान आणलं होतं. एका इन्कुकनं ते पुरिनिर्तुकपर्यंत चालवत आणायचं होतं. ज्वानि पीयुरोवी आंगुलिशुलुकची ह्या कामावर नेमणुक झाली होती. ज्वानिच्या जन्म १९१०मध्ये झाला आणि तो १४ डिसेंबर १९७८ता मरण पावता.

१९५२च्या संपूर्ण उन्हाळाभर आम्ही घरांच्या हत्तवाहतवीत गर्के होतो. आम्ही कांगिसुर्वर्कच्चा घरांची तोडफोड करायचो आणि ते तुकडे पुरिनिर्तुकपर्यंत घेऊन जायचो. कांगुक ह्या हडसन उपसागर कंपनीच्या बोटीचा उपयोग करून आम्ही हे काम सारा उन्हाळाभर केलं. किकिर्तज्ज्वाकचे इन्विट लोक केवळ त्यांचीच घरं वाहून न्यायला नव्हे तर कांगिसुर्वर्कची घरं वाहून न्यायलाही आपापल्या नौका वापरायचे. इन्विट लोकांना आपापले प्रश्न सोडवायला सोडून, किकिर्तज्ज्वाकचे सगळे फिरंगी निघून गेले होते. (सी. बी. एच.चे किकिर्तज्ज्वाक बेटावरचे (म्हणजे केप स्मिथवरचे) केंद्र त्यावर्षी बंद झाले. विक्री आणि इतर सेवांचं परिनिर्तुकता स्थालांतर करण्यात आलं.) एका प्रकारे फिरंग्यांनी आमचा परित्यागच केला होता पण आम्हाता परित्यक्त असल्याची भावना नव्हती कारण आम्ही पुरिनिर्तुकच्चा जवळ राहत होतो. आम्ही तूम होतो.

सारा उन्हाळाभर आम्ही जीव तोडून काम केलं होतं पण आम्हाता एका पैशाचीही प्राप्ति झाली नव्हती. आम्हाता कधी पैसा दिलाच जेता नाही, किकिर्तज्ज्वाकच्चा इन्विट लोकांनादेखीत कधी पैसे दिले जेते नाहीत. प्रवास करण्यासाठी आमच्याकडे अगदी कमीत कमी सामान असायचं. आमच्या बायका आणि मुलांना जेवायला मिळायचं.

आम्हाता फुकट काम करायता लाणलं हाची ही काही एकमेव खेप नव्हती. डाक नेण्याच्या कामासाठीदेखील आम्हाता कधी पैसे मिळाले नव्हते, पण आम्हाता जेवायता मिळायचं. आम्ही फुकटच काम करायचो असं दिसत्य. पुरिनिर्तुकच्या इन्विटांनाच अशा रीतीनं वागवतं जात होतं की काय हे मला नाही माहीत.

आपापले तळ सोडून इन्विट तोक पुरिनिर्तुकला येऊन प्रस्थापित होऊन, अरगोदरपाश्नूनच खूप मोठ्या संख्येने राहात असलेल्या इन्विटांत समर्पिष्य क्वायता सुखवात झाली होती.

हिवाळ्यात मला दुसरा मुलगा झाला: बॉबी नाजुम्यालुक नुवालिंगाक. त्याची जन्मतारीख २९ डिसेंबर १९५२. आता त्याचं तघ्य झालंय, त्याला दोन मुलंही आहेत, एक मुलगा आणि एक मुलगी. दोन मुलं, बास !

किंकिर्तज्जाकचे सगळे इन्विट पुरिनिर्तुकला पुन्हा एकदा प्रस्थापित झाले होते. फिरंगी राहायचे त्या एकमेव पुरिनिर्तुकला येण्यासाठी त्यांनी त्यांचा पारंपारिक प्रदेश सोडून दिला होता. नव्याजं येणाऱ्या लोकांना त्या मुलखातील शिकारीचा भाग नीट माहीत नव्हता. ते तिथे ३३ वर्षे म्हणजे त्यांच्या स्वतःच्या प्रदेशात स्वतःच्या सहकारी संघटनेची स्थापना करायचा निर्णय घेईस्तोवर म्हणजे १९८५ पर्यंत राहिले.

त्या काळात विपणनकेंद्राचा निदेशक स्वती होता.

१९५३मध्ये सरकारी मदत यायता सुखवात झाली. वृद्धांसाठी पेंशन, दिव्यांग लोकांसाठी भत्ते, कौटुंबिक भत्ते दर महिन्याला यायला लागले. आम्हाता चेक मिळत नसत, लेखी पत्रके मिळायची. पण त्यानं काही फरक घडत नसे. आमच्या खन्याखन्या गरजा भागवण्यासाठी, आम्ही बनवतेल्या शिल्पकृतीही, जर त्या चांगल्या असतील तर आम्ही विकू शक्त असू. विपणनकेंद्राचा नियंत्रक हाच एकमेव खरेदीदार होता. जर शिल्पकृती बेतासबातच असेल तर तो ती २५,५० किंवा ७५ सेंटना खरेदी करायचा आणि फेकून घायचा.

हडसन उपसागर कंपनी पुरिनिर्तुकला येऊन प्रस्थापित झाली असली तसीही आम्हाता आयात केलेल्या वस्तू पुरेशा प्रमाणात मिळत नसत, पण चांगले शिल्पकार काही गोष्टी विकृत घेऊ शक्त असत. प्रत्येक निदेशकाचा स्वभाव वेगवेगळा होता. काही जण शिल्पकृती स्वस्त दरात विकृत घ्यायचे, काही निदेशकांना इन्विट लोकांची काळजी आहे असं वाटायचं, काही जण पार भावनाशून्य असल्यासारखे दिसायचे. ते होतेच तसे ! फासे लावण्याच्या कामात बेतास बात असलेल्या लोकांपेक्षा, फासे लावून कोल्हांजा पकडण्यात पटाईत लोकांना अधिक चांगल्या रीतीनं वागवतं जायचं. ज्यांना भरपूर कातडी मिळत नसत त्यांना काहीच उसने पैसे मिळत नसत आणि त्यातूनही त्यांना जर शिल्पकृतीही बनवता येत नसती तर ते गरीबच राहायचे. मी ना अत्युत्कृष्ट फासेपारशी

होतो ना उत्तम शिल्पकार, पण मला चार मुलं आणि एक बायको होती. तो काळ कठिण होता, जेव्हा फारसे कोल्हे नव्हते तेव्हा खास कसून आणख्रीच कठिण व्हायचं! मी सगळ्या प्रकारे कष्ट करायचो. १९५३मध्ये आयुष्य असं चालायचं !

१९५४ साल १९५३सारखरांच होतं. त्या वर्षाबद्दत सांगण्यासारखं खास असं काही फारसं नाही. आम्ही कसून काम करत होतो, आम्ही फासे लावत होतो, शिल्पं करायचा प्रयत्न करत होतो, तज धरण्यासाठी जे जे जमेत ते ते करत होतो. कोल्हे दुर्मिळ असल्ये तर आम्ही गरीब असायचो. १९५४मध्ये शिल्पकृतींच्या किंमती आणख्री कमी होत्या. त्यानं इनुकज्वाकला काम केलं होतं.

नूनाविकला गोठलेल्या बफावर मोटोनेज थेऊन इन्विट तोक शिकारीता चातले आहेत.
फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

नूनाविकला इन्विट माणूस बेलूगा काप्त आहे. फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

तिसरा भाग

१९५३ मध्ये मध्यवर्ती सरकारने इन्विट लोकांचे प्रक्षेपणांना सुरवात केली. सुरवातीला त्याचे प्रवत्नामध्ये दर महिन्यात्ता बृद्धांजला पेनशन, दिव्यांगांना अनुदान आणि कौटुंबिक भत्ते देणे हांचा समावेश होता. ऐसे चेळच्या स्वरूपात येत नसरत तर हडसन उपसागर कंपनीकडे सोपवल्या जाणाऱ्या एका सामान्य कागदाच्या स्वरूपात येत असे.

जवळजवळ त्याच सुमारात्ता, हडसन उपसागर कंपनीने एस्कीमो लोकांच्या शिल्पकृती विक्रित घ्यायला सुरवात केली. नीट सुबक नसलेल्या मूर्ती कलाकारात्ता २५,५० किंवा ७५ सेंट्स दिल्यावर टाकून दिल्या जायच्या.

इथे, पुरिनिर्तुकला जोरे लोक होतेच, पण खेड्यातील काही इन्विट लोकांना अझाची दाता पडायची. फारच थोडे इन्विट लोक, खास करून जे सुंदर शिल्प बनवू शकायचे तेच कंपनीकडून खायच्या प्यायच्या वस्तू खरेदी करू शकत असत.

कंपनीच्या वेगवेगळ्या निदेशकांपैकी प्रत्येकाची काम करायची तळा निरनिराळी होती. काहीजण शिल्पांसाठी फारच कमी ऐसे घायचे, तर काहीजण चांगली किंमत घायचे. काहीजण सहदय होते तर काही जण तसे नक्हते. काय करणार त्याता! नियमित सेत्या कोल्हांची कातडी आणणाऱ्यांना, कमी कातडी आणणाऱ्यांपेक्षा अधिक चांगली वागणूक मिळत असे. आमच्यापैकी ज्यांना कोल्हे पकडता येत नसत किंवा ज्यांना शिल्प बनवता येत नसत त्यांना कठीण दिवसांना तोंड घाव लागायचं, कारण कंपनीचे संचालक आम्हाता उधारीवर जिनसा देत नसत. मला एक बायको आणि चार मुलं असली तरीही, इतर शिकाऱ्यांप्रमाणे कोल्हे पकडण्यात मी तरबेज शिकारी नसल्याने आणि मला सुंदर मूर्ती कोरून बनवता येत नसल्यानं विपणनकेंद्रातून मला काहीही मिळत नसायचे. मी फासे लावून ठेवायचो, पण त्या वर्षी पुरेसे कोल्हे नक्हते. आम्ही पुरिनिर्तुकला येऊन प्रस्थापित झाल्याच्या पुढचं वर्ष असं गेलं.

त्यानंतरचं वर्ष, म्हणजे १९५४ त्याच्या अगोदरच्या वर्षाप्रमाणेच गेलं. फासेपारधी आणि शिल्पकाम करणारे म्हणून उपजीविका करण्यात आम्ही मश्य होतो पण काळ कठीण होता. १९५४च्या हिवाळ्यात कोल्हे फारच तुरळक होते आणि मूर्ती फारच कमी किंमतीत विकल्या जात होत्या. कँडी जोन्स हा कंपनीचा निदेशक होता. पुरिनिर्तुकला येऊन प्रस्थापित क्वायच्या आधी, तो इनुक्जाकला कंपनीच्या नोकरीत होता.

नव्या जीवनाची सुरवात

१९५५मध्ये एक नवीन निदेशक पुरिनिर्तुकला येऊन प्रस्थापित झाला. त्याचं नाव पीटर मर्डॉक आणि त्याच्या बायकोचं नाव ल्यूसिल होतं. पीटर मर्डॉक इन्क्विटट्रट अस्थातित बोलायचा. तो आता तेहा सान्या हडसन उपसागर कंपनीचा दृष्टिकोण

बदलता असावा असं वाटतं. त्यानं इन्विट शिल्पकारांना अधिक चांगली शिल्पं करायता प्रोत्साहन दिलं. एखादी कलाकृति अधिक सुंदर करता घेर्त असं त्याता वाटतं तर ती टाकून देण्यापेक्जी ती कलाकृति बनवणाऱ्याता परत कामाता लागायता सांगायता. अशा रीतीनं कारागीराता आपत्री कलाकृती अधिक चांगली करण्याची आणखी एक संधी मिळायची. असल्या प्रोत्साहनामुळे इन्विट शिल्पकार उत्तमोत्तम शिल्पकृती करायता प्रवृत्त झाले.

आपल्या उत्पज्जाचे पाच टक्के बाजूता ठेवायता मर्डांकने इन्विट लोकांना प्रोत्साहित केलं. अशा रीतीनं, काही काळानंतर, त्यांच्याकडे नाव घेण्याइतपत पैसे जमा व्हायचे. थोड्याच काळात, काही कुटुंबांकडे एक वल्हवायतची नाव आणिण पाण्याबाहेर मोटर लावलेली नौका यायता वेळ त्याता नाही. अश्या रीतीनं इन्विट लोकांना मदत करण्यात पीटर मर्डांकने बुद्धिमत्ता दाखवली. आम्ही विपणनकेंद्रातून पूर्वीपेक्षा जास्त खाण्यापिण्याच्या गोष्टी ख्रेदी कस्त शकायचो. पुरिनिर्तुकमधील इन्विट लोकांचं जीवन सुधारण्यात पीटर मर्डांकची भूमिका त्याच्या अणोदरच्या कुणाहीपेक्षा अधिक महत्त्वाची होती. नुनाविकला राहणाऱ्या बहुतेक सगळ्या वसाहतीपेक्षी इन्विट लोकांचं जीवन सुधारण्यासाठी शंखजिन्याच्या शिल्पकृतींच्या विक्रीने खूपच मदत केली.

पुरिनिर्तुक गावात कोणीही कॅथलिक इन्विट नसतानाही १९५६मध्ये उमिकालाक (फादर स्टाईनमान) तिथे आले. आर्किक प्रदेशातील लोकांना बहुतांशी कॅथलिक मिशनरी जसे मदत करायचे तसंच त्यांनी पण केलं, कारण त्यांनी वैद्यकीय सेवा इन्विट लोकांना उपलब्ध करून दिली. त्याकाळी इन्विट लोक हिवाळ्यांत इग्लुतच राहायचे.

उमिकालाकनीदेखील पुरिनिर्तुकच्या लोकांना एक सहकारी संस्था प्रस्थापित करायता मदत केली. त्यावेळी कोणालाही कशाचं, काहीही ज्ञान नव्हतं. मूठभर इन्विट लोकांना बरोबर घेऊन दक्षिणेकडे जाऊन, शंखजिन्याच्या शिल्पकृतींची जाहिरात करायची त्यांची पद्धत होती.

पुरिनिर्तुकता गोरे लोक यायच्या अणोदर ते मुलांना शिकवत. गावातून शिक्षणाचं आयोजन त्यांनीच केलं. इंग्रजीतून इन्विकिटटुटमध्ये भाषांतर करण्यात त्यांचे विद्यार्थी सर्वांत पुढे आहेत असं म्हटलं जातं कारण त्यांच्यामुळे ते इतकं चांगलं इंग्रजी शिकते होते.

पुरिनिर्तुकता एकही कॅथलिक नसतानाही, उमिकालाकनी तिथे एक छावणी आणि एक छोटांसं चॅपेल उभारलं. त्यांनी इन्विट लोकांना कितीतरी प्रकारे मदत केली. शिवाय ते स्वतःही इन्किटटुट अस्यतीतपणे बोतत.

१९५७सालीच अधिकाराधिक गोरे लोक पुरिनिर्तुकता यायता तागले होते, पण ते तिथे फार काळ राहात नसत कारण त्यांच्यासाठी हवी तशी घरं तिथे नव्हती. त्यामुळे

इन्विट लोक अधिक सुस्थितीत होते. ते अधिकाधिक कोरोव मूर्ति बनवायचे आणि अधिकाधिक दूरवर शिकारीला जाऊ शकायचे. आम्हाता भूक काय ती माहित नव्हती. त्वाकडी घरं मोठ्या संख्येन उपलब्ध नसल्यानं आमच्यापैकी बरेचजण हिवाळ्यात इग्लूमध्ये आणि उन्हाळ्यात तंशूत राहात असू. आमचा जीवनक्रम हा असा होता.

पीटर मर्डॉक बे कंपनीच्या दुकानाचा व्यवस्थापक असतानाच मी तिथे एक नोकरी मिळवली. माझां काम होतं वर्खारीत ठेवलेल्या जिनसांनी दुकानातले डबे भरून ठेवायचे. ना दुकानात उवेची व्यवस्था होती ना वर्खारी! म्हणून बे कंपनी नाशवंत वस्तू विकत नसे. मला महिन्याचा दीड-एकशे डॉलर पगार मिळायचा. त्याकाळात ही रक्कम खूपच भरभक्कम होती कारण महागाई नव्हती.

मला परत काही काळ १९५६ता परत येऊ था. त्या वर्षी, ७० पेक्षा अधिक माणसं दक्षिणेकडच्या इस्पितळात लेण्यात आली. कुणाता क्षय झाला आहे का? हे पाहायला पुरिनिर्तुकला एक डॉक्टर आला आणि त्याने इन्विट लोकांचे एक्सरे काढून घेतले. तो परत जेळ्यावर थोड्याच दिवसांनी, कितीतरी इन्विट लोकांना एका विमानातून मूळ फॅक्टरीच्या हॉस्पिटलात नेलं गेलं. काहींना आणखी जास्त दक्षिणेकडे ऑटोरिओत हॉमिलनला पाठवत गेलं आणि ते दोन तीन वर्षांनीच परत आले. मी ह्या घोलकच्याबरोबर इस्पितळात गेलो नाही.

त्याच्या पुढच्या वर्षी म्हणजे १९५७ मध्ये, सत्तर-एक लोकांना मूळ फॅक्टरीच्या इस्पितळात पाठवले गेले. मी तिथे दोन आठवडे राहिलो. माझा मुलगा, बांबी नोवालिंगा त्या काळी खूपच लहान होता. तो अजून बोलू शकत नव्हता आणि नुकताच चालायला लागला होता. म्हणून त्याच्यापासून दूर राहायची कल्पनाही मला सहन होत नव्हती. माझा त्याच्यावर फारच जीव होता. त्याशिवाय मी तेव्हा अगदी पहिल्यांदाच जोन्या लोकांच्या प्रदेशात पाय ठेवत होतो. एकंदरीत, मी इस्पितळात दोन वर्ष काढली.

१९५८मध्ये पुरिनिर्तुकमध्ये बन्याचशा जोषी घडल्या. त्या सगळ्या सांगायला बराच वेळ लागेल.

त्या वर्षी पुरिनिर्तुकला छोटी छोटी घरं बांधली गेली. त्या सगळ्यामधून ऊब धरून ठेवायची व्यवस्था करून झाली नव्हती, पण त्यांच्यावर धातूचा पत्रा लावला होता. जी कुटुंबं त्या घरात राहायला जाणार होती त्यांनी स्वतःच ती घरं बांधयची होती. पत्र्यांच्या दोन थरांत गवत भरून त्यांनी त्या घरात ऊब सरवून ठेवायची व्यवस्था करायची होती. घरांच्या आतल्या भाग पत्र्यानं बनवलेला असल्यानं त्या कुटुंबांना हिवाळ्यामध्ये त्या पत्र्यांवर जोठलेलं बर्फ सतत काढत राहायला लागायचं.

त्या वर्षीच्या उन्हाळ्यात आणख्री एक शाळादेखवील बांधली गेली. केंद्रीय सरकारने त्या पहिल्या शाळा उभासल्या. 'तुमच्या मुलांना शिक्षण मिळालं की इन्विट लोकांना मदत करायला ती समर्थ होतील 'असं आम्हाता सांगितत जायचं.

त्यांना शाळेत काय शिकवतं जाणार होतं ते आम्हाता मुळीच सांगिततं जात नव्हतं. आमची मुलं शाळेत काय शिकणार होती ह्याची आम्हाता काढीमात्र कल्पना नव्हती. आम्ही जेव्हा मुलांना 'तुम्ही काय शिकतात?' असं विचारायचो, तेव्हा ती आम्हाता सांगायची की त्यांना त्यांच्या मातृभाषेत बोलायचा अधिकार नव्हता, त्यांनी केवळ इंग्रजी भाषेतच बोलता यायचं.

त्याच वर्षी दवाखाना बांधला गेला. १९५८ सालीच थोडे फार गेरे लोक आले. कोणत्या प्रकारे विकास घडणार होता याबद्दल आम्हा इन्विट लोकांना एकही शब्द बोलायचा हक्क नव्हता. आम्ही अडाणी होतो. आमच्या समाजात जे काही घडत होतं ते केवळ पाहायलाच आम्हाता परवानगी होती.

त्यावर्षी आमच्या आयुष्यात एक मोठा बदल झाला. तिचै कुमालुकच्या पीटरहेड बोटीने, तान्या कुमालुक, त्याची बायको आलासी आणि त्यांची मुलं आणि माझ्या सगळ्या कुटुंबासक्ट मी इवुजिविकला जायला नियातो. तिथे येऊन पोहोचल्यावर, आम्ही सागरी नौका एन.बी.मंकलीनची वाट पाहिती. ह्या बोटीलाच इन्विटटुटमध्ये आवातातुक म्हणतात. सामानाची आवकजावक करणाऱ्या ह्या बोटीनेच आम्ही फोर्ट चर्चिलला पोहोचतो.

आम्ही फोर्ट चर्चिलला एक महिना काढला तेव्हा रांकॅ इन्टरेटला आमच्यासाठी घरं बांधली जात होती.

पुरिनिरुक्त सोडायता आम्हाता भाग पडतं ह्याचं प्रमुख कारण म्हणजे रांकॅ इन्टरेट प्रदेशात लोक भुकेनं मरत होते. त्यांना आपापल्या सहकारी संस्था निर्माण करायला मदत करणे हेच आमचे ध्येय होते, पण खरं पाहाता आम्हाता त्यात कधीच यश आले नाही. आम्हाता फोर्ट चर्चिलच्या उत्तरेकडे, कुरियुजाक नावाच्या एका जाणी, त्या शटत्र करणाऱ्या नौकेनं आम्हाता पोहोचवायचं होतं, पण हवामान खराब असल्यानं बांधकामाचं आणि इतर साहित्य त्या पूर्व नियोजित जाणी पोहोचवण्यात नौकेता अपवर्श आले.

त्यामुळे त्यांना तिकिराजवाक नावाच्या जाणी सामान उत्तरवायता सांगिततं गेलं. तिथेही नौकेता, थंडीपासून बचाव करणारं सामान सोडतं तर बाकीचं सामान उत्तरवणं शक्य झालं नाहीसरतेशेवटी, बाकीचं सामान रांकॅ इन्लेट ख्रेड्यात उत्तरवतं गेलं. एकंदरीत विचार करता, त्याकाळी ख्राणकामाचा तळ असलेल्या त्या गावात आम्ही राहिलो.

१९५९मध्ये आमचा तळ उपद्विपाच्या दुसऱ्या अंगाला, रांक इन्टरेटच्या समोर पडता होता आणि आम्हाला लोक इतिव्यानिम्युत म्हणजे ‘पलिकडच्या अंगाला राहाणारे लोक’ म्हणत असत. आम्ही लहान लहान घरांतून राहात असू आणि प्रत्येक घरात एक शेंडी असायची. एक दुकान आणि एक शाळादेख्रीत होती. पीटर मर्डॉक त्यावेळी आमचा व्यवस्थापक होता आणि त्याची बायको ल्यूसिलदेख्रीत आमच्याबरोबरच काम करायचा. स्वाति नावाचा आणख्री एक माणूसदेख्रीत आमच्याबरोबर काम करायचा. पहिल्याप्रथम तो पुरिनिर्तुकला हडसन उपसागर कंपनीत मॅनेजर म्हणून आला होता आणि नंतर त्यानं १९५२मध्ये रांक इन्टरेटला जागा घेतली. ‘उत्तर कॅनडा आणि इंडियना’च्या प्रश्नांच्या मंत्रालयात बोर्डी (रॉबर्ट) विल्यम्सन प्रादेशिक शासनाधिकारी होता. त्याला इनुकिटुट अस्थ्रवलित बोलता यायच. त्याची बायको होती जानी !

मी दुकानात काम करायचो आणि तान्या कुमुलक ख्राणकामाच्या कंपनीत काम करायचा. माझी बायको माईना आणि तान्याची बायको आलासी ह्या दोघीजणी दुकानासाठी थोडंफार शिवणकामाचं काम करायच्या.

अशा रीतीनं, हडसन उपसागर कंपनीचं विषणनकेंद्र पूर्वी ज्या गावी होतं तिथं, कुन्युजाक ह्या गावी जायला निघालो असताना आम्ही रांक इन्टरेट प्रदेशात येऊन पोहोचलो होतो. हडसन उपसागर कंपनी ज्या खेडेगावात अद्याप प्रस्थापित झाली नसेल तिथे एक सहकारी संस्था प्रस्थापित करायची जबाबदारी आमच्याबर होती. पण हवामान खराब असल्यानं आम्ही ना नौकेतील सामान उत्तरवू शकलो ना सहकारी संस्थेचा पाया घालू शकलो. (...)

१९६०मध्ये सरकारने आम्हाला पुन्हा एकदा पुरिनिर्तुकला राहायला आणलं. आम्हाला आमचा मूळ प्लॅन अमलात आणता येत नव्हता म्हणून मला तिथे परत यायचं होतं. रांक इन्टरेटला आम्हाला नवे मित्र मिळाले होते खरे पण आमचे कुटुंबीय अजूनही पुरिनिर्तुकलाच राहिले होते आणि आम्हाला त्यांच्याबरोबरच राहायचं होतं. एका नौकेनं आम्ही तिथे परत आणलं.

नवीन घरांचा ताबा दिला जात होता त्याच वेळी आम्हीही तिथे येऊन पोहोचलो. १९६०मध्ये १० लहान लहान घरं तिथं बांधली गेली. जी जी कुटुंबं ह्या घरांतून राहाणार होती त्या त्या कुटुंबांना ती घरं स्वतःच उभी करायची होती. मी माझां घर त्याच वर्षी उभारलं.

ह्या ताकडी घरांतून आम्ही राहायला लागल्यानंतर मी परत कधीही इंग्लु बांधते नाहीत कारण त्यानंतर आम्ही नेहमीच ताकडाच्या घरांतून राहात गेलो. गोऱ्या माणसांच्या बांधकामाच्या सामानाची आम्हाला सवय झाली. पण आम्हाला भाडं घायला लागायचं, नाहीतर आम्हाला घराबाहेर हाकतलं जायचं. गोऱ्या माणसांच्या ह्या परंपरा आहेत.

घर बांधून पुरं झाल्यावर मी हडसन उपसागर कंपनीसाठी, दुकानात नवीन सामान भरायचं काम करायला लागतो. त्या काळात ट्रक नसल्यान, मला सामान वरग्रारीपासून दुकानापर्यंत माझ्या खांदांवर वाहून न्यायला लागायचं. मला दर महिन्याता पणार म्हणून २२५ डॉलर आणि घर उबदार ठेवायला म्हणून ४५ गॅलनची ६ पिंपं तेल मिळायचं. त्या काळात हा पणार भलताच मोठा होता. शिवाय बाजारातल्या वस्तूच्या किंमती आजच्यापेक्षा खूपच कमी होत्या.

१९६१मध्ये 'इंडियन लोक आणि उत्तर कॅनडाच्या मंत्रालयाच्या प्रशासक पुरिनिर्तुकला आला. तो आपण कुणीतरी फार मोठा साहेब असल्यासारखा वागत होता. तो जे काही सांगत होता त्यावर इन्विट लोक विश्वास ठेवत होते. पुरिनिर्तुकच्या लोकांना असला प्रशासक कधीही भेटला नव्हता, त्यामुळे त्यांना 'त्याचं म्हणणं आपण ऐकणं भागच आहे' असं वाटत होतं. तो पुरिनिर्तुकला बराच काळ राहिला. त्यावरी आणख्री नवीन घरं बांधली गेली. ती अगोदरच्या घरांपेक्षा अधिक चांगल्या दर्जाची होती आणि त्यातल्या शेगडच्या अधिक चांगल्या होत्या. पण त्या घरांमध्ये आत पार्टीशने नव्हती. अजूनही प्रत्येक कुटुंबाले स्वतः साठी घर बांधणं भागच होतं, पण ही नवीन घरं, पिऱऱ्यिकेटेड असल्यान, ती उभारताना फारसं ठाकरोक करायला लागत नसे. ती उभारायला फारसा वेळही लागत नसे. त्या घराना 'मॅचबॉक्स घरं' म्हटलं जायचं.

त्या वर्षापासून, बहुतेक इन्विट लोकांनी हिवाळ्यात इंग्लुत आणि उन्हाळ्यात तंबूत राहायचं बंद केलं. आमची जीवनपद्धती बदलत होती. प्रत्येक वर्षी अधिकाधिक लाकडाची घरं उभारती जायची, घरं बांधण्याचं काम आजही चालूच आहे: परिणामतः पुरिनिर्तुकला आता खूप घरं आहेत. ह्याशिवाय, इतरही काही सेवा उपलब्ध आहेत. पण ह्या सगळ्या विकासातीची काही वाईट अंगंही आहेत.

उदाहरणार्थ, लोक अधिकाधिक रित्या कायदे तोडत आहेत. पूर्वी आमच्या काळी ह्या संवयी नव्हत्या. ह्या प्रक्षाल्या मोठचा भागाचा संबंध गोळ्या माणसाच्या नव्या 'वस्तू आणि सवयींशी' जोडता येऊ शकेल, कारण त्या आमच्या मुलखात बाहेरून आणल्या गेल्या आहेत.

पुरिनिर्तुक गावाची पहिली सळागार समिती

१९६१मध्ये इंडियन प्रक्षाल्या मंत्रालयाचा आदेशक गावातच राहात असताना, इन्विट लोकांना अगदीच अपरिचित अशी एक घटना घडती. 'तुम्ही आता एक सळागार समितीची निवड करायची आहे' अशी बातमी पुरिनिर्तुकच्या लोकांच्या काळावर आली. 'ह्या सळागार समितीचा सभासद म्हणून तुम्हाता पाहिजे त्या व्यक्तीला निवडू शकता' असंही आम्हाता सांगण्यात आलं होतं.

समितीचे सभासदत्व मिळावे म्हणून कुणीही प्रचार केला नाही. मतदान झाल्यावर मतगणना झाली. कोण निवडून घेणार आहे ह्याची अम्हाला काढीमात्र कल्पना नव्हती काऱण कोणत्याही प्रकारे प्रचाराच झाला नव्हता. जेव्हा 'तामुळी व्यापाकने सगळ्यात जास्त मतं मिळवती आहेत' असं जाहीर करण्यात आतं तेव्हा लोकांच्या माणणीसमोर मता मान तुकवावीच तागली.

निवडणुकीनंतर अम्ही म्हणजे समितीच्या सदस्यांनी आपल्या गावाची संचना कशी असायला हवी ह्याबद्दल निर्णय घ्यायचा होता. अशा रीतीनं, आम्ही आपलं गव अधिक स्वच्छ राखण्यासाठी काही उपायांबद्दल चर्चा केली. अश्या प्रकारच्या संघटनेची अम्हाला सवय नव्हती आणि खूपदा आमच्या चर्चात काही सातत्य नसायचं. जरी मी समितीचा अध्यक्ष असतो तरीही कुणीही माझ्या विचारांची अंमलबजावणी करत नसे. हे अगदी सुरवातीपासून घडत आलं अहे.

जेव्हापासून शिल्पकृती चांगल्या विकल्पा जात होत्या तेव्हापासून अझाची गरज पडत नव्हती. त्याशिवाय आम्हाला वृद्ध किंवा दिव्यांग लोकांसाठीचे अनुदान तसेच कौटुंबिक भत्यांसारख्या सरकारी योजनांचे फायदे मिळत होते. त्याच्यामागे बांधकाम चालू असेल तिथे काम करूनदेशीत लोक थोडेफोर पैसे कमावत होते. सरतेशेवटी प्रत्येकाता पोटापुरतं खायला मिळत असे.

त्याच सुमाराला लोकांना शाळांतून काय चालतं आहे ह्याची जाणीव व्हायला तागली होती. इन्विट लोकांच्या जीवनपद्धतीला अधिकाधिक हटवण्याचा प्रयत्न चालता होता असं म्हणता येईल. शाळांतून, केवळ 'जोन्या' लोकांच्या संस्कृतीबद्दलच शिकवलं जायचं. स्थानिक पातळीवरची शालेय पद्धत आपल्या हातात घेण हीच सगळ्यात चांगली गोष्ट ठरेल हे इन्विट लोकांच्या लक्षात आले. त्यांनी जस्तजशी अधिकाधिक माहिती गेळा केली तसतसे शिक्षणक्षेत्रातील त्यांच्या उद्दिष्टांबद्दल ते अधिकाधिक सक्रिय बनत गेले. पण मध्यवर्ती आणि प्रादेशिक सरकारांची त्याबाबतीत प्रतिक्रिया नकारात्मक होती.

पण त्यांने काही फरक पडत नाही, काऱण पुरिनितुकचे रहिवासी त्यांच्या मुलांचे शिक्षण आपल्या हातात घेण्याचा प्रयत्न करत राहणार आहेत. हातात घेतलेल्या गोष्टीबद्दल पुरिनितुकचे इन्विट लोक दृढनिश्चय असतात. त्यांचं एखाद्या गोष्टीबद्दल जर मत पक्क झालं तर ते सहजासहजी ती गोष्ट सोडून देत नाहीत. ते स्वभावतःच तसे आहेत. आपल्या संस्कृतीसंबंधीची प्रत्येक गोष्ट ते आपल्या हातात घेऊ इच्छितात. इतरांनी आखलेल्या योजना ते अंमलात अणू शक्त नाहीत काऱण त्यांच्यात ते सुधारणा करू शक्त नाहीत, खास करून जेव्हा त्या योजनांचे निर्माते दुसऱ्या संस्कृतीतून आलेले असतात.

पुरिनितुकचे इन्विट १९६२पासून शालेय पद्धती आपल्या हातात घेण्याच्या गरजेबद्दल बोलत आहेत. त्यावर्षी शिक्षण हा ज्वलंत विषय होता.

१९६३ मध्ये इन्विट सहकारी चळवळ आमच्या गावात एक दुकान सुरु करू शकली. केबेकच्या सरकारने ते बांधायला मदत केली. सुरवातीता हे सहकारी दुकान दास्तगोळ्यासारख्या केवळ मूलभूत वस्तूच विक्रीत असे. त्याचा पहिला व्यवस्थापक एक गोरा माणूस होता. दुकान कसं चालवायचं हे त्यानं इन्विट लोकांना शिकवलं.

दुकान निर्माण क्यायच्या अणोदर तिथे केवळ एक दगडांची इमारत होती. तिथे शिल्पकृती खरेदी केल्या जायच्या अरणी दिक्षिणोडे पाठवण्यासाठी त्यांची पारंपरी केली जात.

सुरवातीपासूनच ते सहकारी दुकान चांगलं चालतं आहे. त्याची प्रगती काही प्रमाणात थीमी असली तरी ती भक्तम होती. दिवाळ्यासारखे प्रक्ष त्यात नव्हते. इन्विट शिल्पं छान विकली जायची हाची सहकारी संघटनेला खूप मदत झाली.

जर आम्ही ते सहकारी दुकान सुरु केलं नसतं तर आम्हा इन्विट लोकांना, आजही कठीण प्रसंगांना तोंड घायला लागलं असतं. सहकारी दुकानांनीच आम्हाता प्रगती करायला खूप मदत केली. जेव्हा आमच्याकडे रोख रक्कम नसायची, तेव्हा सहकारी दुकान आम्हाता उथार घायचं: हाची खूपशा कुटुंबांना खूप मदत क्यायची. त्यामुळे जेव्हा जेव्हा मी काही उथारीवर खरेदी करायचो, तेव्हा तेव्हा मी त्यानंतर माझ्या उथारीची रक्कम जमेल तितक्या लवकर परत करायचो. असं करण्यानंच सहकारी दुकानाता खूप मदत क्यायची हे मला माहीत आहे.

हडसन उपसागर कंपनीने ५वर्षे इन्विट लोकांना उथारीवर सामान घायला नकार दिला होता. मी जर व्यवस्थापकाता 'खाण्यापिण्याच्या वस्तू उथारीवर देणार का?' असं विचारलं, तर त्याचं उत्तर नकारात्मक असायचं. उथारीवर केवळ खाण्यापिण्याता उपयोगी नसलेल्या जिनसाच मिळायच्या.

त्या वर्षीच्या शरदऋतूत खूप कोल्हे उपलब्ध होते पण हिवाळा येताच ते दिसेनासे क्यायचे. कोल्हाच्या प्रत्येक कालडीला २५ डॉलर किंमत मिळायची, त्यामुळे इन्विट लोकांकडे खाण्याच्या प्यायच्या वस्तू घायला भरपूर पैसे असायचे.

सरकारी सेवा आणि शिक्षण सोडलं तर त्यावर्षी बन्याच नवीन घटना घडल्या. गावाची सल्लागार समिती सर्व रहिवाश्यांना मिळणाऱ्या सेवांमध्ये सुधार घडवून आणण्यासाठी झाटून काम करत होती.

त्या काळात, वेगवेगळ्या इन्विट खेड्यांतून एकमेकांशी फाससा संपर्क नसायचा. पूर्वी जसे लोक एका खेड्यातून दुसऱ्या खेड्यात जायचे तसे त्याकाळी जायचे नाहीत. म्हणून इतर वसाहतींमध्ये काय घडतंय ते आम्हाता व्यवस्थित माहीत नसायचं. आम्हाता

त्याच्याबद्दल काहीच वाटत नव्हतं असं म्हटलं जेतं असतं. आमच्या गावात काम करणाऱ्या गोन्या लोकांबद्दलही आम्हाता तितकाच रस वाटायचा.

गोन्या लोकांना हवं ते सणळं सहजासहजी मिळत असतं असं त्यावेळी आम्हाता वाटायचं. पण ते काही खर नाही हे आम्हाता नंतर कळतं. आम्ही दक्षिणेकडे राहायता सुरवात केल्यानंतर आम्हाता हळू हळू समजलं की काही गोरेदेखील खूप गरीब असतात. त्याच्या मुलखांत त्यांचं स्वतःचं असं जीवनमाज उसतं जसं आमचं आमच्या मुलखात असतं. काही काही गोरे तर आमच्यापेक्षादेखील गरीब असतात कारण त्यांना शिकार करायला येत नाही. त्याच्या मुलखात खूप सांया इमारती असतात, पण प्रत्येक गोष्टीसाठी त्यांना पैसा मोजावा लागतो. त्यांचा मुलख आमच्या मुलखापेक्षा खूप वेगळा असतो.

श्री. रने लवेक यांच्याबरोबरची पहिली भेट

१९६४ मध्ये उत्तर क्वेकमधीत इन्विट नेत्यांची पहिली बैठक कूज्याक(फोर्ट शिमो)ता झाली. प्रत्येक वसाहतीचे दोन दोन प्रतिनिधी त्या बैठकीता उपस्थित होते. पुरिनिर्तुकच्या समितीचा अध्यक्ष असल्याने, सिस्युनी अनर्हित्साकबरोबर मी त्या बैठकीला उपस्थित होते.

क्वेक सरकारने ती बैठक आयोजित केली होती. त्या वेळचे उदारमतवादी सरकारचे मंत्री रने लवेक ह्यांनी अतिशय दिलासा देणाऱ्या गोष्टी त्या बैठकीत सांगितल्या. ‘आपण सारेजण एकाच प्रदेशात राहात असल्याने त्यांचं सरकार क्वेकच्या इन्विट लोकांना मदत करू इच्छित होते’ असं त्यांनी सांगितले.

‘इन्विट लोकांनी त्यांची संस्कृति आणि भाषा गमावता कामा नये. त्यांना त्यांच्या भाषेत काम करता यायला पाहिजे आणि स्वास्थ्य आणि शिक्षण ह्या सारख्या उत्त्यंत प्रगत क्षेत्रातही त्यांना नोकच्या मिळाल्या पाहिजेत. इन्विट लोकांचा त्यांच्या भवितव्यावर पूर्ण हक्क असला पाहिजे. इन्विट वसाहतीत काम करणाऱ्या गोन्या लोकांनी इनुकिटटुट शेतरी पाहिजे कारण ते तिथे इन्विट लोकांच्या सेवेसाठी अहेत. ह्या सणाळ्या गोष्टी क्वेक सरकारच्या मदतीने घडवता येतील. ’ असेही लवेक यांनी सांगितले.

लवेक यांनी एक नकाशा दारखवता आणि त्यातील रंग कसे बदलते पाहिजेत हेही सपष्ट केले. क्वेकच्या इन्विट लोकांच्या राजकीय स्वायत्तेबद्दल क्वेकचं सरकार आणि इन्विट यांच्यात जर मतैक्य झालं तरच हे शक्य होतं. ते म्हणाले की ‘ क्वेकचं सरकार आणि क्वेकचे आदिवासी ह्यांनी एकमेकांत सलोखा निर्माण केला पाहिजे ’.

लवेक ह्यांनी जे काही सांगितलं ते जसे ताबडतोब अंमलात येणारं नसलं तरीही त्यावर मी खरोखरच विश्वास ठेवता. त्यांची नजर खूप दूरच्या भविष्यावर होती हे मता

माहित होते. ते जे म्हणत होते त्यामुळेच ते माझे सहकारी, माझे मित्र, बनते आणि माझे त्यांच्यावर खूप प्रेम आहे. सरकारच्या इतर कोणत्याही दुसऱ्या प्रतिनिधींच्या विचारांपेक्षा त्यांचे विचार माझ्यासाठी एक प्रेरणेचा ख्रोत बनते, कारण स्वतःच्या जनतेला मदत करता करताच ते आदिवासी लोकांनाही मदत करायला तयार होते.

त्या बैठकीला उपस्थित इतर इन्विट प्रतिनिधी लवेक हांच्याबरोबर अजिबात सहमत नव्हते. लवेक जे काही सांगत होते त्यावर त्यांचा अजिबात विश्वास नव्हता. त्या काळात, बहुतेक इन्विट लोकांना मध्यवर्ती सरकारच्या प्रतिनिधींची सवय होती आणि म्हणून ते क्षेबेकच्या प्रश्नावर हा मार्ज धारायला नकार देत होते.

आपल्याला लवकरच सरकारांबरोबर चर्चा करणं भाग पडणार आहे हे लवेक यांचं भाकीत अचूकच आहे हे आता इन्विट लोकांना समजतं. राज्यघटनेसंबंधींच्या चर्चासाठी बोलायलेल्या वाटाधारींनादेखील आम्ही उपस्थित राहिलो आहोत.

प्रादेशिक सरकार आणि आदिवासी लोक हांनी राजकीय स्वायत्ततेकडे कधीही एकाच नजरेने पाहित नाही. इन्विट लोकांनी आपापल्या परीने वेगवेगळ्या सरकारांना आपल्या राजकीय स्वायत्ततेचा हक्क पटवून देण्याचा प्रयत्न केला आहे. आपले हक्क कॅनडाच्या राज्यघटनेत कधीही समाविष्ट केले जाणार नाहीत असं त्यांना बन्याच वेळा घाटत आले आहे.

स्वतःच्या भवितव्याबद्दल आपण काय केलं पाहिजे हे त्या काळात फारच थोड्या इन्विट लोकांच्या लक्षात यायला लागले होते. आपल्या भवितव्याचे रक्षण करण्यासाठी इतर संस्कृतीतील लोकांनी आमच्यापेक्षा खूपच प्रगती केली होती. संघटित हायला आम्हाता खूपच वेळ लागला. (...) पूर्वी उझ कसं सापडणार हा प्रश्न सोडता तर आम्ही कोणत्याही इतर प्रश्नाबद्दल फारशी काळजी करत नसू. बदलांशी आम्हाता ही जुळवून घ्यावं लागलं आहे.

आमच्या मुलुख्रात गोरे लोक अधिकाधिक संख्येने येत होते. प्रथम आलेले लोक साधारणपणे इंग्रजीच बोलायचे आणि आमची भाषा शिकायचा मुळीच प्रयत्न करत नसत. इतकं की त्यांच्याबरोबर संवाद साधण्यासाठी आम्हाता दुभाष्यांची मदत घ्यावी लागायची. आज परिस्थिती थोडीशी सुधारली आहे कारण काही इन्विट लोक गोन्यांची भाषा बोलतात.

त्या वर्षी घडलेली सर्वांत महत्वाची घटना म्हणजे क्षेबेकच्या सरकारबरोबरचा संवाद आणि क्षेबेकच्या इन्विट लोकांना नुनाविकच्या इन्विट लोकांच्या इतर जमातींचा पुन्हा एकदा परिचय हायला लागला ही होय.

१९६५साल मध्ये खूपच घडामोडी घडल्या. पुरिनिर्तुकच्चा इन्विट जमातीच्या सहागार समितीचा मी अजूनही अद्यक्ष होतेच आणि सेवा अधिक चांगल्या क्वाव्यात हासाठी आम्ही नियम बनवत होतो. नवनव्या घडामोडींबरोबर पावताला पाऊत लावून राहाण्यासाठी, गावातील जीवनपद्धतीचे नीट पुनर्नियोजन करण्यासाठी आम्ही मार्ग शोधतच होतो. आसपासच्या तळांवर राहाणारे लोक जेव्हा पुरिनिर्तुकता राहायला आले तेहा त्या गावाची लोकसंख्या असानक प्रचंड प्रमाणात वाढली. त्याच वेळी, सरकारही काही नवीन सेवांची सुरवात करत होते. सरकारने एक शाळा आणि एक दवाखाना उभारले. हडसन उपसागर कंपनीच्या दुकानाच्या तुलनेने आमच्या सहकारी भांडारात सामान जरी कमी प्रमाणात येत असत तरी त्यात खूपच विविधता असायची. आम्हाला, विशेषत: आमच्यापैकी शंक्रजिन्याच्या शिल्पकृती करण्यात तरबेज असतेल्यांना खूपश्या वस्तू खरेदी करायला मिळायच्या. लोक मोठार लावतेल्या नौका आणि नजरेत भरतील अश्या इतर वस्तू खरेदी करायचे.

त्या काळातील सर्वोत्कृष्ट शिल्पकार आता कालाअड जेते असते तरी काहीजण अजून जिवंत आहेत(ज्या वेळी तामुसीआपले आत्मचिन्त्र लिहित होते त्यावेळी!) सहकारी चळवळीत ज्यांनी प्रमुख भूमिका बजावली त्यांपैकी काहीजण आता कालाच्या पडव्याअड जेते आहेत, पण त्यांचे वंशज दगडाच्या मूर्ती घडवण चालूच ठेवत आहेत आणि व्यवस्थित जीवन जगण्यासाठी त्यांना समाजाच्या मदतीची गरज भासत नाही.

त्या काळी माणसं पूर्वीइतकी शिकार करत नसत काऱण मूर्ती घडवण्यात त्यांचा खूप वेळ जात असे. अधूनमधून जेव्हा मांसाचा तुटवडा भासायला लागायचा तेहा ते शिकारीता निघत. खास करून जेव्हा कातडचांच्या किंमती खूपच चांगल्या असायच्या तेहा ते फासे लावून कोल्हाची शिकारही करत! जेव्हा ह्या किंमती घसरत, तेहा ते शिकारी कधीही परत शिल्पकलेकडे येऊ शकत. ते खाण्यापिण्याच्या जिनसा, कपडे, स्नोमोबाईल्सारच्यी बर्फावरून चालवायची वाहनं आणि पेट्रोल गोऱ्या माणसाकडून खरेदी करायचे. मोठोलेज चालवायला पेट्रोलच्यी गरज असे. जसं घसरणाडचांना जर कुत्र्यांना जुंपायचं असेल तर कुत्र्यांना खायला घातायला लागते तसं. खूपशा पर्यटनमाध्यमांसाठी पेट्रोल अत्यंत महत्त्वाचं आहे. १५ फेब्रुवारी १९६५ता पेट्रोलच्या टाक्यांचा संकुल निर्माण करण्यात आला जेव्हा मीच पुरिनिर्तुकचा अद्यक्ष होतो.

१९६६मध्ये इये पुरिनिर्तुकता एक महत्त्वाची सभा आयोजित करण्यात आली. तिच्यात उपस्थित राहाण्यासाठी ईशान्येकडच्या प्रांतांप्रमाणेच उत्तरेकडून तसेच क्वेबेकच्या दक्षिणेकडूनही लोक आले होते. त्याच बैठकीत क्वेबेकच्या उत्तरेकडील सहकारी संस्थांची संघटना (फेडरेशन) प्रस्थापित करण्याचा निर्णय घेण्यात आला.

सहकारी संघटनांच्या भवितव्यासाठी ती बैठक एक महत्वाचा टप्पा ठरली. इन्विट शिल्पकृती आता दक्षिणेकडे फेडरेशनसाठी काम करणाऱ्या माणसांकडून विकल्या जातात. फेडरेशनचा संचालक, पीटर मर्डॉक, तिचा अंगदी सुरवातीपासून नव्या सभासद आहे.

जरी तिला मध्यंतरीच्या काळात काही कठीण प्रसंगांना तोंड घावं लागलं असलं तरीही फेडरेशन अजूनही चांगली चालती आहे. आपले काम चालू ठेवण्यासाठी जरी तिला केबेक सरकारकडून काही रक्कम उसनी घ्यावी लागती असली तरीही १९६६ पासून ती अद्यापही कार्यशील राहिली आहे.

त्याच वर्षी, केबेक सरकारने केबेकच्या उत्तरेकडच्या भागात आपली उपस्थिती प्रस्थापित केली. सुरवातीसुरवातीला, इन्विट लोकांना केबेक सरकारबद्दल काहीच भरंवसा वाटत नव्हता. त्यांना मध्यवर्ती सरकारबरोबरच काम करायची सवय होती. माझ्याबद्दल विचारात तर मी नेहमीच राज्यसरकारवर विश्वास ठेवला आहे कारण आपण दोघेही एकाच भूप्रदेशावर राहात आहोत. १९६४ मध्ये रने तवेक यांना भेटल्यापासून केबेकच्या प्रतिनिधींबरोबर माझे मैत्रीचे संबंध राहिले आहेत. त्यांचा संदेश मी खूपच चांगल्या प्रकारे समजलो आहे. माझा आणि त्यांचा (फ्रेंच बोलणाऱ्या त्या कॅथलिक लोकांचा) धर्म एकच नाही. पण आपले आयुष्य घालवायचे प्रत्येकाचे कारण वेगवेगळे असते हे उमजल्यामुळे, मी दुसऱ्याच्या धर्माबद्दल नेहमीच आदराने वागलो आहे.

त्या काळात मी फारसा शिकार करायचो नाही कारण जमातीच्या समितीच्या कामावर माझां सारं लक्ष केंद्रित झालं होतं. एक स्वच्छ आणि सशक्त संघटना निर्माण करण्याची आमची इच्छा होती. माझे दोघेही मुलगे शिकार कसू शक्त असल्याने, ते आम्हाला थोडेफार अझ आणून देत असत. माझा जावईदेखील तसंच करायचा. त्यामुळे आमच्याकडे अझाचा तुटवडा नव्हता, पण उपजीविकेसाठी भरपूर काम करावं लागायचं.

१९६६ साली आम्ही, म्हणजे इन्विट लोकांनी गोऱ्या लोकांच्या संवयी - म्हणजे त्यांच्यासारखं जेवण्याचारण, त्यांचे कपडे आणि इतर गोष्टी - आत्मसात करायला सुरवात केली असं वाटत. तरीही आम्ही आमच्या पारंपारिक पद्धती पाळणं आणि आमची भाषा बोलणंही चालूच ठेवलं आहे. आम्ही वारंवार दक्षिणेकडे जात नसू, त्यामुळे आमच्या गावांनुन दास नव्हती आणि आम्हाला कशाचीही काळजी करावी लागत नव्हती. आम्ही त्या काळी संपूर्णपणे स्वायत्त होतो.

१९६७ मध्ये कोल्हे इतके उपलब्ध होते की कितीतरी लोक, अंगदी मी सुद्धा, कोल्हे पकडून त्यांची कातडी विकण्यासाठी म्हणून निघालो. पुरेशी कुत्री नसल्यानं ज्यांना घसरणाडी वापरता येत नव्हती ते घरीच राहिले आणि शिल्पकृती बनवत राहिले.

आम्ही सारा हिवाळाभर सापले लावले. चांगली कातडी १० डॉलरपेक्षा थोड्या अधिक किंमतीला विकली जात होती हे तर भलतंच छान होतं! त्यांनुन जर आम्ही खूप

कोल्हे पकडले असते तर! आकृत्क प्रदेशातील कोल्हा तर खूपच पैसे मिळवून घायचा. अधूनमधून अचानक एखादा शिकारी निळा कोल्हाही पकडायचा. ते बन्यापैकी दुर्लभ होते. चालतसर कोल्हा सगळ्यात कमी किंमतीला विकला जायचा.

चांगल्या शिल्पकृती चांगली किंमत आणायच्या. काही काही शिल्पकार खूप पैसे कमवायचे. शिल्पकृतीची विक्री कसून काही जणांना, विशेषत: चांगल्या शिल्पकासांना आणि सहकारी संघटनांना, खूप फायदा झाला.

शिल्पकृती बनवणं आणि त्या विकणं हे जर अस्तित्वात नसतं, तर इन्विट लोक अजूनही दखिदीच राहिते असते. जमिनीच्या वरवरच्या थरावरच शंखजिन्याचा दगड मिळवणं आता अधिक कठिण झालं आहे, पण जमिनीस्वाती तो अजूनही भरपूर प्रमाणात उपलब्ध आहे.

१९६७मध्ये मी कामात खूपच गर्क होतो. माझ्या बायको- मुलांचं पोट भरण्याची माझ्यावर जबाबदारी होती म्हणून मी एकसारखा काही ना काही तरी काम असायचे. माझी काही मुलं फारच तहान होती. त्यामुळे माझी सतत धावपळ चालत असायची, खास कसून जेव्हा शिकार करायला पुरेशी जनावरं नसायची तेव्हा! पोट भरण्यासाठी आम्ही नेहमीच प्राण्यांवर अवलंबून असायचे.

पुविन्हितुक पसरतच चालतं होत. इन्विट लोकांसाठी अधिकाधिक घरं बांधती जात होती. आपल्याता बेघर केलं जाऊ नये म्हणून आम्ही भाडं भरत असू. जेच्या लोकांसाठीदेखील घरं बांधती जात होती.

आमचे सहकारी विक्रीकेंद्र खूपच छान चालतं होतं आणि विक्री करायच्या अधिकाधिक जिनसा त्याच्यात येत होत्या. विक्रीकेंद्र चालवायला इन्विट लोक शिकते होते. व्यवस्थित चालाण्यासाठी सहकारी संघटना गिर्हार्फकांवर उवलंबून असते. जोपर्यंत लोक सहकारी केंद्रातून वस्तू खरेदी करत असतात तोपर्यंत सहकारी संघटना नीट चालते. जर प्रत्येकाने हातभार लावला, तर सहकारी संघटना आणखीनच चांगली चालू शकेल. सहकारी संघटना हा काय प्रकार अहे हे समजावता आमच्यापैकी काही थेडचा लोकांना जरी फारसा वेळ ताणता नाही, तरीदेखील ही कल्पना समजून घ्यायला खूपश्या लोकांना खूप वेळ ताणता. काही लोक म्हणायचे की हडसन बे कंपनीच्या दुकानातल्यापेक्षा सहकारी संघटनेच्या दुकानात मिळणाऱ्या खाण्यापिण्याच्या जोष्टी आणि इतर जिनसा खालच्या दर्जाच्या होत्या, तर सहकारी दुकानातील खाण्याच्या वस्तूना वेगळीच चव होती असा इतर काही लोक दावा करायचे. त्यांना उपसागर कंपनीच्या दुकानातील खायपेयांची सवय होती. म्हणून सहकारी संघटनेची सुरवात करणं काही सोपा प्रकार नव्हता.

१९६८ साल १९६७ पेक्षा काही फारसं वेगळं नव्हतं. फरक होता तो हाच की फारसे कोल्हे उपत्थित नव्हते आणि खूपच मोठच्या संख्येने लोक शिल्पकृती करून उपजीविका चालवत होते.

आपल्या मुलांचं शाळेत काय चाललंय हे इन्विट लोकांना अधिकाधिक चांगलं समजायला लागलं होतं. तिथे जे काही शिकवतं जात होतं ते आता त्यांना उघड दिसायला लागलं होतं. मध्यवर्ती सरकारच्या शाळातून केवळ इंग्रजीतूनच शिक्षण दिलं जायच. आम्हाला त्याची फारस चिंता होती. आमच्या मुलांना योग्य प्रकारचं शिक्षण मिळत आहे ह्याची खात्री करून घेण्यासाठी मार्ग शेधून काढण्याची वेळ आली होती आणि इन्क्रिटटुट भाषेतून शिक्षण देणं हा त्याचाच एक भाग होता.

म्हणून आम्ही मध्यवर्ती सरकारच्या शाळांना आव्हान घायला सुरवात केली. 'नव्यो-केबेकच्या सामान्य निदेशनातल्या' मार्फत, केबेकचे सरकार इन्विट लोकांना शैक्षणिक सेवा घायला तयार होते. कित्येक पालक मध्यवर्ती सरकारच्या व्यवस्थेच्या बाजूने होते, पण शैक्षणिक प्रणाली बदलली पाहिजे असं त्यांना वाटत होतं, पण ते अमलात कसं आणायचं हाबदल त्यांना काही स्वच्छ कल्पना नव्हती. मी मध्यवर्ती सरकारच्या शैक्षणिक व्यवस्थेच्या बाजूनेच होतो पण माझी मुलं इन्विट असल्यानं त्यांनी इन्क्रिटकुटही शिकावं असं मला वाटत होतं. माझ्या मुलांकी दुसरी भाषा शिकावी पण त्याच वेळेला त्यांनी अपली संस्कृति आणि भाषा जमावू नव्ये असं मला वाटत होतं. नैसर्गिक परिस्थितीत राहायला आणि तज धरायला त्यांनी शिकावं असंही मला वाटायच. (...) जमिनीवर आणि समुद्रात कोणत्या धोक्यांना तोंड घावं लागत असतं हे शिकणं त्यांना भाग होतं. भविष्याता तोंड घायला त्यांनी शिकायचं होतं. कुणाही पालकांना ह्या चिंता असतंच. अगदी अजाही, आमच्या मुलांचं शिक्षण हा एक प्रमुख विषय आहे. प्रत्येक पिढीला तो वारसाहक्काने मिळत असतो. कोणीही पालक आपल्या मुलांसाठी चांगल्या भविष्यकाळाचीच अपेक्षा करतात.

म्हणून आमच्या मुलांच्या शिक्षणामुळे आम्ही मध्यवर्ती व्यवस्थेला आव्हान घायला लागतो. (...)

अगदी १९६८ मध्ये, जेव्हा मध्यवर्ती सरकारने पहिली शाळा उभारली तेव्हा इन्विट पालकांनी पहिल्यांदा शाळाप्रमुखांची भेट घेतली. त्यांच्या प्रयत्नांना आम्ही कोणत्या प्रकारे हातभार लावू शकू हे आम्हाला माहित नव्हतं. ते म्हणतील ते स्वीकारणांच आम्हाला भाग होतं. आम्ही त्यांना एकही प्रक्ष विचारला नाही. वेगवेगळ्या प्रकारचे प्रक्ष आम्ही त्यांच्यासमोर ठेवायला पाहिजे होते. नंतर आम्ही शिक्षणाबद्दल आमच्या स्वतःच्या कल्पना विकसित केल्या. पण त्याकाळात, आमची मुलं त्यांना केवळ अपरिचित असणाऱ्या मुलांवातच काहीतरी शिकत होती. त्यापैकी काही जागा तर अगदी समुदापलिकडच्यादेखील होत्या.

शिक्षण पद्धती हा १९६८ मध्ये एक ज्वलंत विषय होता. त्याकाळात ‘ही घ्या आमची मुलं! आमच्या जीवनपद्धतीत काही फारसं चांगलं नसल्यानं आम्ही आमची मुलं तुमच्या हाती सोपवतो आहेत’ असं म्हणून आम्ही आमची मुलं जणू काही गोन्या लोकांना सोपवत होतो असंच कुणीही म्हटलं असत. नंतरच्या काळात, आमच्या मुलांना आमची भाषा जशी शिकवायला पाहिजे, त्याचबरोबर वेगवेगळ्या प्रकारे कास कसं करावं, चांगुलपणानं कसं वागावं, गरजवंताना म्हणाजे विधवा, अनाथ आणि संकटात पडलेल्यांना मदत करावी, हे शिकवायला पाहिजे होतं हे आम्हाला कळत.

नूनाविकला इन्विट लोकांचे आधुनिक घर. घरासमोर मोटोनेजे
आणि त्याची साधने दिसत अहेत. त्यांचा वापर बर्फीत शिकारीला आणि वाहतुकीला
केला जातो. घराच्या बाजूला केसाळ काठडी वाळत टाकती अहेत. फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

नूनाविकला समुद्रकिनाऱ्यावर सुगंधी बैलांचा एक थवा कॅमेरावर नजर रोखून पाहात अहे.
फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

चद्धथा भाग

आमच्या संघर्षाची सुरवात

१९६९ साली उत्तरेकडच्या वसाहतींमध्ये, विशेषत: पुणिर्नितुकला महत्त्वाच्या घटना घडल्या.

त्या वर्षी इन्विट लोकांना आपल्या मुलांना मध्यवर्ती सरकारी शाळेत पाठवायचं की 'नूयो क्रेबेकच्या सार्वत्रिक निदेशालया'च्या (डी.जी.एन.क्यू.च्या) शाळेत पाठवायचं हाबदल निर्णय घ्यायची संधी मिळाली. हा निर्णय परत बदलता येणार नसल्यानं, आम्ही त्यावर लोकांना 'तुमचं मत काय आहे' असं विचारलं. फक्त ९ लोकांनीच मध्यवर्ती सरकारी शाळेच्या बाजूने मत दिलं तर ८९ लोकांनी डी.जी.एन.क्यू.च्या बाजूने मत दिले. अशा रीतीने पुढच्या वर्षापासून मध्यवर्ती सरकारी शाळांची उचतबांगडी झाली.

सभासदांची मत विचासलच इन्विट संस्कृती शिकवण्याचे तास वाढवण्यात आले आणि त्याच वेळेला इंग्रजी,फ्रेंच आणि इन्डिक्टकृट शिकवायताही सुरवात झाली. जरी इन्विट लोकांना थोडाफार दिलासा मिळाला असला तरीही त्याचं ह्या नव्या सुधारणांनी पूर्णपणे समाधान झालं नव्हतं. आपली शिक्षणपद्धती आपल्या हातात घ्यायचा त्यांचा इरादा होता आणि शिक्षण मंत्रालयाने ही कल्पना पूर्णपणे स्वीकारली नव्हती, ना तित्ता पूर्णपणे विरोध केला होता. आपलं ध्येय प्राप्त केल्याशिवाय, म्हणजे स्वतःच्या शिक्षणव्यवस्थेचे संचालन आणणच हातात आल्याशिवाय इन्विट लोक थांबणार नव्हते. शाळेत जाणारी मुलं असलेले आमच्यासारखे पालक हेच शालेयपद्धती आमच्या ताब्यात असली पाहिजे अशी मागणी करण्यासाठी शाळांच्या समितींवर दबाव पाडायला कारण आहेत.

इतर संघर्ष

त्याच वर्षी, पुणिर्नितुकच्या रहिवाशांनी स्वायत्त सरकारची कल्पना मांडली. त्या कल्पनेनुसार आम्हाला स्वतःचे कायदे बनवता येणार होते आणि त्या व्यवस्थेखाली प्रत्येक व्यक्ति राजकीय प्रश्नांवर आपापलं मत मांडू शकणार होते. 'सर्व जगाकडून मान्यता मिळू शकेल असं आमचं स्वतःचं सरकार बनवण्यासाठी आम्ही काय करायला पाहिजे?' ह्याच एका प्रश्नावर सगळच्या वसाहतींतील प्रमुख लोक चर्चा करत होते. राष्ट्रीय असेंब्लीसमोर एक प्रस्ताव टेवण्यासाठी ते क्रेबेकला जाऊन आले. मी त्यांच्याबरोबर जेतो नव्हते. 'आमची धयेये आणि कल्पना स्पष्टपणे मांडल्या जातील असा एक सर्वकष दस्तावेज तयार करायला आणि स्वायत्ता मिळवायला आम्ही तुम्हाला मदत करू' असं

प्रादेशिक सरकारच्या सभासदांनी आम्हाता कळवत. अश्या रीतीने प्रोत्साहन मिळाल्याने, कल्पना आणि शिफारसींचं आमच्या गावात पेव फुटले.

तथापि उत्तर केबेकच्या वसाहतींच्या प्रतिनिधिंजा एकत्र येऊन राजकीय स्वायत्तेबद्दल चर्चा करायला जमेस्टोवर एक आणखी वर्ष गेले. आमच्या वसाहतीतच अन्नपैचारिक चर्चा आम्ही चालूच ठेवल्या होत्या पण इतर वसाहतींपैकी प्रत्येकीला भेट देऊन त्या लोकांबरोबर चर्चा करायला आवश्यक ती फुरसत आम्हाता मिळत नव्हती. तरीही आम्ही उत्साहाने भारावती होतो आणि ही कल्पना सोडून घायला त्यार नव्हतो.

जरी आम्हाता भुकेचे चटके लागत नसले तरीही दैनंदिन संघर्षही तितकेच महत्त्वाचेच होते. आपल्या पूर्वजांच्या जमिनीवर राहणाऱ्या आणि ह्या प्रदेशाव्यातिरिक्त दुसरा कोणताही प्रदेश माहिती नसलेल्या इन्विट लोकांचं भवितव्य आणि भरभराट करण्याची जबाबदारी सर्वस्वी असता आमच्यावर होती. ही जगीन आमची आहे, आमचे पारंपारिक जीवनस्थान आहे अशी आमची भूमिका होती तर मध्यवर्ती सरकार त्या कल्पनेता विरोध करत होते. तेथील केवळ बर्फच आमच्या मालकीचं आहे असा दावा करण्यापर्यंत त्यांची मजल गेली. माझा त्यावेळी त्यावर विश्वास नव्हता, आजही नाही आणि कधीही असणार नाही. मध्यवर्ती सरकारने आम्हाता, ह्या मुलुख्यातील आदिवासी लोकांना पार खरची केते.

ह्या अशा वातावरणात प्रादेशिक सरकारने त्यांचे प्रतिनिधी म्हणून कामीय लोरं ह्यांना पाठवलं. त्यांनी आमच्या गावात एक बैठक बोलावती आणि त्यात ‘आम्ही फेंच आणि इंग्रजी लोक कॅनडात केवळ जेली तीनशे वर्षच आलो आहोत. घटनेच्या मार्जदरशक तत्वांची रचना करताना इन्विट आणि इंडियन लोकांची मदत घ्यायला पाहिजे होती. नाही म्हटले तरी तेच ह्या देशाचे पहिले नागरिक आहेत. जीवनसंघर्षत आम्ही इतके व्यस्त होतो की उरादिवासी लोकांच्या संघटनांना उरावाहन करायलाच आम्ही विसरतो’ अशी त्यांनी घोषणा केली.

अश्या रीतीने पहिल्यांदा उठवल्यापासून अगदी आजपर्यंत, राजकीय स्वायत्ततचा प्रक्ष केवळ उत्तर केबेकमध्येच नव्हे तर वायव्येच्या प्रदेशातही ज्वलंतपणे जाणा आहे.

१९७०

हे वर्ष माझ्यासाठी अत्यंत दुःखदायक ठरले. माझा धक्कटा भाऊ तैवित्यापिक त्या वर्षी मरण पावला. त्याचा मृत्यु अनपेक्षित होता म्हणून तो धक्कादायक ठरला. तो नगरपालिकेचा अध्यक्ष होता आणि तो २६ नोवेंबरला मरण पावला. माझी आई अद्याप हयात आहे.

स्वतःच्चा कष्टच्चा कमाईवर जगण्याचा प्रयत्न करणारी आम्ही साधी माणसं होतो: आमच्यापैकी बहुतेकजण फासे लावून कोल्हे पकडायचे आणि शंखरजिन्याच्या शिल्पकृती बनवायचे. मी स्थानिक सहकारी संघाच्या दुकानात काम करायचे, त्यामुळे मला शिकार करायला फुरसत नव्हती, पण माझी दोन्हीही मुलं आता स्वतःच्चा पायावर उभी राहिली होती. सहकारी संघटनेच्या दुकानात सामानाची खरेदी करायची जबाबदारी माझ्यावर सोपवण्यात आली होती. तसं पाहिलं तर दुकान अजूनही लहानच होतं, पण आमच्या दृष्टीनं ते आमच्या जीवनाचं साधन होतं कारण आम्ही तिथे आमच्या शिल्पकृती, कोल्हापुरांच्या कातडी, इन्विट कलाकृती किंवा कुटीरेयोगात निर्माण केलेल्या वस्तु विकू शकायचे. सहकारी संघटना पूर्णवेळ किंवा अर्धवेळ ख्री-पुरुष कारागिरांची नियुक्ती करायची आणि अशा रीतीने आम्हा इन्विट लोकांना तो संघटना अतिशय उपयुक्त ठरत होती.

त्याच सुमाराता एक प्रादेशिक नियम पास करण्यात आला की गवात आढळलेला पट्टा नसलेला कोणताही कुत्रा ठार मारण्यात येईल. कुत्र्यांशिवाय चालणाऱ्या घसरणाडच्या (मोटोनेज) अजूनही दैर्घ्यदिन जीवनात वापरात आल्या नव्हत्या. सहकारी संघाच्या किंवा सामान्य दुकानातून वाजवी किंमतीता त्या खरेदी करता येत असत. हिवाळ्यातील हे हिंडण्याफिरण्याचे साधन १९७०च्या थेंडंसंच अगोदर आम जनतेला उपलब्ध झालं होतं. त्याचा परिणाम म्हणून कुत्र्यांची संख्या कमी झाली. हा नवा नियम अमतात आल्यापासून, जरी काही इन्विट लोकांनी नियमानुसार काटेकोरपणे वागून एक-दोन तरी कुत्रे वाचवण्यात यश मिळवतं असलं तरी प्रत्येकाने निदान एकत्री कुत्रा जमावताच.

हे नवीन वाहन खरेदी करण काहीजणांनाच शक्य होतं, पण खूप जणांना, खास करून उपेक्षित वर्गातील किंवा बेरोजगार असलेल्या लोकांना ते शक्य नव्हते. १९७०सालचं जीवनमान्य असं होतं. प्रत्येक वसंत ऋतूता सहकारी संघाच्या दुकानात नव-नवीन जिनसा, सरकारने पुरवलेल्या नव्यानव्या वस्तू यायच्या.

दारू सहज रीत्या उपलब्ध नव्हती आणि ती क्वचितच मागवली जायची. क्वचितच कुणी इन्विट माणूस एखाद्या गो-चा माणसाच्या सहवासात पिऊन तर्फ झातेला आढळायचा. दारूने बेभान होऊन, काही इन्विट लोक त्यांच्या बायका-मुलांना घाबरवून सोडायचे. त्यांना तुरूंगात टाकण शक्य नव्हतं कारण तुरूंगच नव्हते. कायदेशीर रीत्या नियुक्त केलेला सामाजिक शांततारक्षकही नसायचा. त्याकाळी केवळ पुरुषच दारू पीत. आपल्या ओळखाची कुणी माणूस अशा रीतीने बहकलेल्या परिस्थितीत पाहताना विचित्र वाटायचं. आमची जीवनपद्धती तशी नव्हती. पिण्याच्या ह्या सवयीवर तोडगा शोधण्यासाठी नगणपातिकेच्या सभासदांची नियमितपणे बैठक व्हायची.

१९७१मध्ये, पुविरिन्तुकच्या रहिवाशांनी डी.जी.एन.क्यू. (नूवो केबेकचे सार्वत्रिक निदेशालय) आणि सी.एस.एन.क्यू. (नूवो केबेकचे शाळांसंबंधीचे कमिशन) हांगं

एकत्रीकरण क्वावं असा ठराव पास करून घेतला. नवीन माध्यमिक शिक्षण कमिशनने मांडलेली हीच एकमेव शालेय शिक्षणपद्धती बनली. स्वतःच्या शिक्षणप्रणालीचे निदेशन आपणच करावे असं इन्विट लोकांना सुखातीपासूनच वाटत आते होते, पण तुम्ही ते काम करायला समर्थ नाही हे कारण पुढे करून, मंत्रालयाने ते करायला चक्र नकार दिता होता. (बहुतांशी लोक सध्या अंमलात असलेल्या प्रणालीता अजूनही विरोधच करताहेत कारण आमच्या गरजांना उत्तर देऊ शकेत असा शालेय कार्यक्रम तयार करण्यात पालकांनी हातभार लावायचा आहे.) इवुजिविकच्या रहिवाशांनी आपली संमती दर्शविली. (ज्याला 'करार' असं महटलं जातं अशा) जेम्स उपसागर आणि उत्तर केबेक हांच्यातल्या करारानुसार इन्विट लोकांनी त्यांच्या शाळांचे निदेशन करावं ह्या माणणीला मान्यता मिळाली असली तरीही, पालकांनी मांडलेली मत नेहमीच नाकारली जात आहेत. कराराता पाठिका देणाऱ्यांना तसं सांगितलं जेतं होतं. त्यांनाही शिक्षणक्षेत्राच्या संदर्भात सहकार्य घायबचं होतं आणि आपल्या मुलांच्या शिक्षणात सहभागी होण्याची आमच्याप्रमाणेच त्यांचीही इच्छा होती असं मला वाटतं. हा प्रश्न १९७१पासून १९८६पर्यंत चर्चिता गेला होता.

१९७१मध्येच उत्तर केबेकच्या प्रत्येक वस्तीने इनुकजवाकला झालेल्या एका परिषदेता दोन दोन प्रतिनिधी पाठवले. त्या बैठकीत चर्चा केल्या जाणाऱ्या विषयांच्या यादीत राजकीय स्वायत्ता हा पहिला विषय होता. पुरिनिर्तुकचे प्रतिनिधी होते औसा सिव्हारापिक आणि इनूपाक कुमालुक.

त्या बैठकीत एक मोठी अन्योदित घटना घडली. बैठकीत उपस्थित असलेल्या प्रतिनिधींनी 'उत्तर केबेकच्या इन्विट लोकांची स्वतंत्र संघटना स्थापन करावी (ए.आय.एन. क्यू.)' ही संकल्पना अगदी ती चर्चा करायच्या विषयांच्या यादीत नक्हती तरीही मतं मांडून पास करून घेतली गेली. शार्टी वॅट हांची अध्यक्ष म्हणून निवड झाली. मतभिज्ञतेमुळे वेगवेगळ्या वसाहतीत भेदभाव झाले आणि आजतागायत ते तसे चालू आहेत.

फिरंग्यांच्या मदतीशिवाय (चातवायच्या) स्वायत्त सरकारची संकल्पना आम्ही साध्यासरळ इन्विट लोकांनी मांडली होती. आपल्या पूर्वजांच्या जमीनींचं संरक्षण करावं आणि आपल्या राजकीय जीवनाबद्दल आम्हीच निर्णय घ्यावा असे आमचे उद्देश होते.

ए.आय.एन. क्यू.ची स्थापना झाल्यामुळे आमचा हा हक्क आमच्या हातून हिरावून घेतला होता आणि भविष्यात काही चर्चाची शक्यताही पार नाहीशी झाली. हातपाय हातवायलाही काही जागाच उरली नाही.

सामाजिक गृहजिमरण आणि इतर विकासयोजना जरी आमच्या गावातून सुरु झाल्या असल्या तरी सहकारी संघटना सोडली तर इन्विट लोकांना ह्या नव्या घडामरेंतून

काहीही फायदा झाला नव्हता. सहकारी संघटनेची स्थापना झाली नसती तर आम्ही गरीबच राहिलो असतो. (...) राजकीय स्वायत्तेकडे नेणाऱ्या मार्गावरच्या पहिल्या टप्प्यांकडे जात आहेत असें आम्हाता १९७१ पासून वाटत आले होते. आम्हाता पैशाबद्दल नव्हे, पण आमच्या जीवनमानाच्या दर्जाबद्दल चिंता होती. आमच्यावर नवनव्या कायदेकानूनांचा वर्षाव होत होता आणि ते कायदे कानून आम्हाता समजत नव्हते आणि ते कायदे बनवण्यात आम्ही सहभागी नव्हतो. आणि ही परिस्थिती आम्हाता अमान्य होती. आमचे स्वतःचे इनिंट राजकारणी आणि विधायक असते, तर इतर सरकारांबरोबर आमच्या अटींवर, आमच्या भवितव्यावर आम्हाता बोलणी करण्यासाठी ते फायदेशीर ठरतं असतं असें आम्हाता वाटायच.

आर्थिक मोबदला हा मुद्दा दुव्यम होता: आमचं भवितव्य हा मुख्य मुद्दा होता. म्हणूनच आमच्या स्वतःच्या सरकारता सान्या जगभर मानवता प्राप्त व्हावी म्हणून आम्ही एवढा इतका दबाव आणता होता.

१९७२ मध्ये शिक्षणाचे खाते ह्याच शासनाचा भाग होते. हे थोडंसं बरंच होतं असं म्हणावं लागेत, पण इनिंट लोक अपूनही असमाधानी होते कारण शैक्षणिक कार्यक्रमात सहभागी व्हायचं ह्याबदल ते दृढनिश्चय होते. आपल्या मुलांनी इनिंट लोकांचा भूगोल आणि इतिहास शिकावा अशी त्यांची इच्छा होती. आई-वडिलांना आपलं ज्ञान आपल्या मुलांना घायचं होतं. बहुतेक सणली मुलं ह्याच मुलखात आपलं आयुष्य घालवणार होती.

पुरिनिर्तुकता एका पोतिसाची गरज होती आणि त्यावरी आम्हाता आमचा पहिता इनिंट पोतीस मिळाला: त्याचं नाव इतुक मोझेस उकैतुक, क्वेबेकच्या सुरक्षादलात त्याची नेमणूक झाली होती.

आता दक्षिणेकडच्या भागात दास्त विक्त मिळायला सुरवात झाली होती. इनिंट लोक झिंगले की बेतात व्हायचे आणि घरात दहशत निर्माण करायचे, आपल्या बायको-मुलांना घाबरवून टाकायचे, जे कुणी आपले शब्द आहेत किंवा ज्यांची मतं आपल्यासारखी नाहीत असं त्यांना वाटायचं त्यांच्यावर तणतण करायचे.

त्याशिवाय, कुत्र्यांना साखळी लावून ठेवायला लागायचं. नाही तर ते वसाहतीत राहणाऱ्यांच्यावर हळा करणार नाहीत ह्याची खात्री नसायची.

मी शिकारीला जाणं बंद केलं होतं. मी काम करायचोर आणि जमेल ते काम करायचो. जेहा मी काही बैठकीसाठी फिरंग्यांच्या मुलखात जायचो, तेहा माझ्याबरोबर एक दुभाष्या असायचाच कारण मता कोणतीही दुसरी भाषा येत नाही. दुभाषे माझ्यासाठी एक गरज आहेत आणि त्यांनी केलेल्या मदतीसाठी मी त्यांचा नेहमीच क्रणी असतो.

मी जेव्हा शिकारी होतो, प्राणी दुर्मिळ होते आणि कधीकधी आम्ही भुक्तेच राहायचो. १९७२ नंतर असं व्यायचं थांबवतं कारण शिकारीसाठी अधिक प्राणी उपलब्ध झाले आणि आता अधिक कडक नियम अंमलात आल्यां, कमी मासं वाया घालवतं जायचं. त्याशिवाय आम्ही जी घरं भाड्याचां व्यायचो त्यात शीतपेटिका असायच्या, त्यामुळे जरी शिळं असलं तरी खायचं मासं उपलब्ध असायचं. पूर्वीपेक्षा आम्ही आता ते अधिक दीर्घ काळ ठेवू शकायचो. फिरंगी लोकांचं हे तंत्रज्ञान फार उपयोगी आहे, पण अर्थातच ते उपलब्ध करून घेण्यासाठी, जवळ तेवढे पैसेही असावे लागतात.

१९७२ मध्ये, पुरिनिर्तुकला भूमिवाटपाविष्ययी खूपच चिंता निर्माण झाली होती. दहा पिंडचांपासून जिच्यावर आपण राहिलो आहेत ती जमीन आता आपल्या हातून जाईल अशी भीती लोकांना वाटायची. ही जमीन आमची पिढीजात होती अशी आमची भूमिका होती, पण कॅनडाचे सरकार ह्या भूमिकेता विरोध करत होते. १९७२ पासूनच सरकार जे काही म्हणत होते ते आमच्या लक्षात यायला लागलं होतं, पण आम्ही त्याच्यावर विश्वास ठेवत नव्हतो कारण सरकारने तो मुतुख आमचा नव्हता हे दाखवणारा कोणताही लिखित पुरावा पुढे मांडला नव्हता. ही परिस्थिती होती. 'करार' अजून व्यायचा होता.

१९७३मध्ये, नगरपालिकेच्या सभासदांची एक निवडणूक झाली. सिम्यूनिसिव्वापिकची दोन वर्षे महापौर म्हणून निवड झाली. सात सळागार आणि एक उपमहापौर हांचीदेखील निवड करण्यात आली. त्या सगळ्यांनी मिळून कुशलपणे वसाहतीचे शासन करायचे होते.

शाळेची जबाबदारी अजूनही सी.एस.एल.व्यू.वरच होती पण खूपसे विषय फेंच, इंग्रजी आणि इनूकिटटुटमध्ये शिकवते जायचे. तथापि, शाळेचं निदेशन अजूनही फिरंगीच करायचे.

मी आता शिकारीता जायचं पार थांबवतं होतं कारण मी खास करून राजकारणात रस घ्यायचो. सरकार इनिट लोकांच्या आणि त्यांच्या मुलखाच्या संदर्भात काय म्हणत किंवा करत आहे हे जाणून घेण्यासाठी मी बातम्या ऐकायचो.

जेव्हा मध्यवर्ती आणि प्रादेशिक सरकार ह्या दोघांनी आमच्या मुलखाबद्दल चर्चा करायला सुरवात केली तेव्हाच आम्ही जागे झालो. ह्या बैठकींना आम्हाता बोलावतं जेतेलं नाही हे लक्षात आल्यावर आमच्या मनातील संदेहाता ख्रतपाणीच मिळालं. बंद दस्वाज्यांमागे ह्या बैठका होत आहेत हे आम्हाता माहीत होतं, पण फिरंगी लोक आमच्या भवितव्याबद्दल निर्णय घेत असताना, वाट पाहाण्याशिवाय आम्ही काही करू शकत नव्हतो.

आकुतिविकची स्थापना करणाऱ्यांनी १९७३मध्ये पुरिनिर्तुक सोडते आणि ते किकिर्तज्ज्वाक (म्हणजे केप स्मिथ) ह्या आपल्या मूळच्या गावी परत गेले. फिरंगी लोकांनी

हा तळ १९५२ मध्ये सोडत्ता होता आणि तेव्हा इन्विट लोक तो तळ सोडून पुरिनिरुक्तता जेले आणि तिथे ते २१ वर्षे राहिले. आता त्यांनी स्वतःच केप स्मिथला परतायचा निर्णय घेतला होता. ते काही राजकीय हेतूने नव्हे. आपल्या पूर्वजांच्या भूमीकर परत जायचा त्यांचा साधा सरळ निर्णय होता. तथापि केप स्मिथवर प्रस्थापित होण्याएवजी ते त्या बेटासमोरच्या आकुलिविकवर स्थानापन्ह झाले. वसाहतीची लोकसंख्या जवळजवळ ३३० झाली होती, त्याकाळच्या परिमाणांनुसार ही लोकसंख्या दखत घेण्याला योग्य अस्या गावाच्या लोकसंख्येएवढी होती.

हा प्रसंग सोडत्ता तर १९७३ साल शांततेत पार पडलं. सगळं काही व्यवस्थित चालतं होतं : काही खेडीवाकडी घटना घडली नाही. प्रत्येकाता हवा तितका शंखजिन्याचा दगड किंवा हवं तसं पारंपारिक अन्न-धान्य किंवा फिरंग्यांनी आयात केलेतं खाद्यपदार्थ मिळत राहिले.

फिरंगी लोकांच्या वस्तू आता आमच्याही जीवनाचा अत्यावश्यक हिस्सा बनायता सुरवात झाली होती. उदा. छोट्या नावा, घरं, घरशुती वापरातील जिनसा किंवा आयात केलेले खाद्यपदार्थ आवश्यक वस्तू बनल्या होत्या. काही इन्विट लोक दास प्यायता आणि इंगदेश्वरील घ्यायता लागले होते. अस्या रीतीने परक्यांच्या संस्कृतीतील चांगल्या आणि वाईट गोष्टी आमच्याकडे आल्या होत्या. लोक आपापल्या इच्छा पुरवायचा प्रयत्न करायचे, मग त्याचे परिणाम काय होतील ह्याची त्यांना फिकिर नसायची.

इन्विट आणि क्री ह्या जमाती आणि सरकार ह्यांनी एकत्र बसून चर्चा करायचा निर्णय घेतला आहे ही अन्येक्षित बातमी ऐकून, १९७४मध्ये, मी फारच जडबून जेले. उत्तर क्षेकमध्ये राहणाऱ्या इन्विट लोकांच्या संघटनेता स्वतःच्या भवितव्यासाठी सरकारवर दबाव आणण्याचा पूर्ण अधिकार होता, पण सर्व इन्विट लोकांचं मत समजून घेतल्याशिवाय एक संघटना उभी करण्याचं धाडस त्यांना झालं ह्यावर माझा विश्वास बसत नव्हता.

सद्यपरिस्थितीवर विचार

भोवताली घडणाऱ्या घटनामुळे मी स्वतःच्या आयुष्यावर विचार करायता उद्युक्त झाले. आपण केलेल्या गोष्टींबदल, मी शिकलो त्या गोष्टींबदल, तसंच माझ्या मुलख्रात मला मिळालेल्या स्वातंत्र्यबदल मी विचार केला.

बन्याचदा माझा जीव थोक्यात घालत्ता होता. मी रात्रीच्या रात्री खोल समुद्रात, जमिनीचा एक कणही नजरेत पडत नसताना, मी त्यातून जिवंत निघणार आहे की मेलेल्या अवसरेत ह्याची कल्पना नसतानाही घालवतेल्या होत्या.

ख्राद्यपदार्थाच्या शोधात, कायाक आणि छोटचा नौकामधून जेव्हा मी मोठाल्या न्यांचे खलाळते प्रवाह चढून जायचो आणि त्याच वेळेता ह्याच मार्गातून मला परतही यावं त्यागणार आहे हे मला माहित असतानादेखील मी माझा जीव थोक्यात घालत होतो.

माझ्या कुंदुंबीयांचं म्हणजे माझी पत्नी, माझे वडील, माझी उरई, अगदी माझी कुत्री, ह्यांचं पोट भरण्यासाठी, सिंगवाले सीत मासे पकडण्यासाठी गोठतेल्या बर्फाच्या एका फाळक्यावर बसलो असताना वाहात गेलो होतो. त्या काळी मी प्रचंड काम केलं होतं.

बर्फाची वादळ सुट्टी असताना, फासरं दूरवरचं दिसत नसताना, बर्फाच्या वादळातून, आपण कोणत्या दिशेजे जातो आहोत हे समजत नसताना मी शिकारीला बाहेर पडलो होतो. माझी कुत्री माझ्यापेक्षा अधिक तीक्ष्ण बुद्धीची होती आणि त्यांनी मला घरी परत आणलं होतं.

दोनदा मी मरता वाचलो होतो. एकदा मी मृत्यूच्या तडाऱ्यात सापडलो असताना, इन्विट लोकांनी पारंपारिक औषधाने मला वाचवतलं होते. दुसऱ्या प्रसंगी, सडतेल्या मांसामुळे माझ्यावर विषप्रयोग झाला होता. माझां सारं शरीर पार क्षीण झालं होतं, माझी नजर धूसर झाली होती, माझां लघवीला जाण बंद झालं होतं, आणि कोणतीही अगदी बारीकशी हालचाल करणंही मला शक्य नव्हतं.

जेव्हा दुष्काळ पडायचा तेव्हा आपण भुकेन्न मरणार असं मला वाटायला लागायचं आणि मी आजही जिवंत आहे ह्याचं एकमेव कारण म्हणजे साधारणतः: आपण खायता अव्योग्य माजलेल्या वस्तू मी खाल्या आहोत हे आहे. मी कुच्याचं मांस कितीतरी वेळा खाल्यां आहे कारण त्याशिवाय माझ्यासमोर गत्यंतरच नव्हतं.

कित्येक वेळा मी पार खोल निराशेच्या डोहात पडलो आहे. वडिलांच्या, आईच्या, बहिणीच्या, धाकटचा भावाच्या, मोठचा भावाच्या मृत्यूने मी पार हादरून गेलो आहे. भोगायला सगळ्यात कठिण म्हणजे माझ्या पत्नीचा (सहचारिणीचा) आणि माझ्या नातवाचा मृत्यू होत. हे दोन्हीही मृत्यू माझ्या आयुष्यातील फार मोठचा दुःखाचं कारण ठरते. तसं पाहिलं तर माझां सगळ्यांवरच, अगदी माझ्या आजी-आजोबांवरदेखील प्रेम होतं. त्या प्रत्येकाच्या मृत्यूने मी पार हताश झालो होतो. प्रत्येक वेळी मी काही ह्यातून बाहेर येऊ शकणार नाही असंच मला वाटायचं, पण नाही, ते सारं वाहून जेलं.

मी काही सुखाच्येही प्रसंग भोगले आहेत. ज्याचा मला सगळ्यात मोठा अभिमान वाटतो तो प्रसंग १९३९या साली घडता. जेव्हा एका धर्मापदेशकाने माझा आणि माझ्या

पत्नीचा, माझ्याचा विवाह तावता तो हा प्रसंग! दुसरा प्रसंग म्हणजे माझ्या मुलीचा, मिनि उकिप्पालुकचा, ७ जानेवारी १९४२ला मी राहाते त्याच जमिनीवर जन्म झाला हा! माझं तिसरं अपत्यं मुलगा होता. मला सहा मुलं झाली आणि प्रत्येक वेळी मला खूप अभिमान वाटायचा.

मी जेव्हा तस्ण झाल्ये तेव्हा माझी स्वतःची, कायाक(छोटी नाव) होती. खास कस्तन जेव्हा हवा स्वच्छ असायची तेव्हा आणि जेव्हा खूप शिकार करण्यासारखे जलचर पक्षी उपलब्ध असायचे तेव्हा मला सीत माश्यांची शिकार करायला जायला आवडायच. ख्रान्या पाण्यावर किंवा तलावांतून इतरांबरोबर कायाकमध्ये जाऊन शिकार करायला मला आवडायच. त्या काळात मला त्याची आवड होती. तसेहत्या बर्फने झाकतेल्या फाळक्यांच्या पार टोकाता जाऊन सीत माश्यांची शिकार करायलादेखीत मला आवडायच. मी धट्टाकट्टा होतो आणि छान निरोगी होतो. मी तस्ण होतो तेव्हा मला कशाचीही भीती नव्हती. (इनुक माणूस काही वर्षच, म्हणजे अगदी दहा वर्षच, त्याच्या सामर्थ्याच्या चरमसीमेवर असतो हे मला माहित आहे. तेवढचाच काळात त्याचं शरीर आणि स्नायू पूर्ण ताकतीचे असतात. वय जसजसं वाढत जायला लागतं तसेहत्या माणूस जास्त समंजस होत जातो आणि एका नव्या दृष्टीनं तो सगळ्या गोष्टींकडे पाहायला लागतो. मी कशाबद्दल काय बोलतो आहे ते मला समजतं आहे कारण मी स्वतः त्याचा अनुभव घेतला आहे.)

घसरणाडीला चांगली दमदार कुत्री जुंपायला मला आवडायचं पण प्रत्येक वर्षी ते जमायचं असं नाही. ज्या ज्या वर्षी चांगली शिकार हायची नाही तेव्हा कुत्री अशक्त बनत. जेव्हा कुत्री ताकतवान असत तेव्हा मी कुठेही जाऊ शकेन असं मला वाटायच. खूप दूरवर जायचं धाडस करायला मी माझे पुढे पाहात नसे.

मला कारीबू, सीत मासे, कोल्हा, पक्षी, सगळ्या प्रकारच्या पक्ष्या-प्राण्यांची शिकार करायला आवडायच. मला माश्यांची शिकार करायला आवडायच. माझ्या आयुष्यातील हा काळ मला फार प्रिय होता. जेव्हा मला अझाची कमतरता असायची तेव्हा लोक मला अझ अणून व्यायचे तेव्हाही मी संतुष्ट असायचो. असते प्रसंग किंवा जेव्हा माझा कुणी मित्र त्याने केलेल्या शिकारीतीत काही हिस्सा मला व्यायचा हे मला संतोषकारक ठरायचे. अगदी आजही लोक माझ्याबरोबर अझाच्याबाबतीत उदारपणे वाणतात. जेव्हा जेव्हा म्हणून ताजं मास हवं असतं तेव्हा मी केवळ मागणी करायचा अवकाश, खास कस्तन आता तर आणखीनं, कारण मी ज्येष्ठ नागरिक बनल्यो आहे.

माझे कुटुंबीय जेव्हा माझ्या आवतीभोवती होते तेव्हा मी सगळ्यात सुख्री होतो. प्रत्येक कुटुंबीयाच्या मृत्यूबरोबर माझ्या हृदयाचा एकेक हिस्सा कमी कमी होत गेला. मी जसजसा महातारा होत गेलो तसेहत्या मला सोहऱ्या जाणान्यांबद्दल मी विचार करत राहायचो. गावात किंवा अगदी माझ्याभोवती जेव्हा सण साजरे हायचे तेव्हादेखीत मी

कथीही खुल्या दिताने आनंद लूट शकत नसे ! मी मरेन तेव्हा मी थेट स्वर्गात जावं एवढोच माझी इच्छा आहे. माझे सारे कुटुंबीय तिथे आहेत आणि माझा आत्मा कथीही मरणारा नाहीये असं म्हणतात. ह्याविष्यी मला कोणताही संदेह नाही.

माझ्या आयुष्यातील सुखाचे क्षण होते ते हे आणि माझं आयुष्य छान गेलं. मी जेव्हा तस्ण होतो तेव्हा माझे आस लोक माझ्याजवळ खूप काळपर्यंत होते. हा एक उरच्यांड आनंदाचा ख्रोतच होता.

यण मी म्हटलं तसं १९७४ मध्ये मला काही मजःशांती नव्हती.

इन्विट लोकांमधील दुफळी

क्वेकच्या उत्तरेच्या प्रांतातून शिव्यांचा वर्षाव व्हायता सुरवात झाली. तश्या फासूच्या बैठकी होत नसत, यण ए.आय.एन.क्यू. हे क्री जमात, क्वेक आणि कॅन्डा ह्यांच्याबरोबर क्री जमातीच्या प्रदेशात, ग्रांद रिविएर(मैतासरी) (शिझारसिबी)वर धरण उभारण्याबद्दल वाटायाटी करत होते असं आमच्या कानावर पडले. शाब्दिक युद्ध अधिकाधिक व्यापक बनत चालते होते आणि धरण बांधायच्या कल्पनेता विरोध करण्यासाठी क्री जमातीच्या लोकांना आमच्या पाठिंब्याची गरज होती असं आम्हाता समजलं.

ए.आय.एन.क्यू.च्या व्यवस्थापकीय समितीच्या सदस्यांनी क्री जमातीच्या रहिवाशांच्या भूमिकेता पाठिंबा देणाऱ्यांच्या सहा गोळा करण्यासाठी सगळच्या वसाहतीना भेट दिली. बहुतेक इन्विट लोकांनी त्या पत्रावर सहा केल्या. जेम्स उपसागरमध्ये येऊन संपूर्ण त्यांचा प्रक्ष आहे असं त्यांना वाटत होतं. यण साऱ्या उत्तर क्वेक प्रदेशाबद्दल चर्चा होत होती हे नंतर त्यांच्या उघडकीस आले. ए.आय.एन.क्यू. संपूर्ण राज्याच्या नावे वाटायाटी करत होते हे पार शेवटीच इन्विट लोकांना समजले. त्यांना हे सुरवातीता समजले नव्हते कारण कराराचा गोषवारा केवळ फ्रेंच आणि इंग्रजीतच लिहिला होता.

जे काही घडतंय ते लक्षात येताच, पुरिनिर्तुक आणि इवुजिविकच्या नागरीकांनी, त्याच्याबरोबर साल्युतच्या बहुतेक नागरिकांनी माँट्रिअलच्या एका वकीलाची नेमणूक करून कराराता आपला पाठिंबा नसल्याचे स्पष्ट केले. हे सर्व बैठक पूर्ण होण्याच्या अगोदरच घडले.

वडीलधारी मंडळी एकमेकांना शिव्याशाप देत होती आणि त्यांचे वंशज त्यांच्याच पावलांवर पाऊल ठेवून चालत होती. यण १९७४मध्ये उत्तर क्वेकच्या जनतेत अजूनही मतभेदांमुळे यादवी माजली नव्हती.

कराराच्या बाजूने असलेल्या लोकांना आपल्याता भरपूर पैसे मिळणार ह्याचा आनंद होत होता. यण त्याच्याबरोबर कराराता विरोध करणारे लोकही होते आणि मी

त्यांच्यापैकी एक होतो. आमची संख्या फार मोठी नव्हती. करारातल्या अटोंना आमचा विरोध होता आणि आम्ही आमची बाजू सोडायला तयार नव्हतो. तरीही आमच्या विरोधाला न जुमानता, ए.आय.एन्ड.क्यू.ने वाटायाटी करणं चालूच ठेवलं.

जरी मी अगोदरच्या वसंत ऋतूत शिकारीला गेलो असलो तरी १९७४च्या संपूर्ण हिवाळ्याभर मी अजिबात शिकार केली नाही. पांढरी बदकं जेव्हा वसंत ऋतूत उत्तरेकडे स्थलांतर करतात तेहा त्यांची शिकार करायला मला खूप आवडत. त्यांच्या मासाची चव मला आवडते. आज त्यांची संख्या जरी खूप वाढली असली तरीही त्यांना मारणं खूप कठीण आहे. बदकं खूप चतुर असतात आणि ते त्यांच्या स्थलांतराच्या वाटा बदलतात. त्यांशिवाय, काही प्राण्यांची आम्ही फारशी शिकार करत नाही कारण ते, खास कसून स्थलांतर करणारे प्राणी माणसांपासून बचावून राहातात.

वसंत ऋतूत, जेव्हा आविर्टक चार हे मासे समुद्राकडे स्थलांतर करत असताना, खूप टोकं असलेल्या भाल्यानं त्यांची शिकार करणं ही मला आवडणारी दुसरी गोष्ट. मला हा मासा खूप आवडतो, पण मी आता तो फारसा पकडत नाही. मी आता म्हातारा झालो आहे, माझे रन्नायू आता पिचियचित झाले आहेत. माझ्या ह्या उत्तर व्यात मी आता खूप लिहितो. हेच आता माझ्या आयुष्याचा प्रमुख भाग झाला आहे. १९७४सालीच मी ह्या टप्प्याला येऊन ठेपलो होतो. आजही मी तसाच आहे.

इन्विट लोकांची आपापसातली भांडणं कानाला अजिबात सुखावह नव्हती. प्रत्येकजण आपलं मत मांडायचा ते आक्रमक शब्दातच! जरी शब्द चकवा देणारे असले तरी काही लोक कानावर पडेल त्या सगळ्यावर विश्वास ठेवायचे. काही शब्द स्वरे नव्हते हे उघड होतं. १९७४मध्ये अशी परिस्थिती होती.

*****

माझ्या मते, १९७५ हे वर्ष इन्विट लोकांच्या मानसिकतेच्या दृष्टीने सगळ्यात खोल परिणामकारक ठरते. ११ नोवेंबरला जेस्स उपसागर आणि उत्तर क्षेके ह्यांच्यातील करारावर सही करण्यात आली आणि उत्तर क्षेके कच्चा जनतेत दुफळी माजली: कराराता पाठिका देणारे एका बाजूला आणि कराराता विरोध करणारे दुसऱ्या बाजूला. अशा रीतीने त्यांच्यात ही दुफळी पडली ती बाह्य शर्तीमुळे आणि त्या लोकांची ज्यांच्यावर काढीमात्र मात्रा चालत नव्हती अश्या मूल्यामुळे! अणदी कुटुंबाकुटुंबातून देखील मतभेद निर्माण झाले! बाप मुलाविस्तू, आई मुलीविस्तू, भाऊ भावाविस्तू! अणदी मुलंदेख्यील आईबापांची नक्कल करत आणि एकमेकांशी भांडण करत! जेव्हा लोक (खास कसून

तस्य मंडळी) एकत्र बसून दास्त पीत तेव्हा अत्यंत भयानक घटना घडत! शाब्दिक भांडण सुरु व्हायचं आणि लोक हातापायांचा वापर करायला लागायचे. अतिशय तणावाने भरलेला असा तो काळ होता.

कराराच्या बाजूने असलेल्या पक्षात्ता पुढील फायदे दिसत होते: आर्थिक मोबदला, एक, दोन आणि तीन प्रकाराच्या जमिनी, ५५ डिग्री रेखांशाच्या उत्तरेकडे पसरलेल्या प्रदेशावर हक्क, इन्विट लोकांना नोकच्या, स्वतःचे अनुशासन आणि शिक्षणाच्या क्षेत्रात हस्तक्षेप करायची परवानगी! हे सर्व अधिकार आपल्याता मिळणार ह्या कल्पनेनेच कराराच्या बाजूने असलेले सर्वजण हर्षभरित झाले होते.

कराराता विरोध करणाऱ्यांना करारातील पुढील तस्तुदी अमान्य होत्या: २.१ (आपले हक्क समर्पित करणे), २.६ कराराने (त्यांना दिलेल्या हक्कांची समाप्ती), त्याच्यामाणे जमीनीची १, २, आणि ३ अश्या प्रकारात विभागणी, पैसे काही आर्थिक उद्योगातून निर्माण होणार नव्हते ना अकाशातून पडणार होते. नुकसानभरपाई आमच्या जमीनींच्या खरेदीच्या किंमतीनुसूप असणार होती.

म्हणून आमच्यापैकी काही जणांनी कराराता नकार दिला. ह्या चलवळीत मी खूपच गुंतले होतो. माझ्या नातवंडांना त्यांच्या भवितव्याबद्दल काळजी वाढू नव्ये म्हणून मत्ता माझ्या सदसदविवेकबुद्धीचाही आवाज ऐकायला लागायचा.

कराराता विरोध करण्यात उत्तर केबेकचा पुढाकार होता आणि त्यातीलच तीन गावांनी १९७५मध्ये एक नवीन संघटना उभारली : इनुकातिजित दुङ्गाविंगात नुनामिनी (आय.टी.एन.). त्यांनी सगळ्यात प्रथम जे काही केलं असेल ते म्हणजे ७५०००डॉलरचे अनुदान त्यांनी स्वतःता मान्य करून घेततं आणि त्या रकमेतून उत्तरेतील सर्व वसाहतींना भेट देऊन, सर्व लोकांना, करारावर सहा करण्याअगोदर किमान तो नीट वाचायता प्रवृत्त केले.

आय.टी.एन.चे प्रयत्न व्यर्थ ठरले. कराराच्या समर्थकांचा करारामुळे होणाऱ्या फायद्यांवर विश्वास होता आणि ते इतर काही ऐकायता त्यार नव्हते.

आय.टी.एन.आजही त्यांच्या समर्थकांमुळे अस्तित्वात आहे. संघटना ठीक चालती आहे, तिला कुणाचंही कर्ज नाही पण तिच्याकडे पैसेही नाहीत. सरकारके तिला मान्यता दिली नव्हती आणि आजही दिलेली नाही. तिनेही कधीही, शासकीय अनुशासनाच्या कुणाही विभागाकडे आर्थिक मदतीची मागणी केलेली नाही. सरकारने आम्हाता कधीही एकही फुटकी कवडी दिलेली नाही.

आय.टी.एन.च्या स्थापनेपासून मी तिच्या कार्यकारी मंडळावर आहे. तिचं उद्दिष्टच इन्विट लोकांच्या संस्कृती आणि भाषेचं संरक्षण करणे हे आहे. आमच्यासमोर जर काही

प्रक्ष असेत तर तो पैशांची चणचण हाच आहे. आमच्याकडे एकही माणूस नोकरीता नाही, पण खरं तर आमच्याकडे एक कायमचा नोकर असावा.

अगोदरच्या काळाच्या तुलनेत, १९७६हे वर्ष मन खरची करणारं, अगदी हताश करणारं होतं. ह्याच्या अगोदरच्या आमच्या आयुष्यात आमच्या हालचालींना कोणताही अडथळा येत नव्हता. एखाद्या चांगल्या शिकारीच्या प्रदेशातून दुसऱ्या प्रदेशात, खास करून वसंत ऋतूत आम्ही जाऊ शकत असू. करार होण्यापूर्वी, आम्ही आमच्या मुलखात कोणत्याही बंधनांशिवाय राहू शकत असू. आमचे पारंपारिक मुलूख्र! आमची मातृभूमि!

करार स्वीकृत होऊन त्यांचं पकव्या नियमात रुपांतर क्वायच्या अगोदर मी खूप काळ काळजीत पडलेला असायचो. २० वर्षांनंतर माझ्या मुलंना आणि नातवंडांच्या हाती काहीतरी असेल का? ह्याची मता काळजी वाटायची आणि मी स्वतः उपभोगलेल्या स्वातंत्र्याच्या अंतर्चा मी विचार करत राहायचो.

कराराचं भाषांतर करताना भाषांतरकार जे काही बोलायचे त्याने मी खूपच हेतकावलो होतो. करार इन्विटिटमध्ये तिहिला जेला नव्हता. करारावर सहा झाल्यावर तब्बल दोन वर्षांनी त्याचा भाषांतरित मसुदा प्रकाशित झाला. अश्या गोष्टी घडायच्या.

१९७६मध्ये प्रादेशिक निवडणुका झाल्या. उमेदवार कोण आहेत, कोणत्या मुद्द्यांवस्तून ते निवडणुका लढत आहेत हे अम्हाता नीट समजत नव्हतं. पण जे तोक मतदान करू पाहात होते त्यांना ते माहित होते. तेहा अम्हाता समजांन की रने तवेक यांनी निवडणुक जिंकली आहे आणि पुढील चार वर्षे ते पंतप्रधान ह्या पदावर राहणार आहेत.

ते एकून माझा जीव भांडचात पडता कारण मी रने तवेक ह्यांना बन्याच वर्षांपासून ओलेखत होतो. मी त्यांना पहिल्यांदा १९६४साली कुज्ञाकला झालेल्या एका बैठकीमध्ये भेटलो होतो. ‘इन्विट आणि इंडियन लोकांना त्यांचं उद्दिष्ट प्राप्त करायला अपण मदत करू’ असं त्यांनी म्हटलं होतं आणि मी त्यांच्यावर भरवसा ठेवून होतो. आम्ही त्यावेळेपासूनच चांगले मित्र राहिलो होतो. त्यांनी नेहमीच इन्विट आणि इंडियन लोकांना मदत करण्याचा प्रयत्न केला होता. त्यांच्या भाषणाइतकी स्फूर्ति देणारं बोलणारा दुसरा कोणताही राजकारणी माणूस मता भेटता नव्हता. त्यांचे शब्द माझ्या कानात घर करून राहिले होते. त्यांची स्वर्ण वास्तवात उत्तरावीत अशी माझी इच्छा आहे, मग ते जरी माझ्या मृत्यूनंतर घडलं तरी चालेल. तेहापासून मी त्यांना खूप वेळा भेटलो होतो. जरी ते आता राजकारणात नसले तरी आम्ही चांगले मित्र राहिलो आहोत.

त्यावर्षी सरकारी खरचाने आणखी घरं बांधती जेली. आम्ही मासिक भाडं देत असू, आमची घरं उबदार ठेवलेली असत, आम्हाता स्वच्छतासेवा उपलब्ध होत्या (उदा. पाण्याचे वाटप आणि सांडपाण्याची वाट तावणे). आम्ही अगदी आरामशीर जीवन

जगत होते पण भाडं न देणाऱ्या लोकांना घरातून बाहेर काढतं जायचं. अश्या प्रकारे जीवन चातलं होतं. आजही तसंच चालू आहे. मी भाडेकरू होतो आणि खर्चासाठी पैसे उभे करणं अधिकाधिक कठीण होत चातलं होतं. किंमती अफाट वाढत होत्या आणि ते एक भयानक चित्र होते. प्राण्यांच्या आणि सील माश्यांच्या कातड्यांची किंवा अगदी कोळ्हांच्या केसाळ कातड्यांची किंमत फारच जुजबी होती, त्यामुळे गोष्टी आणखीनच कठिण होत होत्या. वेगवेगळ्या प्रकारच्या खर्चांनं आणि भाववाढीनं माझं जीवन कष्टाचं झालं होतं. मता दसमहा २९७ डॉतरचा चेक येन्शन म्हणून मिळायचा. भाडं होतं १७३ डॉतर्स, उरतेला महिना जगण्यासाठी फक्त १२४ डॉतर्स हातात राहत असत.

दडपणाचा भार सहन करणारा मी काही एकत्राच नव्हतो. काही काळ आम्ही सुदैवी ठरतो आणि आम्हाता वाटलं की हे असंच सतत चालू राहणार आहे. पण किंमती इतक्या झापाटचानं वाढायच्या की मता, इतर निवृत्त लोकांप्रमाणेच, भविष्याबद्दत चिंता वाटायची.

करारावर सहा झाल्यापासून इन्विट लोकांमध्ये पडलेली दुफळी १९७७मध्ये अधिकच तीव्र झाली. कराराता विरोध करणाऱ्यांचा अधिकाधिक वेगाने दम सुट छोटा. इन्विट लोकांचा इतिहास लिहायचा विचार त्या काळात माझ्या मनात आला. कुणीही सुचवल्याशिवायच तो विचार माझ्या मनात आला.

एका वर्षांत मी ३५० पानांचं पुस्तक लिहून संपर्कलं. केबेक सरकार माझ्या प्रकल्पाता अनुदान देत होते त्यामुळे मता आर्थिक बाजूने चिंता नव्हती. इंग्रजी लिहिता येत नसल्याने, मी केवळ इन्स्टिटुटमध्ये लिहिते. माझं पुस्तक लोकांना आवडेल ह्याची मला खात्री असल्याने पुस्तक लिहून हातावेगळं करण्याची मला घाई झाली होती. इन्विट संस्कृतीशी लिण्डित असल्याच्या माझ्या भावनेला कागदावर उत्तरवून इतर लोकांपर्यंत पोहोचवण्याच्या विचारानेच मता आनंद होत होता. नव्या केबेकच्या सहकारी संघटनांच्या फेउरेशनचे अधिकारी जॉर्ज फ्योटास ह्यांनी माझे बोलणं टेपवर रेकॉर्डही केलं आहे. त्यांना इन्क्रिट्टुट बोलता आणि लिहिता यायचं त्यामुळे मला इन्क्रिट्टुट संस्कृती आणि भाषा जाणणाऱ्याची मदत मिळत होती.

पुस्तक लिहून झाल्यावर, ज्याता अपण आपिक्यूक (चौकस माणूस) म्हणू शकू अशा एका माणसाने (म्हणजे बेनर्स् सालाद॑ दांगल्यूर) त्याचं भाषांतर करायला सुरवात केली. पण ते भाषांतर अजून पूर्ण झालेलं नाही.

कराराच्या अटीपैकी सगळ्यात जाचक अटी अजून अंमलात आल्या नव्हत्या आणि त्यांना अजून कुणीही आव्हान दिलं नव्हत. उदा. दुसऱ्या दर्जांच्या प्रदेशाच्या हढीतच शिकार करायला परवानगी आहे असे कराराने बंधन घाततं आहे. ह्याचा अर्थ असा की एखाद्या हडीपलिकडे एखाद्या प्राण्याची शिकार कस्त शकण्याएवजी आम्ही मरणेच अपेक्षित आहे. एखाद्या प्रदेशात फिरंग्यांची इतकी गर्दी होईल की आम्हाता त्यात जागाच उरणार

नाही अशीही मला भीति वाटते. माझ्या भीती कधीही साकार होऊ नयेत अशीच माझी इच्छा आहे.

१९७७ हे एक चांगतं वर्ष होतं. आमच्याकडे पासंपासिक आणि आयात केलेलं अझ भरपूर प्रमाणात होतं. मी माझ्या पुस्तकाचं काम करत होतो आणि त्या प्रकल्पाला केबेक सरकारचे अनुदान असल्याने मला पैशाची ददात नव्हती. मी चैनीत जगत होतो. मला ख्राण्यापिण्याची - मग ते पासंपासिक असरो की आयात केलेलं असरो, काळजी करायची गरज नव्हती.

उन्हाळ्यात नूनाविकला तुंडात, दोन कारिबू कळपाला जाऊन मिळतात.
फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

नूनाविकला बर्फ वितळतेल्या हिमसागरात बदकांचा थवा.
फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

पद्मवा भाग

१९७८ मध्येहो मी इन्विट लोकांचा इतिहास लिहित होतो. त्यात माझ्या काळावर पद्मवा त्या लोकांच्या चालीसीतींचाही समावेश होता.

माझा मोठा भाऊ, ज्वानी पी. अरो. वी. अंगुतिगुलुक नोवालिंगवा त्या वर्षी १४ डिसेंबरता मरण पावला. व्यापार्च्यांसाठी त्याने ख्रूप वर्ष काम केलं होतं. जेव्हा हडसन उपसागर कंपनीने १९५२ मध्ये पुढीर्नितुकला स्थळांतर केलं होतं त्यावेळी तो पायलट बनला आणि तो बंदरात नौकांना मार्गदर्शन करायचा. तो इन्विट आणि फिरंगी दोयांनाही चांगला परिचित होता. ६८ व्या वर्षी तो अचानक हृदयविकाराच्या झटक्याने मरण पावला.

कारीबूचे कळप आमच्या गावाजवळ यायचे. असता शिकारी आपापली शिकार घेऊन त्याच दिवशी घरी परत यायचे. कारीबूचं मास परत एकदा ख्राताना बरं वाटायचं. ख्रूप गोष्टींत बदल झाला होता. पूर्वी, कुच्यांच्या घसरणाडीतून कारीबूची शिकार करायला आम्हाता एका महिन्यापेक्षा जास्त काळ लागायचा कारण त्यांचे कळप दूरवर असत. क्वचितप्रसंगी आम्हाता त्या प्राण्याची शिकार मिळायची, कधीकधी मिळायचीपण नाही.

कारीबू तुमच्या जमिनींवर परत येणार आहेत असं आमची वडीतधारी मंडळी आम्हाता सांगायची. एण आमचा त्यांच्यावर विश्वास नव्हता. मत्ता कुणीतरी सांगितलं की माझ्या जन्माअण्णेदर आमचा मुलुख कारीबूना अणदी जगजबजतेला होता. नंतर त्यांचे कळप दिसेनासे झाले. ते कशामुळे नाहीसे झाले हे कळल्याशिवायच त्यांचे कळप नाहीसे झाले. आमच्या वडीतधान्या मंडळींनी सांगितलं होतं की ते कारीबू एक दिवस परत येतील आणि त्यांचं म्हणणं खरंच होतं.

मी तरुण होतो तेव्हा आम्ही कारीबूची शिकार झाडांमध्येच करू शकायचो कारण त्यांना तिथेच राहायला आवडायच. त्या वेळी कारीबूचं मास चविष्ट असायचं. आज त्याता चवच नाही कारण आमच्या प्रांतात ख्रूप सारे वास भरले आहेत, उदा. धुराचा वास, जळणाचा वास, आणखी किंतीतरी जे मला माहीतही नाहीत. हे वास पूर्वी नव्हते. जे काही वास होते ते विष्टेचे, मूत्राचे आणि शरीराचे. असता आपल्याता इतके सारे वास घ्यायला मिळताहेत म्हणून आपल्याता कासीबूच्या मासाची चव लागत नाहीये.

त्या वर्षी मी माझं इनुक्टिटुटमधील पुस्तक संप्रवलं. माझ्या नावावर ते पुस्तक प्रसिद्ध करण्याअण्णेदरच त्याता बराच वेळ लागेल असं मत्ता वाटत होतं आणि तसंच घडलं. वाचताना आनंद होईल अशाच प्रकारचं ते पुस्तक आहे कारण त्यात इन्विट लोकांचा इतिहास आहे, माझे वैद्यकीक अनुभव आणि लोकांनी मत्ता सांगितलेच्या गोष्टी आहेत.

इन्विट लोक सरकारकडून भाड्यानं घ्यायचे त्या घरांव्यतिरिक्त इतर इमारती १९७८ मध्येच निर्माण झाल्या. मी जेव्हा पुरिनितुकच्या विकासाबद्दल विचार करतो तेव्हा मला विचित्रच वाटतं. पूर्वी जिथे केवळ तंबू होते तिथे आता घरं आणि इमारती आहेत. विकास आणि प्रगती किती झपाट्याने येतात! प्रगतिबरोबर अराजकता आली आहे. प्रगतिबरोबरच चोन्या, घरफोटी, आणि विधवंस आले आहेत. मद्याधीनता, मादक द्रव्यांचं अतिरेकी सेवन आणि डिकाच्या वाफा घेणं हांच्यासारखे अर्थिक गंभीर प्रश्नही समोर उभे राहिलेत.

१९७९

जेव्हा मी इन्विटांच्या इतिहासाचा प्रकल्प संपवता, माझ्या मनात दुसऱ्या प्रकल्पाचा विचार आला. आता मी इन्विट भाषेवर एक पुस्तक लिहायचा विचार करत होतो. ही कल्पना जरी उत्तेजित करणारी होती तशीच घाबरवून टाकणारीदेखील होती. असल्या प्रकल्पाबद्दल वायव्येच्या प्रांतात, ताब्राडोरला किंवा उत्तर केबेकच्या प्रांतात कुणालाही बोलताना मी ऐकलं नव्हतं. पण ह्या थाडसी विचासात हात घालायचं मी ठरवतंच. मी महापालिकेच्या सळागार समितीला तसं कळवलं आणि कामाता लागलो. हा प्रकल्प मी वैयक्तिक प्रकल्प म्हणूनच, मी तो पूर्ण कस्तु शक्तो की नाही हे पाहाण्यासाठी म्हणूनच घेतला होता. तो सोडून देता देता मी वाचतो हे मीच तुम्हाला सांगतो. तो प्रकल्प कठीण होता कारण काम करणारा मी एकटाच होतो. पण इन्विट लोकांची भाषा नाहिशी होईल अशी मला भीती वाट होती. म्हणून जिदीनं हे काम करणं आवश्यक होते.

दुसरा कुणी इन्विटुट शब्दकोष लिहित आहे असं मला कळलं असतं तर मी हा प्रकल्प सुस्त केला नसता. मी आर्थिक फायद्याचा विचार करत नव्हतो. आर्थिक मदत मिळवणं फारसं सोयं नाही हे मला माहित होतं.

कोणत्याही प्रकारचं अनुदान मिळव्याअगोदर ह्या प्रकल्पावर मी दोन वर्षे काम केलं होतं आणि मी केवळ एकट्यानंच काम केलं होतं. सळा घ्यावा अशी कुणीही वडीलधारी व्यक्ती हाताशी नव्हती आणि माझ्याजवळ कुणी सचिवदेखील नव्हता. माझं काम बरंच पुढे जेतं होतं तेव्हा ‘अमेरिकी इंडियन आणि इन्विट यांच्या सरकारी प्रश्नांच्या’ सचिवालयाने (एस. ए. जी. एम. ए. आय.) मला ७५०० डॉलर्सची रकम, अनुदान म्हणून, मी मागितल्याशिवायच पाठवली. माझा पाहिला हितकर्ता तो हा! त्यानंतर मिळालेल्या रकमा संपत्यावरही मी माझं काम चालूच ठेवलं आहे.

नंतर मी माँट्रिअलता असताना, दोन फिरंग्यांनी मला ओटावा शहरात, एका माणसाता भेटायला नेलं. तो माणूस असल्या प्रकल्पासाठी पैसे पुरवतो. त्यांनी माझ्या नावे अनुदान मागितलं होतं हे मला नंतर समजलं. त्या लोकांपैकी एक म्हणजे जार्ज फिलोटास होते. ते फेडरेशनसाठी काम करायचे. आणि दुसरे म्हणजे चित्रपटनिर्माता

मोरिस बुल्बुल्यां होते. त्यांनी आदल्या वर्षांच्या हिवाळ्यात आणि वसंत ऋतूत पुरिनितुकच्या लोकांचे चित्रण केलं होतं. (त्या चित्रपटाचं नाव, दबू स्वूर तर तेर (सवतःच्याच जमिनीवर उर्से) - अॅफेस नास्योनाल द फिल्म). त्यांनी त्यांच्या अॅफेसमध्येच माझी एका ख्रीशी ओळख करून दिली. तिचं नाव विसरतो मी आता. (मीगन विल्यम्स, कॅनडाची कलाविषयक समिती). तोपर्यंत केलेलं काम मी तिता दाखवलं. काही दिवसांनंतरच मला १००००डॉलर्सची रक्कम आली, नंतर परत एकदा तेवढीच रक्कम आली. अश्या रीतीनं १८००० डॉलर्स मिळाले.

ही रक्कम मला माझ्या पहिल्या स्टेटरीची नेमणूक करायला पुरेशी होती. मी मँगी आजियूची नेमणूक केली. थोड्या काळाने मला केबेक सरकारकडून तीन वर्षांसाठी पुरेसे अनुदान मिळाले. मी आता एका स्टेटरीची नेमणूक केली आणि जेव्हा ती निघून गेती तेव्हा मी लगेलग दुसरीची नेमणूक केली.

सगळ्यात कठीण भाग प्रत्येक शब्दाची व्याख्या करणे हा होता. ती व्याख्या योग्य आहे ह्याची मी खात्री करून घेत होतो. मी माझ्या कामात कोणत्याही चुका राहू व्यायता त्यार नक्हतो कारण हे शब्द नंतर संदर्भांयासारख्या पुस्तकांत वापरले जाणार होते आणि कांगदावर कायमचे सुरक्षित राखले जाणार होते. शब्दकोषातील शब्द पुरिनितुक आणि इनुक्ज्वाकला वापरात होते आणि ती बोतीभाषा उत्तर केबेकच्या इतर वसाहतींच्या बोतीपेक्षा वेगळी आहे. आमच्या विविध बोतीभाषा एकमेकींसारख्याच आहेत आणि आम्ही एकमेकांचं बोलणं समजू शकतो, पण शब्दांचे उच्चार आणि त्यांच्यावरचे आघात वेगवेगळे असतात. प्रत्येक प्रदेशात, लोक त्यांचे पूर्वज बोतायचे तसंच बोलतात. आज भाषा जास्त एकसारखी झाली आहे कारण आम्ही (वेगवेगळ्या प्रदेशांतील लोक) एकमेकांना वारंवार भेटतो. आमची भाषा एकसारखी बदलत असते.

१९८०

काळ फार भराभर चालता होता आणि कितीतरी गोषींवर इन्विट लोकांचा काहीच ताबा नक्हता. ह्या बदलांबदल तिहायची मला काही घाई नक्हती. पुरिनितुकच्या रहिवारांना तिसऱ्याच लोकांच्या राजकारणात, म्हणजे १९७५मध्यल्या जेम्स उपसागराच्या कराराने आखून दिलेल्या राजकारणात भाग घेणं आवश्यक ठरत होतं. करारावर सह्या झाल्यापासून, आम्ही म्हणजे पुरिनितुकच्या लोकांनी, उत्तर केबेकच्या लोकांपेक्षा जास्त जमीन गमावती.

कराराच्या बाजूने असलेल्या लोकांना कायदा म्हणजे 'मायबाप' असल्यासारख्यावर वाटत होतं आणि इतरांच्या मतांबदल ते बेफिकिर होते. आपल्या मताशी सहमत नसलेल्यांना ते हिणवत असत आणि त्यांना बोलू देत नसत. कायदा त्यांच्या दृष्टीने

देवासमान होता. ते भवितव्याबद्दल विचार करत नक्हते. त्यांची नजर मुख्यतः पैशावरच होती.

मीही जरी पैशाकरताच काम करत असलो तरी मी हे सांगतो आहे. पण पैसा हेच आपलं मुख्य ध्येय असलं पाहिजे असं मला वाटत नाही. स्वतः अधिक चांगला माणूस बनण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे असं मला वाटत. आमच्या समाजात आज चोरी, खबून आणि अत्महत्यांचा सुळसुळाट आहे. समाजात आज घटस्फोटही आहे. आजचं जीवनमान असं आहे.

स्थिरा आणि पुरुष विवाहाद्वारा संबंध ठेवून आहेत. मी देखील त्यातच मोडतो. मी त्या 'गुन्हेगारांपैकी' एक आहे. मी बाहेस्तु एक चांगला, कायद्याचा पालन करणारा नागरीक वाटतो कारण मी दासू पिकन द्विंगत नाही. - मी कधीच दासू पीत नाही. पण माझ्या व्यक्तिमत्त्वाला एक काळी बाजूही आहे. मला त्याबद्दल गर्व वाटत नाही. मी सन्माननीय आहे असं मी म्हणू शकणार नाही.

१९८०मध्ये माझ्या पत्नीच्या म्हणजे मैना मिलुर्कु नोवालिंगाच्या मृत्यूने मला धक्काच बसला. २७ नोवेंबरला ६४व्या वर्षाची असताना तिचा मृत्यू झाला. तिचा जन्म १९१६मध्ये झाला होता. मी तिच्या पश्चात कसा जगणार? हाची काहीच कल्पना नसल्याने मी पार उद्धवस्त आणि लिराश झालो होतो. माझी काळजी कोण घेणार? माझ्या कपड्यांची काळजी कोण घेणार? माझं जेवण कोण करणार? माझं घर स्वच्छ कोण ठेवणार? माझ्या ह्या चिंता फार काळ टिकल्या नाहीत कारण इन्विट तोक आणि माझी मुलं माझ्या मदतीला आली. त्यांच्या मदतीनं माझी गाडी पुढा सुरक्षीत चालू लागली आणि मीही प्रकृतीनं चांगला होतो हेही एक कारण होतंच.

माझ्या पत्नीच्या मृत्यूनं मला पार जमीनदोस्त कसून टाकलं. ख्रीमुळेच घर उभं असतं. घरातल्या प्रत्येक जेणीवर तिची नजर असते. माझ्या पत्नीची अनुपस्थिती मला अतिशय जाणवायची. निःशब्द घरात आनंद नसतो आणि अश्या घरात परत यावंसं वाटत नाही.

१९८०च्या हिवाळ्यात आम्हाला आमच्या रिक्डकीतून वारंवार कारीबू दिसायचे. त्यांची संख्या प्रत्येक वर्षी वाढतच चालली होती. सारा हिवाळाभर कुणाला अझाची ददात म्हणून भासली नाही. दर हिवाळ्याला कारीबू संख्येने अधिकाधिक होत येतच राहिले. रास्तून ठेवलेलं अझ जर संपतं तर ताजे अझ शोधायला आम्हाला फारसं दूर जावं लागत नसे. जमतीत तितकी जनावरं मासायला आम्हाला कुणीही भाग पाडत नक्हतं.ते काम करणं म्हणजे शिकारीता जाणं होय असं मानलं जाणांही थांबलं. अगदी बायका आणि तस्ण मुलांनाही हे प्राणी मारण्याची परवानगी मिळाली होती.

१९८१ मध्ये मी माझा शब्दकोश संपर्कव्यासाठी झटून काम करत होतो. ते एक कठीण काम होतं, कारण ह्या कामात मला मदत करील अशी एकही वडिलधारी व्यक्ती नव्हती. पण मी पुस्तक कसं लिहायचं ह्याचा एक आसाऱ्याडा त्यार केला होता आणि मला खूप्र उत्साह होता.

कराराबद्दलच्या प्रक्षावरीत उत्तर क्वेकमधीत इन्विट लोकांतीत शाब्दिक युद्ध आता शमत चालत नाहोतं. बैठकीतून आता भांडणं होत नसत, पण अजूनही तोक एकत्र काम करत नसत. प्रत्येकजण आपापल्या भूमिकेवर अऱ्हून बसलेला असायचा. दैनंदिन जीवनात आम्ही एकत्र राहायचो आणि काम करायचो, पण राजकाऱ्याच्या विषयावर आमच्यात सामजस्य नव्हतं. हा प्रक्ष इन्विट लोकांनी नव्हे तर फिरंग्याच्या सरकारने निर्माण केलेला होता. इन्विट लोकांनी हा प्रक्ष उत्पद्ध केला नव्हता हे आम्हाता माहित होतं.

मुलुखाचा विकास चालूच होता आणि त्याच्याबरोबरच फिरंगी लोकांच्या हुंडीही येत होत्या. त्यांच्यापैकी बहुतेकजण बांधकामाची कामं चालतली होती त्यावर राबायचं. त्या कामावर फारच थोड्या इन्विट लोकांची भरती केली जायची.

थोडेफार शिक्षण मिळालेले जे काही तस्ण इन्विट होते त्यांना ह्या बांधकामाच्या जागावर नोकऱ्या मिळायच्या पण ते लवकरच आपली नोकरी गमावायचे कारण सकाळी उशीरापर्यंत झोपणं त्यांना आवडायचं. कामाच्या वेगाबरोबर ते राहू शकत नसत. त्यांना इंग्रजी बोलता यायचं पण शारीरिक कामाचा त्यांना अनुभव नव्हता.

वयाने ग्रौढ इन्विट लोक शारीरिक काम अधिक चांगलं कसू शकायचे पण त्यांना इंग्रजी बोलता येत नसे. मी हे नमूद करतो आहे कारण मी ते प्रत्यक्ष पाहिलं आहे. कुणीही व्यक्ती जसजशी वयानं मोठी होत जाते तसेतसं तिला सकाळी लवकर उठणं त्रासदायक ठरत नाही कारण आपली प्रकृति चांगली असेत तर आपल्याला रोजी रोटी कमावणं आवश्यक आहे हे तिला माहित असतं. त्या व्यक्तीला आपल्या जबाबदाऱ्या समजलेल्या असेतात.

१९८३ मध्ये आय.टी.एन.च्या सभासदांची, सरकारच्या प्रतिनिधींबरोबर पहिली बैठक झाली. ते सरकार क्वेक पक्षाचं होतं आणि रक्ते लवेक प्रधानमंत्री होते. उत्तर क्वेकच्या सगळ्या मोठ्या पक्षांना आपापले प्रक्ष मांडण्यासाठी निमंत्रण मिळाले. खास कसून माकिविक समाज, कातिविक प्रदेशाचे अनुशासन आणि क्वेकमधीत इंडियन लोकांचे प्रतिनिधित्व करणारे विविध समूह त्यांत होते.

त्या बैठकीच्या वेळी, आय.टी.एन.ने ‘संसदेत पाठवण्यासाठी उत्तरेच्या प्रक्षांचा पाठपुरावा कसू शकेल असा प्रतिनिधी निवडला गेला पाहिजे’ अशी घोषणा केली. आमचे दुभाषी जॉर्ज फिलोटास होते, त्यांना इंग्रजी, फ्रेंच आणि इन्हुकिटुट बोलता यायचं. मी त्या

बैठकीला उपस्थित होतो आणि त्या पद्धतीने त्या बैठकीचं आयोजन केलं होतं ते पाहून मी फारच प्रभावित झालो होतो.

राजकीय स्वायत्ता ह्या विषयावर आम्ही रने लवेक हांगा त्यांचं मत विचारलं. त्यांनी सांगितलं की 'मी तुमच्याबरोबर सहमत आहे पण उत्तर क्वेक्च्या जनतेचेही ह्या प्रश्नावर मतैक्य झालं तस्र दोष शक्य आहे.' मी जेव्हा हे एकलं तेव्हा मला अतिशय आनंद झाला कारण सारे इन्विट पुढी एकदा एकत्रित व्हावेत अशी माझी इच्छा होती.

आजही उत्तर क्वेक्ची सारी जनता राजकीय स्वायत्ता येणार आहे असं मानते आहे पण त्या बैठकीत आपण काय पावतं उचलली पाहिजेत हे इन्विट लोकांना समजत नव्हतं. काय मार्ग चोरकाळायचे ह्याबदल ते चर्चा करत होते पण त्यांच्यात मतैक्य होत नव्हतं.

पूर्वीनियोजित सहा बैठकीच्याशेवटी हा प्रश्न सुटलेला असेत अशी आमची अपेक्षा होती. आम्ही एक विधानसभा निर्माण करण्याबदलही विचार करायला सुरवात केली होती, पण ती कुठे असेत ह्याबदल निर्णय घेतला नव्हता.

उत्तर क्वेक्च्या इन्विट लोकांच्या राजकीय अपेक्षा राजकीय स्वायत्ततेवर अवलंबून होत्या आणि त्या राजकीय स्वायत्ततेता रने लवेक हांगी त्यांचं तात्प्रक सहमत दिलं होतं. ह्या भरवश्यावर विश्वास ठेवून, इन्विट नेते आणि महापौरांनी त्या दिशेने काम केले. कॅनडाच्या घटनेत, आदिवासी लोकांची राजकीय स्वायत्ततेची कल्पनाही गुंफण्यासाठी त्यांनी तेहापासून प्रवत्तन केले आहेत. पण इन्विट आणि इंडियन लोकांनी आणलेल्या दबावाता न जुमानता वेगळ्या प्रथानमंत्रांनी ती कल्पना धुडकावून त्यावती आहे. त्याचा परिणाम असा झाला आहे की आमची आता कुचंबणा होत आहे.

जेव्हा प्रथानमंत्रांनी कॅनडाच्या राज्यघटनेत बदल केले, तेव्हा रने लवेक हांगी तिच्यावर सही करायचे नाकारते. त्यांच्या ह्या निर्णयाशी मी सहमत होतो आणि त्या निर्णयाचा मी आदर करीत होतो. मी पण त्यांच्यासारखाच आहे. आपल्याता न समजणाऱ्या गोष्टीवर किंवा आपल्याता पसंत नसलेल्या गोष्टीता मी मानवता देणार नाही.

१९८३मध्ये जरी मला इंग्रजी चांगलं समजत नव्हतं तरी मी सतत बातम्या एकत राहायचो. मी नेहमीच असं करत आलो आहे.

माझं कुटंब आणि मी, मानसिक आणि शारीरिक पातळीवर स्वस्थ होतो. तरी पण पुरिनिरुक्तता गुन्हेगारीचं प्रमाण, खास कसून मादक पदार्थांमुळे वाढतच चालतं होतं. इन्विट लोक जोपर्यंत भटके होते आणि जोपर्यंत आमच्या जमिनीवर शाळा बांधल्या जेल्या नव्हत्या, तोपर्यंत त्यांच्यात गुन्हेगारी नव्हती. मुलांना त्यांच्या आईवडिलांबदल जास्त आदर वाटत होता. त्यांना शिस्त लावणं अर्थिक सोयं होतं. मी स्वतः बाप असल्यामुळे मी

काय म्हणतोय ते मला समजतंय. अगदी उघडपणे बोलायला मला कचरणार नाही. इन्विट असेत किंवा फिरंगी असेत, मी जे काही लिहितो आहे ते वाचणाऱ्यांना मी कसं जगलो ते कळणार आहे. प्रत्यक्ष दिसतंय ते सत्य संगण्यात मला काही शरम वाटत नाही.

१९८४मध्ये शब्दकोशाचं काम मला सतत बांधून ठेवत होतं. काम छान्च चालत छोतं आणि त्यात खंड पाडायचा माझा काहीही विचार नव्हता. केबेक सरकारने मला एक महागडा संगणक भेट केता त्यानं माझा डोकं भणभणायला लागत. इन्विटटुट लिपीची टेप वारंवार तुटायची. नव्या टेप्स मागवायला लागायच्या आणि त्या यायला खूप वेळ लागायचा. हा जर प्रक्षर उपस्थित झाता नसता तर शब्दकोष खूपच लवकर संपत्ता असता. कोषात नमूद करायच्या शब्दांची निवड कसून झाती होती, १९८४मध्ये ही परिस्थिती होती.

त्या वर्षी अद्भाती कमतरता नव्हती. कारीबू, मासे आणि शिकार करायचे जलचर पक्षी. उन्हाळ्यात आणि हिवाळ्यातही शिकाऱ्यांनी भरपूर प्राणी मारले. सहकारी संघटनाही चांगली प्रगती करत होती. तिच्या दुकानात आता खाण्याचे पदार्थ, कपडे, कोरडे पदार्थ, मोटोलेज, नौका आणि आम्हाता लागणाऱ्या संगळ्या जिनसा विकल्या जायच्या. हे संगळ्या लोकांच्या दृष्टीनं उपयुक्तच होतं. सहकारी संघटनेचा सभासद असल्याचा मला आनंदच होता. सहकारी संघटनेशिवाय आम्ही दारिद्र्यात खिचपत पडतो असतो हे मला माहीत होतं.

साऱ्या लोकांसाठी केवळ हडसन बे कंपनी हेच एकमेव व्यापारीकेंद्र ठरले असतं तर आम्ही आजही जरीबीतच राहिलो असतो. त्या दुकानात आम्हाता उधारीवर काहीही मिळत नसे. अगदी आम्ही मरायला टेकलो असलो तरी हडसन बे कंपनी आम्हाता खाद्यपदार्थ उधार यायला त्यार नसायची. काही काही जिनसा आम्हाता उधारीवर मिळत असत, पण खाद्यपदार्थ रेखव विकत घ्यावे लागत.

१९८५ जानेवारीत मी शब्दकोशाचं काम संपवतं. मी शब्दकोशाच्या लेखनाचं काम सहा वर्ष करत होतो. (१९७९-१९८५). मी सारा शब्दकोश हाताने, पेन्सिलीने लिहिता होता. त्यात खूपच मानसिक कष्ट होते. इन्विट लोकांना समजावं म्हणून प्रत्येक शब्दाची व्याख्या नीटसपणे करावी लागली होती. माझ्या आयुष्यात मी जी जी काही काम केली त्यापैकी हा कामानं माझ्या बौद्धिक सामर्थ्यात रागळ्यात जास्त आव्हान केले होते. आमच्या भाषेत आता इंग्रजी भाषा मिसळत असल्याने कित्येक मूळ इन्विटकृत शब्द वापरातून नाहीसे झाले असले तरी त्यांचीही नोंद करावी लागली होती.

फिरंगी लोकांनी आमच्या जमिनीवर येऊन प्रस्थापित होणं आणि इन्विट खिचांशी लग्न करणं हे अटलच होतं. फिरंगी लोकांची स्वतःची अशी भाषा होती. परिणामतः

आमच्या दैनंदिन बोलण्याचालण्यात आम्ही एकापेक्षा जास्त भाषा वापरायता सुरवात केली.

प्रगति चालूच होती आणि अधिकाधिक घरं बांधली जात होती. ती केबेकच्या सरकारच्या मात्रकीची होती. आम्ही मासिक भाडे देतो आणि एक दिवस आपण त्या घरांचे मालक बनू अशी आशा आम्ही धरू शकत नाही. आम्ही नेहमीच भाडेकसूच राहणार होतो.

१९८४मध्ये इन्विट आणि फिरंज्यांमध्ये आणखी बैठकी झाल्या. अता खूप संघटना निर्माण झाल्या होत्या आणि त्यांच्या व्यवस्थापन मंडळाचे सभासद होता येत होते. मी व्यवस्थापन मंडळाचा १९६४ पासून सभासद आहे आणि मला निमंत्रण मिळालं तर मी अजूनही बैठकीना जातो.

इन्विट लोकांची स्वप्नं आणि अपेक्षा लवकरच साकार होतील असं मला वाटतं कारण उत्तर केबेकमध्ये होणाऱ्या प्रत्येक सभेत त्याबदल बोलते जाते आहे. मी ह्या जगतून जेतेला असलो तरीसुद्धा इन्विट लोकांनी काय करावं ह्याबदल त्यांच्यावर कुणीही जबरदस्ती करू नये, त्यांच्या स्वतःच्या मुलखात पुन्हा एकदा त्यांनी स्वतंत्रपणे, त्यांच्या कायदे आणि संस्कृतीला साजेलशा श्वेरणांनुसार जगावं असं मला वाटतं. इतरांनी निर्माण केलेल्या आणि त्यांच्यावर लादलेल्या कायदेप्रणालींपासून इन्विटांचं रक्षण करण्याचा हाच एकमेव मार्ग आहे. इन्विट लोकांनी स्वतःच, त्यांनी स्वतः निर्माण केलेल्या, इन्विट संस्कृतीला साजेशा कायद्यांकरवी स्वतःच्या जीवनमानाचं, संस्कृतीचं आणि भाषेचे निंदेशन करायला हवं.

आर्थिक विकास किंवा मूलभूत माणण्या किंवा राजकीय स्वायत्तेसकट आमच्या सगळ्या माणण्यांचा पाठपुरावा करण्यासाठी केबेक सरकारमध्ये आमचे प्रतिनिधी असायला हवेत. ह्या जमीनीवर आम्ही पिढ्याळ पिढ्या राहात आलो आहोत. हे मत मी जेव्हा आय.टी.एन.च्या कार्यकारी मंडळाचा सभासद होतो तेव्हा मांडत होतो आणि अरजही मी ते मांडतो आहे.

१९८६

पुविन्जितुकच्या इस्पितळाची इमारत बांधून पुरी व्हायला आणखी एक वर्ष त्यागलं (१९८४-८५), आणि जरी त्याचं अधिकृत रीत्या उद्घाटन झालं नसलं तरीही ते इस्पितळ अता पुविन्जितुकच्या रहिवाशांसाठी उघडं होतं. गावकन्यांच्या गरजावर इस्पितळातील कर्मचारी उपचार करीत आणि प्रसूती विभाग उत्तरेकडच्या, साल्विटच्या, कुज्यासापिकच्या स्त्रियांची सेवा कधीपासूनच करायला लागला होता. इस्पितळात बन्याच जणांची प्रसूतीदेखील झाली होती.

मी महात्मा होत चालत्तो आहे आणि माझां हदय पूर्वीपेक्षा कमी वेगानं काम करते आहे हे मला त्या वर्षी जाणवत. १६ एप्रिल १९८६ला मी दक्षिणेकडे औषधोपचारसाठी लिघातो. मला एक मशीन दिलं जेलं. त्याता कार्डिओस्टिस्युलेटर म्हणतात. त्यासुळे माझ्या हदयाता काम चालू ठेवायला मदत मिळायची. फिरंग्यांनी आयुष्य अधिक दीर्घ करण्यासाठी शेधून काढलेलं हे एक साधन होत. त्यांच्या मदतीशिवाय मी आज कदाचित जिवंत राहिलो नसतो. आता माझां हदय मूळ वळणावर आलं आहे आणि मी प्रकृतीनं चांगला आहे. मी आता परत चालू शकतो, बोलू शकतो, जेवू शकतो. एकंदरीत काय, मी ठीक आहे.

१९८७

इस्पितलाचे अधिकृत रित्या उद्घाटन झालं. खूपसे इन्विट लोक त्यात दिवसपाळी किंवा रात्रपाळी, अश्या वेगवेगळ्या पाळींतून काम करतात! हे इस्पितल अगमच्या समाजाता खूपच लाभदायक ठरत आहे.

उत्तर केबेकच्या मोठच्या इन्विट संघटनांचे आपापसात सामंजस्य होते. जरी त्यांच्या नेतृत्वांचं आपापसात सतत एकमत नसले, तरी ते आपले सहकारी काय म्हणत आहेत, खास कसून राजकीय स्वायत्ततेच्या बाबतीत काय म्हणत आहेत, हे ऐकायता सुरवात झाली होती.

शाब्दिक युद्ध संपत आले होते. राजकीय स्वायत्ततेबदल इन्विट लोक आता सामंजस्यापर्यंत आले होते. एका सर्वमान्य धेयाच्या पाठपुराव्यासाठी ते एकत्र झाले होते.

सिंहावलोकन : वैयक्तिक विचार

सगळ्यात प्रथम मी जेम्स उपसागर आणि उत्तर केबेक हांच्यातील करारबदल काही बोलू इच्छितो. जमिनीच्या बदल्यात करारामार्फत खूप पैसे मिळतात. काही प्रयत्न न करता इन्विट आणि क्री ह्या जमातीच्या लोकांना हे पैसे मिळाले. जणू काही ते पैसे आकाशातूनच पडते. माफिविक हे पैसे उत्तर केबेकच्या इन्विट लोकांच्या राजकीय, सामाजिक आणि आर्थिक विकासासाठी वापरू पाहातो आहे. तेच तेच लोक सर्व क्षेत्रांतून मार्गदर्शन करायला समर्थ होतील असं वाटतं आहे.

नवो केबेकच्या सहकारी संस्थांच्या फेडरेशनने हेच काम तिच्या सहकारी संघटनेच्या शास्त्रांमार्फत फार पूर्वीपासून चालवले आहे. जरी पैसे उभे करणं कठीण असलं तरी आणि जरी काही काळ कठीण जेला असला तरी, फेडरेशन सातत्यानं विकास करत आहे. फेडरेशन अगदराता पात्र आहे ह्यात काही संदेहच नाही.

१९६७ मध्ये, कोणताही पाठिंबा किंवा पैसे नसतानाही फेडरेशनची स्थापना करण्यात आली होती. तिला काही काळ जरी कठिण प्रसंगांतून जायता लागलं असलं

तरीही गेली वीस वर्षे ती तज धरून आहे. तिचा उगम शून्यातून झाला आणि तिचं अजून दिवाळं निघालेलं नाही. मोठ्या संघटना मदतला आल्या नसत्या तर काही सहकारी संघटनांचं नक्कीच दिवाळं निघालं असत. अपेक्षेप्रमाणेच सहकारी संघटनांनी एकमेकांना मदत केलेली आहे.

मार्किविक आणि फेडरेशन ह्यांच्यात जेव्हा मी तुलना करतो तेव्हा फेडरेशनचं पारडंच नेहमी जड असत. फेडरेशनची सुरवात शून्यातून झाली आणि तिने माझ्या मनात आदराचं स्थान पटकावलं आहे. मला म्हणायचं आहे ते हे !

माझी प्रकृती आणि आयुष्य

मी दोन आजासांना पुरुन उरलो आहे. पहिल्यांदा १९३७ मध्ये, मला विषबाधा झाली होती तेव्हा! एक पूर्ण वर्षभर मी अतिशय अशक्त होतो. हे माझ्या लघाच्या अगोदर घडलं. दुसरा आजार १९६४ साली आला. माझा आवाजच जेला आणि मी तीन महिने बिछाऊन्याता खिळून राहिलो. माझं लश झालं होतं आणि मला दोन मुलं होती. कितीतरी महिने मला शिकारच करता आली नाही. माझी पत्नी कॉड मासे पकडण्यात मोठी पटाईत होती. मोठ्या कनवाल्यूपणे ती माझ्या कुत्र्यांना खायला घालायची. माझ्या कुत्र्यांच्या सगळ्या झूँडीची तिनं काळजी घेतली हाबदल मी तिचा क्रणी आहे. फिरंगी लोकांच्या औषधपद्धतीचा इथे प्रवेश व्हायच्या अगोदरची ही गोष्ट आहे.

माझ्या आयुष्यात मी काही काही वेळा दक्षिणेकडे, इस्पितलात जेलो आहे. पहिल्या प्रथम १९५६ साली, मूऱ्या फॅक्टरीच्या जनरल हॉस्पिटलात मी दोन आठवडे राहिलो आहे. पुरिनिरुक्तची बरीचशी माणसदेखीत तिथे ओषधप्रेपचार करून घ्यायला येत असत.

दुसऱ्यांदा मी माँट्रिअलता एका बैरकीसाठी जेलो होतो. मला जनरल हॉस्पिटलमध्ये दाखल केले गेलं कारण माझ्या तोंडाता वास येत होता. मी तिथे दोन आठवडे घालवले. ते १९७८ मध्ये होतं की कसं हे मी काही खात्रीपूर्वक सांगू शक्त नाही.

मला इस्पितलात अगदी शेवटचं दाखल केलं ते १५ एप्रिल १९८६ ला. दुसऱ्या दिवशी मला कार्डिओस्टिम्युलेटर दिला जेला. आता माझं हंदय छान चालतं, पण त्याची बॅटरी कधी संपणार ते मला सापितलं जेलं नव्हतं. आजतरी मला तसं वाटतं. मी खूप दीर्घ काळ जगलो आहे. सारं आयुष्यभर मी माझ्या निढळाच्या घामावर जगलो आहे. आजकात मी दररोज तिच्याण करतो.

मला इनिवट आणि फिरंगी, दोनहीही भरपूर मित्र आहेत. माझ्या फिरंगी मित्रांनी मला खूप मदत केली. खास करून जेव्हा मी त्यांच्या मुलखात जायचे आणि ते माझ्यासाठी दुभाष्याचं काम करायचे तेव्हा! विशेष करून तीन माणसांची मला खूप मदत झाली : पीटर मर्डॉक, जॉर्ज फिलोटास, आणि ईव मिशें. तियेही अस्प्रिलित इन्किटटुट

बोलतात. माझी भाषा बोलणाऱ्या तसंच ती न बोलणाऱ्या बन्याच लोकांनीही मला मदत केली आहे.

माझ्या मुलांनी मला २२ नव्हावडे दिली आहेत. मी त्यांच्यात लहान होऊन जातो. पुरिनिर्तुकला आता माझ्यापेक्षा व्यानं मोठी दोनच माणसं उरली आहेत : एक म्हणजे तुमासी ओज्याक आणि पिलुपुसी तुकाई.

मी आज २० गुणिले तीन अधिक दहा अधिक तीन (७३) इतक्या वर्षांचा आहे. मी आजही इन्विट भाषेवर काम करतो.

मी हे निवेदन २७ एप्रिल (नात्स्याल्युत) १९८७ता संपवत.

तामुसी क्यूमाक

पुरिनिर्तुक.

देवमास्रा अरणि इन्विट हारंची अमने-सामने

समुदात वाहात अलेल्या हिमपर्वताच्या समोर इन्विट माणूस मोठचा अभिमानाने उभा ठाकता आहे.
फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

कालानुक्रम

१६०९. हेक्ट्री हडसन हांना हडसन अरणि जेम्स हा दोन उपसागरांचा शोध लागला.

१६७०. केसाळ कातड्यांच्या व्यापारासाठी आणि उत्तर अमेरीकेच्या वसाहतीकरणासाठी लंडनला हडसन उपसागर कंपनीची स्थापना.

१७६३. उच्च दर्जाच्या केसाळ कातड्यांसाठी पॉर्सिला रेविल्यॉन बंधूं हा कंपनीची स्थापना.

१८२९ हडसन उपसागर कंपनी कुज्वासिरापिक, नुनाविकला पहिले विनिमय केंद्र प्रस्थापित करते.

१८६७. कॅनेडियन संघ.

अगोदर 'रूपर्टचा मुलुख' हा नावाने ओळखला जाणाऱ्या नुनाविकच्या मुलखाची निर्मिती.

१८७०. हडसन उपसागर कंपनीले रूपर्टचा मुलुख कॅनडाच्या हवाली केला. तो उत्तरपश्चिम प्रदेश (टीएन्आरो) बनला. १९७९मध्ये नुनाविक असं नाव मिळालं असा तो मुलुख टीएन्आरोचा (उंगावचा) हिस्सा बनला.

१८७६. लिटल लेल रिवरला राहाणारे रेवेरंड एडमंड एक बायबलसंबंधीचा दस्तावेज इन्हिटिटुटच्या सिलैंबिक लिपीत लिहायला सुरवात करतात. ही लिपी त्याअगोदर चाळीस वर्षांपूर्वी, जेम्स इव्हांस हा थर्मांपदेशकांनी ओरिजिनले आणि क्री इंडियनांसाठी बनवली होती.

१९१२. क्रेकेकच्या सीमांच्या विस्तारीकरणाच्या कायद्यानुसार, उंगावचा समावेश प्रोवांसमध्ये होतो.

१९१४. जानेवारी १ला हडसन उपसागरामधील निक्सीतुर्लिंक बेटावर तामुसी क्यूमारक हांचा जन्म.

१९२२. रॉबर्ट जे. पल्लाहेटीं हांचा 'उत्तरेकडचे नानुक' चित्रपट प्रकाशित होतो. क्युमाकांच्या अर्झने त्यात नाईलाची भूमिका केली होती.

१९२७. क्युमाकांचे वडिल जूस्या नुवालिंगाक हांचा मृत्यू.

१९३२. स्थिरस्ती धर्मोपदेशकांनी नुनाविक प्रदेशात कुण्डाकला पहिली शाळा स्थापन केली.

१९३९. क्युमाक हांचा माईना मिलुर्तुक हिच्याशी विवाह. त्यांना सात मुलं होतात.

- दुसऱ्या महायुद्धाची सुरवात.

१९५०. केंद्र सरकार इन्विट लोकांवर शाळेत जाण्याची सरकी करते.

१९५३. केंद्र सरकारतर्फे इन्विट लोकांना आर्थिक मदत मिळायला सुरवात. (वृद्धावस्थेचे येशन आणि कौटुंबिक भर्ते)

१९५६. केंद्र सरकारच्या मदतीने पाढी अंदे स्टेइनमान पुरिनिर्तुकला धर्मोपदेशकांची शाळा स्थापना करतात.

- क्युमाक हडसन उपसागर कंपनीच्या तळाच्या प्रमुखाचे सहायक बनतात.

१९५८. स्टेइनमान पुरिनिर्तुकच्या शिल्पकारांच्या संघटनेची स्थापना करतात. (युढे हीच पुरिनिर्तुकची सहकारी संघटना बनते.) क्युमाक त्या संघटनेचे सभासद बनतात.

१९६२. पुरिनिर्तुक गावाच्या पहिल्या सळागार समितीचे अध्यक्ष म्हणून क्युमाक हांची निवड.

१९६३. नूवो केबेकच्या सार्वत्रिक निदेशालयाची ('डी जी एन क्यू'ची) स्थापना.

१९६४. रजे लवेक हांच्या नेतृत्वाखाली केबेकच्या सरकारने बोलावलेल्या, नुनाविकच्या इन्विट नेत्यांची पहिली बैठक.

१९६७. नूवो केबेक च्या सहकारी संघटनांच्या फेडरेशनची स्थापना.

१९७०. जेम्स उपसागरतील हायड्रो-इलेक्ट्रिक प्रकल्पांवर विचार .

-क्युमाक पुरिनितुकला पहिले ग्रंथालय स्थापन करतात.

१९७२.उत्तर केबकच्चा इन्विट लोकांच्चा संघटनेची स्थापना. पुढे हाच संघटनेचे मार्किविक समाजात रुपांतर होते.

पुरिनितुकला पहिल्या इन्विट पोलिसाचे आगमन.

१९७५.जेम्स उपसागर आणि उत्तर केबक हांच्यातील करारावर ११ नोवेंबर रोजी सहा. क्युमाक हांच्चा नेतृत्वाखाली, पुरिनितुक आणि इवूजिविकचे रहिवासी त्या करारावर सहा करायला नकार देतात.

-करारला विरोध करण्यांनी इनुकातिगीत तुंगाविंगत नुनामिनी (आय् टी एन) ची स्थापना केली. त्यांच्यापैकीच एक क्युमाक आहेत आणि इन्विट भाषा आणि संस्कृतिचा प्रसार करण्यासाठी ते कठिबद्ध आहेत.

१९७७. तामुसी क्युमाक हांचा ' पारंपारिक इन्विट जीवनाचा ज्ञानकोष ' बेनरी सालादृं दांगल्यूर हांच्या हाती सोपवण्यात आला. त्यांनी तो इनुकिटुट लिपीत १९८८मध्ये प्रकाशित केला. हे पुस्तक फ्रेंचमध्ये अद्यापही प्रकाशित झालेले नाही.

-क्युमाक पुरिनितुकला पहिल्या एथ्नोग्राफिक संग्रहालयाची स्थापना करतात.

१९७८.मार्किविक समाजाची स्थापना.

१९७९. क्युमाक इनुकिटुटमध्ये शब्दकोषाची रचना करतात. तेच पुढे Les véritables mots inuit : un dictionnaire des définitions en inuktitut du Nunnavik, Québec artique ह्या नावाने प्रसिद्ध झाला.

१९८०. आवाताक सांस्कृतिक संस्थेची स्थापना.

-पुरिनितुकख्वेरीज नुनाविकच्चा इन्विट जमाती उत्तरीय गावाच्या नगरपालिका बनतात. पुरिनितुक गाव ते यद १९८९मध्येच स्वीकारते.

१९८०. क्युमाकची पत्नी मार्फना मिलुर्टुक नोवार्लिंगा हिंचं निधन.

१९८१. नुनाविकच्चा ज्येष्ठ इन्विट लोकांची पहिली बैठक.

१९८२. इन्विट ब्रॉडकास्टिंग कॉर्पोरेशन हा दूरचित्रवाहिनीने कार्यक्रम प्रसारित करायला सुस्वत केली.

१९८३. केबेक राष्ट्रीय असेंब्लीच्या आदिवासी लोकांच्या हक्कांसंबंधीच्या पार्लिमेंटरी आयोगावर क्यूमाक हांची नेमणूक.

१९८५. पुढिर्नितुकला पहिल्या इस्पितळाची स्थापना.

१९८९. तामुसी क्यूमाक हांना केबेकच्चा शवाल्ये द लॉर्ड द्यू केबेक हा पदाने सन्मानित करण्यात आले.

१९९०. आवाताकने आयोजित केलेल्या तुमिखुत हा सांस्कृतिक नियतकालिकाचा पहिला अंक प्रकाशित झाला.

- 'अमेरिकन इंडियन आणि उत्तर कॅनडा' हांच्या प्रभाच्या मत्रालयातर्फे क्यूमाकना उत्तरेसंबंधीच्या शास्त्रीय संशोधनाचे पारितोषिक प्रदान करण्यात आले.

१९९२. क्यूमाक हांना अर्द्द द्यू कानादाचे सभासदत्त्व प्रदान करण्यात आले.

१९९३. केबेक विद्यापीठातर्फे क्यूमाक हांना विशेष सन्मान.

- १३ जुलै रोजी नुनाविकला पुढिर्नितुक इथे क्यूमाक हांचे निधन.

२००१. नुनाविकच्चा आयोगाच्या अहवालाचे प्रकाशन. Amiqqaluta/Partageons. Tracer la voie vers un gouvernement pour le Nunavik.

२००३. स्वायत्त सरकाराच्या स्थापनेच्या दृष्टीने चर्चा करण्यासाठी केबेकचे सरकार, कॅनडाचे केंद्र सरकार आणि मार्किनिक समाज हांच्यात सर्वसंमत-आराखड्यावर स्वाक्षर्या.

इनिवट लोक शिकार केलेल्या सील माशाचे
तुकडे करत आहेत. उब मिळवण्यासाठी त्याचे ताजे
मास रक्त आहेत. संयूर्ण मासा वेगवेगळ्या
कामसाठी चापरता जातो : उदरभरणासाठी,
कपडे बनवण्यासाठी, प्रकाश मिळवण्यासाठी.
फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

नूनाविकला घ्रोतवर जमीन गोठलेल्या प्रदेशातील
एक कोल्हाचे पिलू, फोटो - रॉबर्ट फ्लेशेत.

येशाने शिकारी, कासेपारधी, मच्छिमार असलेले तामुझी क्रूमाक (१९१४-१९९३) हे कॅनडा ह्या देशातील केबेक प्रांतातील नूनाविक मध्यील इन्विट जमातीतील एक थोर विचारवंत आणि राजकारणी मानले जातात. इनुकिटदुट ह्या त्यांच्या मातृभाषेव्हेरेज इतर कोणतीही भाषा त्यांना येत नसली तरीही, लुई-झाक दोरे ह्यांनी महाल्याप्रमाणे, 'असामान्य' असलेल्या अशा ह्या व्यक्तीने आपले सारे आयुष्य आपल्या समाजाची भाषा आणि जीवनपद्धती तेचनबद्द करण्यात्ता समर्पित केली, ज्यासाठी केबेकच्या राष्ट्रीय असेंब्लीसारख्या विविध संस्थांनी त्यांचा सन्मान केला. हडसन उपसागराच्या पूर्वकडच्या किनाऱ्यावर, इनुकज्याकच्या आसपासच्या शिकाऱ्यांच्या तळावर जनमतेल्या तामुझी क्रूमाक ह्यांनी त्यांच्या भेवतातलच्या जगावर टाकलेला दृष्टिकोण पूर्णपणे वैयक्तिक असला तरी गहन विचारांनी भरलेला आहे आणि २०व्या शतकात घडलेल्या महत्वाच्या घटनांची त्यात नोंद आहे. जागतिक पातळीवर गाजलेल्या रॉबर्ट फ्लाहेर्टी ह्यांच्या 'उत्तर ध्रुवावरचे नानुक जमातीतले लोक' ह्या चित्रपटापासून ते दुसरे महायुद्ध आणि केबेकमध्यील सार्वभौमतेच्या भावनेच्या उदयापर्यंत, रने लवक ह्या केबेकच्या पंतप्रधानांवरोबर, एक राजकीय चौकट तयार करून, नूनाविकच्या स्वायत्तेबद्दलच्या सुरवातीच्या करारांवरच्या सहाय्यापर्यंत, इन्विट जगतात घडणाऱ्या घटनांत क्रूमाक ह्यांनी सहभाग घेतला आणि ते त्या घटलांचे साक्षीदारही होते. इन्विट लोकांच्या जगतातील ही विश्लाच घटना! आपल्या विचारांना एक नवीन आयाम दिल्यामुळे इन्विट लोकांच्या दृष्टीने जसे क्रूमाक ह्यांचे आत्मचिन्त्र अतिशय महत्वाचे ठरते तसेच एक अत्यंत अर्चंबित करणाऱ्या विश्वाचे दर्शन घडवण्याच्या त्याच्या ताकतीमुळे जगभरच्या वाचकांसाठीही ते महत्वाचा दस्तऐवज बनते. त्या आत्मचिन्त्राचे हे मराठी भाषांतर.

मुंबई विद्यापीठातील फ्रेंच भाषेच्या प्राध्यायिका आणि युरोपीय अभ्यास केंद्राच्या निदेशिका डॉ. विद्या वैकटेशन ह्यांचे 'स्वागतपर चार शब्द', मॉट्रिंअल येथील केबेक विद्यापीठातील दान्येल शार्ट्यं ह्यांचे 'प्रास्ताविक', लावाल विद्यापीठ, केबेकमध्यील प्राध्यापक लुई-झाक दोरे ह्यांची 'प्रस्तावना आणि कालानुक्रमा' सहित.

ह्या पुस्तकाच्या प्रकाशनाता मॉट्रिंअल येथील केबेक विद्यापीठ आणि आवाताक सांस्कृतिक संस्था ह्यांचे सहकार्य मिळाले.

मराठीत भाषांतर : प्राध्यापक जयंत शिवराम धुपकर, इंग्रजी आणि परकीय भाषा विद्यापीठ, हैदराबाद.

Taamusi Qumaq, Autobiographie. Je veux que les Inuits soient libres de nouveau (1914-1993), avec un mot de bienvenue de Vidya Vencatesan, une préface de Daniel Chartier et une introduction de Louis-Jacques Dorais; traduit en marathi par Jayant Shivaram Dhupkar; avec des photographies de Roberté Fréchette, Mumbai, Université de Mumbai, 2019.